

Uitkomsten accountantscontrole en overige informatie

Board letter
Rapportage aan de aandeelhouders

InnovationQuarter | 24 februari 2020

Ernst & Young Accountants LLP
Wassenaarseweg 80
2596 CZ Den Haag, Netherlands
Postbus 90636
2509 LP Den Haag, Netherlands

Tel: +31 88 407 10 00
Fax: +31 88 407 41 87
ey.com

VERTROUWELIJK

De aandeelhouders van
Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter B.V.
en Participatiemaatschappij InnovationQuarter B.V.
Prinses Margrietplantsoen 32
2595 BR DEN HAAG

Den Haag, 24 februari 2020

REQ4270816/em

Uitkomsten controle en overige informatie 2019

Geachte aandeelhouders,

Het doet ons genoegen verslag uit te brengen omtrent de uitkomsten van onze accountantscontrole van de jaarrekening van Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter B.V. en Participatiemaatschappij InnovationQuarter B.V. hierna ook wel gezamenlijk genoemd IQ of InnovationQuarter.

Deze boardletter geeft een toelichting op de kernpunten van de controle:

- De toetsing van de waardering van de participaties en leningen u/g van InnovationQuarter.
- Toetsing op het voldoen aan de vereisten die door het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) zijn gesteld aan de verstrekte subsidie.
- Transacties met verbonden partijen zoals UNIIQ & ENERGIIQ en partijen waarin InnovationQuarter investeert.
- De toetsing van de naleving van de voorwaarden die gesteld worden door de financiers van InnovationQuarter.
- Het agent - principaal principe voor de aanvullende activiteiten en opdrachten die InnovationQuarter namens financiers uitvoert, respectievelijk voor eigen risico uitvoert.

- Monitoring afspraken met de fiscus specifiek op het gebied van de vennootschapsbelasting en de btw.
- Naleving van de WNT: alhoewel InnovationQuarter niet WNT plichtig is heeft InnovationQuarter ervoor gekozen wel vrijwillig aan de specifieke vereisten van de WNT te voldoen.
- Data-analyse op de betalingen.

Dit verslag is uitsluitend bestemd voor gebruik door de aandeelhouders en mag niet door anderen worden gebruikt.

Wij stellen het op prijs een en ander persoonlijk toe te lichten of eventuele vragen omtrent deze of andere met de controle verband houdende zaken te beantwoorden.

Hoogachtend,
Ernst & Young Accountants LLP

art.5.1-2e

art.5.1-2e

Externe accountant

1.1 Specifieke aandachtspunten van de controle

Beschrijving, aanpak en belangrijkste observaties

De toetsing van de waardering van de participaties en leningen u/g van InnovationQuarter

In 2019 zijn door InnovationQuarter nieuwe investeringen gedaan in verschillende ondernemingen. De financiële vaste activa bij InnovationQuarter bestaan uit participaties, leningen aan participaties en leningen aan andere partijen die in de doelgroep van InnovationQuarter vallen.

Alle financiële vaste activa zoals aandelenbelangen en leningen worden gewaardeerd tegen de (geamortiseerde) kostprijs of lagere marktwaarde, waarbij bijzondere waardeverminderingen worden verwerkt in de winst-en-verliesrekening. De portefeuille van InnovationQuarter is nog altijd in opbouw en kent over het algemeen relatief jonge bedrijven, waarbij de ontwikkelingen in (toekomstige) resultaten nog in hoge mate volatiel zijn en sprake is van een beperkte track record. Om deze reden toetst InnovationQuarter de investeringen niet op basis van multiples of de discounted cashflow (DCF)-methode, maar beoordeelt InnovationQuarter met name de prestaties van de betreffende investeringen in kwantitatieve zin maar ook in kwalitatieve zin.

In 2019 is voor alle investeringen getoetst of indicaties aanwezig zijn voor een (bijzondere) duurzame waardevermindering van een financieel vast actief. Deze analyse is uitgevoerd op basis van de waarderingsmethodiek welke door InnovationQuarter is opgesteld en een afgeleide is van de European Venture Capital Association (EVCA) methode. Indien dergelijke indicaties aanwezig zijn, heeft InnovationQuarter een voorziening gevormd met betrekking tot het actief volgens een vooraf gedefinieerd intern model gevormd.

De waardering is bepaald op basis van de informatie, zoals verstrekt door de ondernemingen, aangevuld met ervaringen die InnovationQuarter zelf heeft met de betreffende onderneming. Twee keer per jaar worden de waarderingen uitgevoerd, waarbij op basis van gedetailleerde analyses op de door onderneming verstrekte cijfermateriaal al dan niet een indicatie is tot een bijzondere waardeverminderingen. Om hiertoe te komen heeft IQ veel direct contact tussen InnovationQuarter en de betreffende onderneming. Naar aanleiding van de bovengenoemde analyse is gedurende 2019 één bijzondere waardevermindering uit 2018 verhoogd naar een 100%-afwaardering en heeft drie nieuwe afwaardering plaatsgevonden voor een investering.

In het proces van waardering zijn meerdere beheersmaatregelen aanwezig die voor onze accountantscontrole niet effectief zijn bevonden, waardoor wij een gegevensgerichte aanpak hebben gehanteerd. De investeringen hebben wij integraal gecontroleerd aan de hand van de waarderingstemplates en mondelinge toelichtingen vanuit de organisatie die is onderbouwd met onderliggende informatie. Op basis van deze informatie kunnen wij ons verenigen met de waarderingen per jaareinde en de wijze waarop dit in de jaarrekening is toegelicht.

Beschrijving, aanpak en belangrijkste observaties

Toetsing op het voldoen aan de vereisten die door de EFRO zijn gesteld aan de verstrekte subsidie.

In 2019 zijn door InnovationQuarter nieuwe investeringen gedaan met de middelen die zijn verstrekt vanuit de EFRO-subsidie. Op 17 januari 2017 is hiertoe een beschikking ontvangen waarmee de aanvraag van InnovationQuarter is gehonoreerd waarbij een financieringssubsidie van € 17,3 miljoen is verleend.

De eerste tranche van de middelen van € 4,3 miljoen is beschikbaar gesteld in 2017 na het tot stand komen van de Uitvoerings- en financieringsovereenkomst. De tweede tranche van € 4,3 miljoen is in 2019 verkregen nadat meer dan 60% van de eerste tranche aan subsidiabele uitgaven zijn besteed. De beschikbaar gestelde middelen door Kansen voor West worden in de jaarrekening verantwoord als langlopende schuld onder aftrek van de subsidiabele kosten (beheersvergoedingen en afboekingen). In 2018 en 2019 is van de ontvangen middelen € 1 miljoen respectievelijk € 0,6 miljoen aan subsidiabele kosten besteed. Naast de vergoeding voor beheer is ook sprake van een bate bij het vormen van een voorziening. Zodra een bijzondere waardevermindering wordt gevormd voor een investering, die (deels) gefinancierd is door EFRO-middelen, wordt het deel van de vermindering die toe te wijzen is aan de EFRO-middelen in mindering gebracht op de EFRO-middelen. Dit doordat de hergebruiksbepaling van deze middelen niet langer van toepassing zijn. Eind 2019 is een voorziening gevormd van € 410.000 (vorig jaar €20.000) als gevolg van een bijzondere waardevermindering.

De vooruit ontvangen middelen zijn verminderd met de baten uit beheer en voorzieningen, waarmee eind 2019 een openstaande langlopende schuld van € 7,1 miljoen resteert. Als de middelen niet worden ingezet voor het doel waarvoor deze middelen zijn aangevraagd dienen deze middelen te worden terugbetaald aan Kansen voor West. De subsidiemiddelen kunnen worden ingezet tot en met 2023, waarna een einddeclaratie wordt ingediend bij de Management Autoriteit KvW. Na acceptatie van de einddeclaratie dienen de (eventuele revolverende) middelen 8 jaar te worden ingezet voor hetzelfde doel waarna vanaf 2032 de middelen vrij ter beschikking staan ten behoeve van de vennootschap. Dit is ook als zodanig in de jaarrekening toegelicht.

Voorafgaand aan een investering die als EFRO investering wordt aangemerkt voert de investeringsmanager een analyse uit, waarbij de voorwaarden die gesteld zijn aan de subsidie worden getoetst. Door voorafgaand aan de investering te toetsen waarborgt InnovationQuarter dat de investering voldoet aan de vereisten. Door Kansen voor West is een tussentijdse controle uitgevoerd waaruit meerdere bevindingen zijn gerapporteerd. De bevindingen van Kansen voor West zien hoofdzakelijk toe op documentatie. Dit komt doordat niet altijd helder is wat de vereisten zijn waaraan investeringen moeten voldoen, waardoor achteraf is gebleken dat de documentatie bij investeringen uit het verleden onvoldoende is. Door IQ is documentatie verbeterd om zo aan de vereisten te voldoen.

Beschrijving, aanpak en belangrijkste observaties

Transacties met verbonden partijen zoals UNIIQ & ENERGIIQ en partijen waarin InnovationQuarter investeert.

Op basis van de geïnvesteerde gelden (eind 2019 ad € 12,5 miljoen) wordt een bedrag aan beheerskosten en -vergoedingen berekend die als baten worden verantwoord in de jaarrekening IQ. Wij hebben vastgesteld dat de verrekening juist is berekend en verantwoord in de jaarrekening.

Als onderdeel van de controle van de jaarrekening hebben wij specifiek gelet op transacties met verbonden partijen, zoals transacties met relaties, doorbelastingen van kosten door ROM naar PPM, UNIIQ en ENERGIIQ.

Door de ROM vinden meerdere kostendoorbelastingen plaats naar de PPM, UNIIQ en ENERGIIQ. De facturen die InnovationQuarter ontvangt inzake de verbonden partijen worden één-op-één doorbelast aan de verbonden partijen.

Hiernaast worden ook personeelskosten doorbelast aan de entiteiten waarvoor de medewerkers van de ROM werkzaamheden verrichten. Aan de hand van de FTE-bezetting zijn de kosten van de ROM naar PPM doorbelast. Het tarief hiervoor wordt berekend aan de hand van de werkelijke personeelskosten met een opslag voor de sociale lasten.

De ROM belast ook de personeelskosten door aan UNIIQ. Voor UNIIQ wordt de zakelijkheid van deze transacties bewaakt middels de doorbelasting van de werkelijke uren, die worden geregistreerd op basis van urenstaten van de medewerkers en het hanteren van het EFRO-tarief. De urenstaten voor de doorbelasting worden door de verantwoordelijke leidinggevende getoetst en geautoriseerd. Op basis van onze controle concluderen wij dat de doorbelastingen tussen de entiteiten tegen een kostendekkend tarief en zakelijke gronden hebben plaatsgevonden.

Aan ENERGIIQ worden geen separate personeelskosten doorbelast. De kosten van de werkzaamheden die InnovationQuarter uitvoert wordt door een beheersvergoeding gedekt.

Door het hanteren van de kostendekkende tarieven bewaakt InnovationQuarter de zakelijkheid van de transacties met verbonden partijen. Uit onze controle zijn geen niet-zakelijke transacties met verbonden partijen gebleken.

Beschrijving, aanpak en belangrijkste observaties

De toetsing van de naleving van de voorwaarden die gesteld worden door de financiers van InnovationQuarter.

De exploitatiebijdragen, beschikbaar gesteld door de participanten, hebben wij gecontroleerd aan de hand van de toezeggingsbrieven en de daadwerkelijke ontvangsten. Zoals ook voorgaande jaren gerapporteerd hebben niet alle participanten een beschikking gestuurd betreffende het boekjaar 2019. De opbrengsten hebben wij hier gecontroleerd aan de hand van de daadwerkelijke ontvangsten en de verzoeken van InnovationQuarter aan betreffende organisaties.

Wij hebben vastgesteld dat een aantal partners in het verleden geen bevestiging hebben verstrekt voor de bijdragen aan InnovationQuarter. In lijn met voorgaande jaren, adviseren wij de toezeggingen en de voorgestelde verwerking in de jaarrekening in de algemene vergadering van aandeelhouders te notuleren en de notulen te laten bevestigen.

We hebben geconstateerd dat InnovationQuarter over 2020 een niet sluitende begroting heeft ingediend en dat InnovationQuarter dit expliciet heeft geadresseerd tijdens de aandeelhoudersvergadering van 20 november 2019.

Daarnaast zijn afspraken gemaakt om te komen tot structurele financieringsafspraken welke benodigd zijn tot een structureel sluitende begroting te komen voor de jaren 2021 en verder. Ook wij onderstrepen het belang gezamenlijk te komen tot structurele financieringsafspraken 2021 en een sluitende exploitatie(begroting) in te dienen in de toekomst.

Beschrijving, aanpak en belangrijkste observaties

Het agent - principaal principe voor specifieke opdrachten die InnovationQuarter namens een partij, respectievelijk voor eigen risico uitvoert.

Zoals ook in de managementletter gerapporteerd, zijn het aantal en de omvang van de aanvullende opdrachten in vergelijking met vorig jaar gelijk gebleven. De aanvullende opdrachten bestaan uit verschillende type projecten met elk hun eigen aanvullende afspraken, overeenkomsten en beschikkingen. Wij hebben hierbij opgemerkt dat het van belang is duidelijke afspraken vooraf met de partners te maken en te monitoren op de naleving van de afspraken die gelden voor deze aanvullende opdrachten.

Voor de diensten die IQ levert ontvangt zij een vergoeding. De vergoedingen zijn toegekend op basis van werkelijke kosten, waarvoor een maximaal budget geldt. De vergoeding kan bestaan uit inzet eigen personeel dan wel inhuur van derden, waarbij in het laatste geval de kosten één op één in rekening worden gebracht.

IQ heeft per aanvullende opdracht geanalyseerd of de vergoedingen dienen te worden verantwoord via de winst-en-verliesrekening (waarbij het economisch risico bij IQ ligt) of via de balans (waarbij IQ optreedt als agent). Wij hebben deze analyse getoetst en kunnen ons verenigen met de verantwoorde verwerkingwijze in de jaarrekening.

Beschrijving, aanpak en belangrijkste observaties

Monitoring afspraken met de fiscus specifiek op het gebied van de vennootschapsbelasting en de btw.

Btw

InnovationQuarter heeft slechts recht op aftrek van btw op kosten voor zover deze kosten toerekenbaar zijn aan btw-belaste activiteiten. Voor activiteiten waar InnovationQuarter belasting over heeft afgedragen, trekt InnovationQuarter btw af over haar kosten. Doordat de bijdrage voor exploitatiekosten exclusief btw worden ontvangen, vindt geen vooraftrek plaats op de algemene kosten. Waar de activiteiten niet relateren aan de exploitatiebijdragen wordt de btw van de inkoopkosten in vooraftrek genomen, waarbij ook de ontvangen btw wordt afgedragen.

Vennootschapsbelasting (Vpb)

Op 1 januari 2016 is InnovationQuarter op grond van hun rechtsvorm (BV) integraal belastingplichtig geworden, als gevolg van de wijziging van de vennootschapsbelastingplicht voor overheidsbedrijven. In oktober 2019 is de aanslag Vpb 2016 definitief vastgesteld na overleg hierover met de Belastingdienst. Ook de aangifte 2017 en 2018 zijn ingediend bij de Belastingdienst. Voor 2016 is sprake van een verrekenbaar verlies van €1,9 miljoen welke verrekenbaar is tot met 2025. Over 2017 wordt een fiscaal verrekenbaar verlies van €1,2 miljoen (verrekenbaar tot met het jaar 2026) en € 0,8 miljoen over 2018 (verrekenbaar tot met het jaar 2027) verwacht.

Gezien het feit dat ook voor de toekomst geen (fiscaal) resultaat wordt verwacht is geen actieve latentie voor toekomstige verliesverrekening gevormd.

Beschrijving, aanpak en belangrijkste observaties

Naleving van de WNT: alhoewel InnovationQuarter niet WNT plichtig is heeft InnovationQuarter ervoor gekozen wel vrijwillig aan de specifieke vereisten van de WNT te voldoen.

Voor alle organisaties waarop de Wet normering topinkomens (WNT) van toepassing is, geldt dat de beloning van topfunctionarissen openbaar gemaakt dienen te worden in de jaarstukken, ongeacht of de bezoldiging hoger of lager is dan het maximum. De openbaarmaking moet op persoonsniveau met naam en toenaam worden gedaan.

De ROM heeft een brief gedateerd 18 december 2015 ontvangen van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Uit deze brief blijkt dat de ROM naar huidig recht is uitgezonderd van de WNT omdat de ROM geen rechtspersoonlijkheid heeft of een besloten vennootschap is die een op winst gerichte onderneming drijft.

Vooralsnog is besloten om in de jaarrekening 2019, overeenkomstig de eerdere jaren, de informatie inzake de WNT wel op te nemen. Wij hebben de juistheid en volledigheid van deze toelichting gecontroleerd en hebben vastgesteld dat de toelichting voldoet aan de daaraan te stellen eisen. In onze controleverklaring maken wij hier expliciet melding van.

Beschrijving, aanpak en belangrijkste observaties

Data-analyse op de betalingen

In navolging op de in de managementletter gecommuniceerde bevinden inzake het betalingsproces hebben wij de volgende specifieke werkzaamheden met behulp van data-analyse verricht op de betalingen in 2019:

- Vastgesteld dat functiescheiding is aangebracht tussen de mutatierechten in de crediteurenstamgegevens en de mutatierechten in de bankapplicatie;
- Aansluiting van alle bankmutaties in de bankapplicatie op de bankmutaties op de bankrekeningen in de financiële administratie;
- Betalingen aan begunstigde met meerdere bankrekeningnummers; en
- Betalingen aan tegenrekeningen met meerdere begunstigden.

Daarnaast hebben wij onderzocht hoeveel van het geld is omgezet in kosten, zonder dat hiervoor het crediteurenboek is gebruikt. Geconstateerd is dat niet alle kosten zijn voortgekomen uit het crediteurenboek:

- Bank en abonnement kosten; de kosten die de bank en krant in rekening heeft gebracht zijn direct als kosten verantwoord in de winst-en-verliesrekening. Uit onze werkzaamheden zijn geen andere bijzonderheden naar voren gekomen.

Ernst & Young Accountants LLP
Wassenaarseweg 80
2596 CZ Den Haag, Netherlands
Postbus 90636
2509 LP Den Haag, Netherlands

Tel: +31 88 407 10 00
Fax: +31 88 407 41 87
ey.com

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Innovation Quarter B.V.

Ons oordeel

Wij hebben bijgaande financiële verantwoording ingevolge de Regionale Netwerken voor Innovatie Zuid-Holland (RNIZ) van Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter B.V. te Den Haag over de periode 2 januari 2019 tot en met 31 december 2021 inzake het project Maritime Delta Programma (hierna: de financiële verantwoording) gecontroleerd.

Naar ons oordeel is de financiële verantwoording van Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter B.V. over de periode 2 januari 2019 tot en met 31 december 2021 in alle van materieel belang zijnde aspecten opgesteld, in overeenstemming met de subsidievoorwaarden.

De criteria waarvan wij gebruik hebben gemaakt bij het vormen van ons oordeel, zijn de van toepassing zijnde subsidievoorwaarden op basis waarvan Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter B.V. de financiële verantwoording heeft opgesteld. Dit zijn de subsidievoorwaarden zoals beschreven in de subsidieverlening project Maritime Delta Programme (DOS-2019-0000085/PZH-2019-683555759) (hierna: de subsidievoorwaarden).

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen en het controleprotocol ten behoeve van de verantwoording van de subsidie (versie november 2020). Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de financiële verantwoording.

Wij zijn onafhankelijk van Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter B.V. zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (VIO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Benadrukking van de basis voor financiële verslaggeving en beperking in gebruik en verspreidingskring

De financiële verantwoording is opgesteld op basis van financiële grondslagen zoals beschreven in de subsidievoorwaarden en is opgesteld voor de Provincie Zuid-Holland met als doel Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter B.V. in staat te stellen te voldoen aan de subsidievoorwaarden. Hierdoor is de financiële verantwoording mogelijk niet geschikt voor andere doeleinden.

Onze controleverklaring is derhalve uitsluitend bestemd voor Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter B.V. en Provincie Zuid-Holland en dient niet te worden verspreid aan of te worden gebruikt door anderen.

Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

Verantwoordelijkheid van het bestuur voor de financiële verantwoording

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de financiële verantwoording in overeenstemming met de subsidievoorwaarden. Het bestuur is tevens verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het noodzakelijk acht om het opstellen van de financiële verantwoording mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de financiële verantwoording

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fouten of fraude en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze financiële verantwoording nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben, waar relevant, professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, het controleprotocol ten behoeve van de verantwoording van de subsidie (versie november 2020), ethische voorschriften en onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de financiële verantwoording afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt, groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de organisatie;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor het opstellen van de financiële verantwoording en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de financiële verantwoording staan;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de financiële verantwoording en de daarin opgenomen toelichtingen;
- et evalueren of de financiële verantwoording de onderliggende transacties en gebeurtenissen zonder materiële afwijkingen weergeeft.

Wij communiceren met het toezichthoudend orgaan en het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Den Haag, 4 november 2022

Ernst & Young Accountants LLP

art.5.1-2e

art.5.1-2e

Bijlage: gewaarmerkte financiële verantwoording

PROGRAMMA MARITIME DELTA 2019 - 2021

Maritime by Holland.	Begroting 2019				Begroet 2020				Begroet 2021				Totaal							
	Totaal Begroting Programma	Opbrengst	Kosten	Realisatie 2019	Realisatie 2019	Budget 2019	Nog te ontvangen 2019	Opbrengst	Kosten	Realisatie 2020	Realisatie 2020	Budget 2020	Nog te ontvangen 2020	Opbrengst	Kosten	Realisatie 2021	Realisatie 2021	Budget 2021	Nog te ontvangen 2021	Totaal
Opbrengsten																				
Bureau Drechtsteden		40.000,00		40.000,00			0,00	40.000,00		40.000,00			0,00	40.000,00		40.000,00			0,00	
Gemeente Alblasserwaard		5.000,00		5.000,00			0,00	5.000,00		5.000,00			0,00	5.000,00		5.000,00			0,00	
Gemeente Delft		10.000,00		10.000,00			0,00	10.000,00		10.000,00			0,00	10.000,00		10.000,00			0,00	
Gemeente Gorinchem		5.000,00		5.000,00			0,00	5.000,00		5.000,00			0,00	5.000,00		5.000,00			0,00	
Gemeente Molenlanden		5.000,00		5.000,00			0,00	5.000,00		5.000,00			0,00	5.000,00		5.000,00			0,00	
Gemeente Rotterdam		40.000,00		40.000,00			0,00	40.000,00		40.000,00			0,00	40.000,00		40.000,00			0,00	
Gemeente Schiedam		17.500,00		17.500,00			0,00	17.500,00		17.500,00			0,00	17.500,00		17.500,00			0,00	17.500,00
Provincie Zuid-Holland		120.000,00		96.000,00			24.000,00	120.000,00		96.000,00			24.000,00	120.000,00		96.000,00			24.000,00	
Totaal opbrengsten		242.500,00		218.500,00			24.000,00	242.500,00		218.500,00			24.000,00	242.500,00		218.500,00			24.000,00	41.500,00
Clusterversterkende Activiteiten																				
4 Ideacafé's per jaar	45.000,00		15.000,00		4.138,79				15.000,00		325,36				15.000,00		211,75			
Organisatie strategisch congres	60.000,00		18.000,00						18.000,00		6.050,00				18.000,00					
Netwerk-makelaar	60.000,00		20.000,00		20.304,42				20.000,00		19.267,10				20.000,00		21.488,46			
Circo Track Maritiem											1.585,71									
Duurzame toer zeevaart	24.000,00		8.000,00		479,60				8.000,00						8.000,00					
Slimme productie-sessies (2x)	18.000,00		6.000,00		5.152,18				6.000,00		1.815,00				6.000,00					
Technology Exchange Roadshows (2x)	25.000,00		8.500,00						8.500,00						8.500,00					
Masterclasses Joint Interdisciplinary Projects/ Human Capital	112.500,00		37.500,00		31.737,40				37.500,00		16.212,22				37.500,00		21.135,96			
Marktover, voormalig MIE (3x)	55.000,00		18.500,00		10.285,90				18.500,00		10.284,80				18.500,00		8.551,97			
Overig					-1.625,97						726,00									
Totaal kosten	394.500,00		131.500,00		79.471,42				131.500,00		56.264,34		0,00		131.500,00		51.357,26		0,00	0,00
Regioleiders (kwartiermakers) projecten																				
Verkenning expertisecentrum elektrisch varen																				
Nationaal Forum Smart Shipping											40.000,00									
Blockchain Binnenvaart					15.125,00															
Maritiem Techplatform																				
Verkenning internationale samenwerking regio's (PWB's)	10.500,00		3.500,00						3.500,00						3.500,00					
Kwartiermakersbijdrage	120.000,00		40.000,00						40.000,00						40.000,00		30.000,00			
Totaal kosten	130.500,00		43.500,00		15.125,00				43.500,00		40.000,00		0,00		43.500,00		30.000,00		0,00	0,00
Afstemming en kennisuitwisseling																				
Intermediatoeroverleg					1.064,62												3.303,30			
Verbinden MKB en Onderzoek/ TU Delft	15.000,00		5.000,00		865,95				5.000,00						5.000,00					
Communicatie (webinars, agenda's, nieuwsbrieven)	30.000,00		10.000,00		6.738,99				10.000,00		7.981,31				10.000,00		45.549,25			
Organisatie halfjaarlijkse Maritime Delta bestuursbijeenkomst					28.185,62												17.155,27			
Totaal kosten	45.000,00		15.000,00		35.841,88				15.000,00		7.981,31		0,00		15.000,00		68.607,82		0,00	0,00
Coördinatie																				
Programmacoördinatie en -uitvoering	135.000,00		45.000,00		69.999,96				45.000,00		69.999,96				45.000,00		69.999,96			
Ondersteuning en administratie	87.500,00		22.500,00		17.499,96				22.500,00		17.499,96				22.500,00		17.499,96			
Totaal kosten	202.500,00		67.500,00		87.499,92				67.500,00		87.499,92		0,00		67.500,00		87.499,92		0,00	0,00
Reservering kosten 2022 m.b.t. op Programma 2019-2021																	15.451,64			
Totaal	772.500,00	242.500,00	207.500,00	218.500,00	209.934,32	8.591,70	24.000,00	207.500,00	218.500,00	191.747,47	26.752,53	24.000,00	207.500,00	201.000,00	258.316,64	-45.316,64	41.500,00			

Akkoord

Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter B.V.

art.5.1-2e

04-11-2022

Datum

Kosten

Totaal 2019 € 209.938,22

Totaal 2020 € 191.747,47

Totaal 2021 € 250.316,64

Totaal € 652.002,33

Digitaal getuigd te zijn door de afgevaardigde van de Staten
 Dit is een digitaal getuigd document van de Staten, v.v.v.
 en het document van de Staten
 getuigd te zijn door de afgevaardigde van de Staten
 Datum: 2022-11-04 11:45:18 +0100

Effecten van de innovatieprogramma's van de provincie Zuid-Holland en MRDH

AUTEURS

art 5 1-2e

art 5 1-2e

art 5 1-2e

art 5 1-2e

art 5 1-2e

dialogic
innovatie • interactie

IN OPDRACHT VAN
MRDH
Provincie Zuid-Holland

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	4
1 Introductie.....	7
1.1 Aanleiding.....	7
1.2 Doelstelling van de evaluatie en beoogde resultaten.....	7
1.3 Aanpak van de evaluatie op hoofdlijnen	8
1.4 Wat is een innovatieprogramma?.....	9
1.5 Leeswijzer	10
2 Beschrijving, doelstellingen en resultaten van de IP's	11
2.1 SMITZH	11
2.2 Energie & Klimaat	15
2.3 ZorgTech	17
2.4 AgriTech	21
2.5 Conclusies	24
3 Duiding en effecten van de IP's	26
3.1 SMITZH	26
3.2 Energie & Klimaat	29
3.3 ZorgTech	32
3.4 AgriTech	35
3.5 Conclusies	37
4 Overwegingen voor de toekomst	39
4.1 Van reactief naar missiegedreven	39
4.2 De bouwblokken voor ecosysteem-versterkend beleid	40
4.3 Positionering IP's binnen de 'regionale beleidsmix'	42
4.4 Perspectieven voor de toekomst	43
5 Conclusies en aanbevelingen	46
5.1 Uitkomsten en conclusies.....	46
5.2 Aanbevelingen.....	48
5.3 Reflectie op het onderzoek.....	49
Bijlage 1. Overzicht interviewrespondenten	50
Bijlage 2. Aanpalende beleidsmix	51
Bijlage 3. Voorbeelden indicatoren	55

Managementsamenvatting

Aanleiding van deze evaluatie

Het innovatiebeleid in Nederland richt zich in grote (en nog steeds toenemende) mate op het beïnvloeden van **onderzoeks- en innovatie-ecosystemen** en het nastreven van **missies**. Voor (regionale) overheden en de andere betrokken (publieke) organisaties is deze overgang naar missiegedreven beleid een gezamenlijke zoektocht wat betreft de herdefiniëring van rollen, doelstellingen en verantwoordelijkheden. Met de inzet van innovatieprogramma's (hierna: IP) zijn de provincie Zuid-Holland, MRDH en de betrokken partners al in een vroege fase begonnen met een vorm van beleidsinnovatie, zonder dat hiervoor vooraf een duidelijk aanpak voorhanden was.

Aan Dialogic is gevraagd om deze aanpak te evalueren. We hanteren hierbij een getrapte aanpak: eerst kijken we of de initieel afgesproken doelen zijn behaald. Vervolgens brengen we de lessen en effecten die de betrokkenen eraan toeschrijven in beeld. Tot slot geven we perspectieven voor de toekomst, aangezien zowel de MRDH als provincie Zuid-Holland aan de vooravond staan van hun nieuwe strategische beleidsagenda's.

Opzet en uitkomsten per IP

In de basis is er binnen elk programma sprake van een **combinatie van beleidsprikkel** waarmee in een experimentele en lerende setting een overkoepelend doel wordt nagestreefd. Dit overkoepelende doel is het realiseren van duurzame innovaties in de provincie Zuid-Holland door ondernemerschap en samenwerking te bevorderen. In SMITZH (Smart Manufacturing Industriële Toepassing Zuid-Holland) is hiervoor de basis gelegd qua samenwerkingsvorm en fasering. De andere IP's bouwen voort op dit gedachtegoed. Toch is er door de tijd heen ook flinke variatie in de programma's ontstaan.

- **SMITZH** heeft ten opzichte van haar doelstellingen goede resultaten behaald op het gebied van integratie, opzetten van nieuwe samenwerkingen en het ondersteunen van start-ups. Er waren van meet af aan sterke fieldlabs die gedragen werden door de universiteiten en onderzoeksinstituten in de regio.
- Ook bij het IP **Energie & Klimaat** zijn overwegend positieve resultaten waar te nemen ten opzichte van de beoogde resultaten van het IP, maar blijven de concrete resultaten achter. Zo zijn er bijvoorbeeld minder projecten in real-life getest dan vooraf verwacht.
- Binnen **ZorgTech** lag de nadruk op het verbinden en versterken van het ecosysteem in Zuid-Holland met als doel om de toepassing van technologische oplossingen in de gezondheidszorg te verhogen. In dit ecosysteem ontbrak de sterke fieldlabstructuur, vandaar de focus op samenwerking en creëren van marktvraag. Ten opzichte van de beoogde resultaten geeft ook ZorgTech een positieve beeld.
- **AgriTech** kwam minder goed op gang als gevolg van de beperkingen voor fysieke bijeenkomsten in Corona-tijd. Op het gebied van innovatieprojecten en samenwerking werden daarom de beoogde doelstellingen ruim niet gehaald. De inzet van Dare2Cross was nieuw en had een positieve impact op de tweede voucherronde. Verder is er binnen AgriTech voldaan aan de meeste doelen qua bereik en kennisontwikkeling, waaronder de analyse van de eiwittransitie.

Overkoepelend is het merendeel van de doelstellingen van de afzonderlijke IP's gehaald. Wat betreft de effecten van de programma's op het bredere innovatie-ecosysteem stellen we vast dat er vooral op netwerkvorming, richting geven en samenwerking vooruitgang wordt geboekt. Verder behalen de IP's veel van hun 'throughput-doelstellingen' (bereik). Zo

worden er veel sessies georganiseerd en worden het uitvoeren van analyses en het schrijven van roadmaps gezien als doel op zich.

Verschuiving van systeem- naar transitiefalen

Terugkijkend valt een verschuiving op in het typen falen waarop de IP's inhaken. In SMITZH-lag de nadruk vooral op het oplossen **systeemfalen**, namelijk een gebrek aan infrastructuur, capaciteit en netwerk (synergie). De doelen van E&K en ZorgTech (m.n. Fase 3) lijken meer aan te sluiten bij vormen van **transitiefalen**, richting te geven aan de ontwikkelingen en hierbij sociale innovatie na te streven, in lijn met de wensen van de financierende partijen. De focus op brede welvaart en transities vraagt om een andere beleidsmix en andere doelen, dan voorheen.

Onderbouwing van de impact

We zien dat de eerste stappen zijn gezet in het vormen van een onderbouwing van de **impact** van de programma's, passend bij het missiegedreven innovatiebeleid. Zo wordt bijvoorbeeld binnen Zorgtech en E&K onderbouwd wat de bijdrage van een innovatieproject is geweest aan de hand van gemaakte TRL- en IRL- stappen. Binnen ZorgTech kijkt men ook al wat de directe en indirecte output en outcome van het programma is geweest (aan de hand van de Social Return on Investment).

Meer dan eens blijft de **onderbouwing** van de impact echter beperkt tot uitspraken als: "er is een flinke impuls gegeven" of "beter dan voorheen". Dit valt de IP's niet aan te rekenen aangezien er intrinsieke spanning zit op de succes-gedreven en opportunistische insteek ('gaan waar de energie zit') van de IP's en de gevraagde verantwoording achteraf. Immers, de complexiteit van systeem- en transitiebeleid zit in het dynamische karakter. Hierdoor wordt gaandeweg pas duidelijk wat de onderliggende problemen zijn (welk falen er speelt), en wat best mogelijke oplossingen zijn.

Lessen en aanbevelingen voor de toekomst

De provincie Zuid-Holland, MRDH en de betrokken partners geven met de programma's al vanaf een vroege fase regionale invulling aan het missiegedreven innovatiebeleid. Het opzetten en doorontwikkelen van de IP's is een vorm van **beleidsinnovatie** die op zichzelf al een erg waardevolle bron van kennis en ervaring is, die zowel binnen als buiten de regio gebruikt kan worden bij andere samenwerkingsverbanden en ecosysteemversterkende initiatieven.

Het ligt wat ons betreft voor de hand dat er op **regionaal** niveau beleidsinitiatieven worden ontplooid voor (mark)ontwikkeling van technologie in de hogere TLR-niveaus. De stap van ontwikkelen en demonstren naar volwaardige marktintroductie blijft immers uitdagend, zeker als deze ontwikkelingen in het kader van missies en transities plaatsvinden.

Het vormgeven van het beleid vraagt om een erg goede antenne voor de behoeftes in het veld. Er kan spanning zitten tussen het richtinggevende karakter van meer missiegedreven en *outcome*-gerichte IP-doelstellingen en de bereidwilligheid bij ondernemers hieraan actief deel te nemen en bij te dragen (korte versus lange termijn doelen). Het vraagt om een nauwe **afstemming en samenwerking** ('doen') met stakeholders uit het veld om in vervolgfases het passende instrumentarium te kunnen aanreiken dat hoort bij het volgende ontwikkelstadium waarin marktpartijen zich bevinden. Daarbij uiten de effecten zich pas op lange termijn, zeker als dit systeemveranderingen betreft.

De kracht van de onderzochte IP's zit niet enkel in de financiering, maar juist ook in de **integrale benadering** en begeleiding op maat. Voor IP's is het wel zaak om in gezamenlijkheid de **meerwaarde** te (blijven) aantonen. Het helpt om goed in kaart te brengen welke

financiële instrumenten beschikbaar zijn en aansluiten op de behoeften uit het ecosysteem: waar zitten de sterktes en energie die aansluiten bij de behoeften en doelstellingen van de IP's. Dit vraagt meer om denken in termen van **synergie** dan om vervanging. De Provincie Zuid-Holland zou er goed aan doen om in tijden van aankomende bezuinigen dergelijke overzichten beschikbaar te hebben om tot een effectieve(re) beleidsmix te kunnen komen. In hoofdstuk 4 gaan wij nader in op de overwegingen per programma.

Het aantonen van de meerwaarde is een gedeelde verantwoordelijkheid van de MRDH, PZH, IQ en de andere programmapartners. Er is niet één partij die het juiste antwoord heeft op de vraag wat de beste beleidsmix is om de beoogde doelstellingen te bereiken. Dit vraagt om regelmatige afstemming tussen de partijen in de regio, met de markt en met het Rijk. Er moet daarbij een goede balans gezocht worden tussen het ontwikkelen van de technologie en de '**zachtere aspecten**' van het toepassen en gebruiken van innovatie (zoals sectorcultuur en acceptatie door eindgebruikers).

Het nastreven van structuurveranderingen op regionaal niveau vraagt om **lange termijn commitment en visie**. Politieke cycli zijn veel korter dan de termijn waarop deze veranderingen zich veelal voordoen. Met de verschuiving naar de ecosysteemversterkende interventies zoals de IP's is het voor beleidsmakers en bestuurders een leerpunt hoe om te gaan met de doelstellingen (bijv. opknippen in kortere termijn doelen), monitoring (slimme keuze van indicatoren) en verantwoording (meer op basis van vertrouwen en nauwe betrokkenheid). De lessen die vanuit de IP's op dit vlak worden getrokken kunnen ook bij andere initiatieven worden ingezet, zowel binnen (bijv. Maritime Delta en de EDIH) als buiten de regio.

Tot slot nog een punt over de uitvoering. **Herhalen van succes** is lastig gebleken. Het doorvertalen van concreet geformuleerde doelstellingen is goed te doen van IP naar IP, maar er spelen bij het uitvoeren van dergelijke programma's ook zachtere en **impliciete factoren** mee. Denk aan de combinatie van de betrokken personen, hun achtergronden, beschikbare tijd en de tijdsgeest waarbinnen een instrument wordt opgezet. Veel wisseling in personen heeft immers ook haar weerslag op de continuïteit en kennisborging binnen het programma. De beleidsambities moeten ook passend zijn bij dergelijke randvoorwaarden.

1 Introductie

In opdracht van de Metropoolregio Rotterdam Den Haag (hierna: MRDH) en provincie Zuid-Holland (hierna: PZH) heeft Dialogic een evaluatie uitgevoerd van het effect van de innovatieprogramma's SMITZH, Energie & Klimaat, ZorgTech en AgriTech op het economische vestigings- en innovatieklimaat van Zuid-Holland. Hieronder bespreken wij eerst de aanleiding van de evaluatie (paragraaf 1.1). Daarna behandelen we de doelstellingen en beoogde resultaten (paragraaf 1.2) en de aanpak van de evaluatie op hoofdlijnen (paragraaf 1.3). In paragraaf 1.4 gaan we in op enkele relevante definities. Tot slot bevat dit hoofdstuk een leeswijzer (paragraaf 1.5).

1.1 Aanleiding

Zuid-Holland staat voor een aantal grote maatschappelijk-economische vraagstukken en transitie. Daarom hebben de Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH), InnovationQuarter, de provincie Zuid-Holland en TNO vier innovatieprogramma's opgezet. Het gaat om de programma's 1) SMITZH¹, 2) AgriTech, 3) Energie & Klimaat en 4) ZorgTech. Het doel van deze innovatieprogramma's is het realiseren van duurzame innovaties in de provincie Zuid-Holland door ondernemerschap en samenwerking te bevorderen. De MRDH ziet namelijk dat maatschappelijke vraagstukken ook economische kansen bieden, maar dat bedrijven deze kansen niet altijd zomaar echt benutten. Met name midden- en kleine bedrijven (MKB) hebben vaak zelf niet de benodigde kennis in huis, of zijn niet in staat zijn om deze kennis in huis te halen om te kunnen floreren. Daarom beogen de innovatieprogramma's het economische vestigings- en innovatieklimaat van Zuid-Holland te versterken door een actieve rol te spelen bij het koppelen van de bedrijven aan elkaar én aan fieldlabs in de regio waar nieuwe producten ontwikkeld en getest kunnen worden.

Inmiddels lopen de vier innovatieprogramma's geruime tijd en is het derhalve tijd om het effect van deze programma's onder de loep te nemen. Dit onder andere met het oog op de ontwikkeling van de nieuwe meerjarenbeleidsplannen van zowel de MRDH als de provincie alsook het Kansen voor West 3 programma. Hierbij is het noodzakelijk om zowel terug als vooruit te blikken. Het doel van het onderzoek is daarom ook tweeledig. Enerzijds is het onderzoek gericht op een evaluatie van het effect van de vier innovatieprogramma's op het economische vestigings- en innovatieklimaat van Zuid-Holland. Anderzijds is het onderzoek gericht op de toekomst, om zo handelingsperspectief te bieden aan de opdrachtgevers. Hierbij is er zowel gekeken naar de voortgang van de versterking van regionale innovatie-ecosystemen, als naar de relevantie van de innovatieprogramma's. Hier spelen huidige verbeterpunten en andere mogelijkheden in de programma's een cruciale rol. Het overkoepelende doel, in die zin, is dus om terug te kijken naar de effectiviteit van de huidige opzet van de innovatieprogramma's alsmede het oriënteren op een verdere voortzetting.

1.2 Doelstelling van de evaluatie en beoogde resultaten

De evaluatie van de innovatieprogramma's heeft betrekking op de gehele looptijd van de IP's. Dat wil zeggen, van de start van het eerste IP SMITZH in 2017, tot op heden. Het doel van het onderzoek is hierbij tweeledig:

¹ SMITZH staat voor Smart Manufacturing Industriële Toepassing Zuid-Holland.

1. **Terugkijken:** het evalueren van het effect van de vier innovatieprogramma's (IP's) SMITZH, AgriTech, Energie & Klimaat en ZorgTech op het economische vestigings- en innovatieklimaat van Zuid-Holland.
2. **Vooruitkijken:** inzicht geven in de voortgang, hiaten en mogelijkheden vanuit de programma's voor versterking van het innovatie-ecosysteem in Zuid-Holland. Daarnaast ook bepalen wanneer programma's vanuit hun opgaven klaar zijn.

De onderzoeksvragen zijn als volgt:

1. Wat is het effect van de vier innovatieprogramma's (IP's) SMITZH, AgriTech, Energie & Klimaat en ZorgTech op het economische vestigings- en innovatieklimaat van Zuid-Holland?
2. Hoe kan het effect worden vergroot? Bij de effecten op het economische vestigings- en innovatieklimaat van Zuid-Holland en maatschappelijk rendement kan gedacht worden aan o.a.:
 - a. Verbeterd concurrentievermogen van MKB-bedrijven in de zorg, energie, maak- en tuinbouwsector, door de inzet van IP-consortia;
 - b. Overdracht van geavanceerde kennis van techbedrijven en R & D centra naar het lokale MKB, door kennis te vertalen naar nieuwe diensten en producten (kennisvalorisatie);
 - c. Toepassing van inclusieve of mensgerichte technologie in de sectoren tuinbouw, zorg, energie & klimaat en maakindustrie;
 - d. Directe inzet van kennis uit de projecten voor maatschappelijke opgaven;
 - e. Beter en nieuwe samenwerkingen en cross-overs tussen de sleutelsectoren in Zuid-Holland;
 - f. Verhoogde investor-readiness van de projecten, producten en diensten.
3. Tot welk handelingsperspectief voor de toekomst leiden de antwoorden op voorgaande vragen voor de lokale, regionale en provinciale overheden?

1.3 Aanpak van de evaluatie op hoofdlijnen

Op hoofdlijnen bestaat deze evaluatie uit drie delen. Het eerste deel (hoofdstuk 2) betreft een evaluatie van de vier IP's op basis van de vooraf gestelde doelen. Hier ligt het zwaartepunt op de uitgevoerde activiteiten en de behaalde concrete resultaten van de IP's. In het tweede deel (hoofdstuk 3) van de evaluatie combineren we de feitelijkheden uit het voorgaande hoofdstuk met de inzichten die we in de interviewronde hebben opgedaan. Het doel is om de gemaakte keuzes beter te kunnen duiden en hierover te kunnen leren. Ook geven we inzicht in de aangedragen bredere effecten die met de IP's zijn bewerkstelligd. In het derde deel (hoofdstuk 4) plaatsen wij de behaalde resultaten en effecten van de IP's in hun context. Hier gaan wij verder in op de toekomst. We zoeken hiervoor inspiratie in andere strategische beleidsverkenningen en adviezen op het gebied van innovatie-ecosystemen en missiegedreven innovatiebeleid.

Om tot deze inzichten te komen is er in deze evaluatie gebruik gemaakt van een mix van methoden:

- *Deskstudie:* de deskstudie heeft een snel en grondig beeld van de innovatieprogramma's opgeleverd. De beschikbare documenten hebben met name een fundatie gelegd ter voorbereiden op de interviews en de case studies.
- *Interviews:* op basis van de deskstudie en het startgesprek is er een door de opdrachtgever goedgekeurde lijst van gesprekspartners en een interviewprotocol opgesteld. In

totaal hebben wij 29 personen gesproken, verdeeld over 25 interviews. De gesprekspartners in deze interviews vertegenwoordigen programma-specifieke partijen zoals SMITZH, AgriTech, ZorgTech en bedrijven die hebben deelgenomen, en programma-overkoepelde partijen zoals InnovationQuarter, TNO, TU Delft, de provincie Zuid-Holland en MRDH. De uitkomsten van deze interviews zijn geanalyseerd middels een interviewmatrix en hebben geleid tot een beantwoording van de onderzoeksvragen.

- *Cases*: in aanvulling op de reguliere deskstudie en interviews hebben wij IP-specifieke casuïstiek in kaart gebracht om zo beschrijving van de programma's en acties verder te concretiseren. Denk hierbij aan voorbeelden van samenwerkingsprojecten, georganiseerde events of activiteiten in fieldlabs.
- *Toekomstdialogoog*: op dinsdag 6 september hebben wij een toekomstdialogoog georganiseerd met vertegenwoordiging van de MRDH, provincie Zuid-Holland, InnovationQuarter, TNO en Greenport West-Holland. Tijdens deze bijeenkomst hebben wij de onze eerste (ruwe) inzichten gedeeld en met de aanwezigen de onderhavige evaluatie aangescherpt qua doelen (terugblikken en vooruitkijken), evaluatiekader (model rondom ecosysteemversterking) en richting van aanbevelingen (leren van het verleden om keuzes te maken richting de toekomst).

Binnen dit onderzoek hebben wij gebruik gemaakt van het innovatie-ecosysteemgedachtegoed. Dat wil zeggen dat wij een niet-uitputtende lijst² van ecosysteemversterkende activiteiten als bouwblokken voor ons onderzoek hebben gebruikt. Wij hebben in die hoedanigheid het innovatie-ecosysteem beschouwd als centrale pijler voor de uiteindelijk te realiseren economische en maatschappelijke structuurversterking, verbetering van concurrentiepositie van zowel (MKB-)bedrijven als van de regio en het vestigingsklimaat.

1.4 Wat is een innovatieprogramma?

Bij het evalueren van (een set van) beleidsinstrumenten rijst al snel de vraag wat precies hetgeen is dat aan een evaluatie wordt onderworpen. In dit geval betreft dat de innovatieprogramma's. Hoewel in de verdere rapportage pas zal blijken wat de bedenkers en uitvoerders van de Zuid-Hollandse IP's eronder (hebben) verstaan, lijkt het ons relevant om vooraf een 'schoolboek' definitie te geven van een innovatieprogramma.³

Kortgezegd kennen we binnen het systeem- en transitiebeleid (waar veel innovatiebeleid heden ten dage onder valt) drie typen beleid: individuele regelingen zoals de WBSO en Innovatiebox, individuele instituten zoals de TO2-instituten (TNO, Marin, etc.) en programma's.

Programma's worden gezien als overkoepelende strategieën waarin meerdere beleidspraktijken in samenhang gericht worden op een bepaald doel. De doelen binnen het systeem- en transitiebeleid zijn gericht op het aanpassen van structuren, zoals actornetwerken of productie-consumptie-systemen met als hoger doel dat die structuren maatschappelijk wenselijke uitkomsten genereren. Deze indirecte doorwerking is vaak een resultaat van een experimenteel en lerend proces, waarin het pad van probleem naar oplossing niet op voorhand helder is. Soms kan zelfs de oplossing vooraf niet helder geformuleerd worden.

De complexiteit van systeem- en transitiebeleid zit in het dynamische karakter. Vaak is er vooraf nog veel onduidelijk over zowel de onderliggende problemen (welk falen speelt er?)

² Zie Onderzoeks- en innovatie-ecosystemen in Nederland (Dialogic, 2020)

³ We ontleen deze definities uit de recente inzichten uit de publicatie 'Durf te leren, ga door met meten', waarin een commissie van experts (waaronder enkele van onze collega's) kaders en methoden voor de evaluatie van systeem- en transitiebeleid uiteenzetten. Zie: [\[bedrijvenbeleidinbeeld.nl\]](https://bedrijvenbeleidinbeeld.nl)

als de gekozen oplossingen (hoe draagt het bij aan de oplossing van het probleem?). De onderliggende problemen kunnen voortkomen uit traditioneel marktfalen, maar bij complexe maatschappelijke opgaven ligt hier vaak een vorm van systeem- of transitiefalen onder.⁴ Systeemfalen omvat een gebrek aan infrastructuur, capaciteitsfalen en netwerkfalen. Bij transitiefalen is er sprake van een ontbrekende richting van ontwikkeling, onduidelijkheid over de vraag, falen van beleidscoördinatie, gebrek aan reflexiviteit.

Waar mogelijk en relevant grijpen we in deze rapportage terug op voorgaande definities en vormen van falen.

1.5 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 staat de terugblik centraal: we geven per IP een beschrijving van de opzet, doelstellingen en concrete resultaten die wij met onze deskstudie en interviews in kaart hebben gebracht. Vervolgens leggen wij in hoofdstuk 3 de koppeling tussen de terug- en de vooruitblik door de opzet, resultaten en bredere effecten nader te duiden. Deze lessen gebruiken we om in hoofdstuk 4 overwegingen voor de toekomst te geven. We sluiten af met onze conclusies en aanbevelingen in hoofdstuk 5.

⁴ Zie voor meer achtergrond bijvoorbeeld onze eerder studies naar de werking en potentiële bijdrage van Fieldlabs binnen het missiegedreven innovatiebeleid [dialogic.nl] en de regio Zuid-Holland ([link naar IQ-rapportage]).

2 Beschrijving, doelstellingen en resultaten van de IP's

In dit hoofdstuk geven wij een feitelijke beschrijving van de opzet, doelstellingen en resultaten van de vier afzonderlijke innovatieprogramma's. Het terugblikken staat hierbij centraal. We geven een overzicht van de meer 'drogere feitelijkheden' per programma. De lessen en effecten (oftewel duiding) volgen in het volgende hoofdstuk.

We berusten ons in dit hoofdstuk zo veel mogelijk op de aangeleverde (en vaak publiek beschikbare) tussen- en eindrapportages, presentaties, notulen, et cetera zoals deze aan het einde van Q2 2022 beschikbaar waren. Voor alle specifieke activiteiten die de IP's hebben ondernomen, daarvoor verwijzen we graag naar de uitgebreide projectplannen en eindrapportages. Doordat de IP's zich in verschillende fases bevinden, zit er ook verschil in de tijdstempels van de beschikbare documentatie. Waar relevant benoemen wij dit expliciet.

2.1 SMITZH

SMITZH is het eerste innovatieprogramma en werd in 2017 geïntroduceerd. Het overkoepelende doel van SMITZH is om de industriële toepassing van Smart Manufacturing in Zuid-Holland versterken. Daartoe werken acht fieldlabs in de regio samen met InnovationQuarter, Metropoolregio Rotterdam-Den Haag (MRDH), Provincie Zuid-Holland (PZH) en TNO.

De opzet van SMITZH kan worden opgedeeld drie hoofdfases, ieder met een eigen specifiek doel. Grofweg kunnen deze fases als volgt worden beschouwd: **Fase 1** was erop gericht om te toetsen bij bedrijven, fieldlabs en overheden of er behoefte is aan SMITZH en wat daarin de belangrijkste speerpunten dienden te zijn. Hieruit kwam naar voren dat er in de regio grote interesse en enthousiasme bestond voor het innovatieprogramma SMITZH. **Fase 2** had als doel om het innovatieprogramma verder op te opzetten, het vorm te geven en zichtbaar te maken voor de regio. Het doel van fase 2 was daarom om een reeks van demonstrators, voorbeelden en startprojecten te laten zien om aan te tonen dat het programma belangrijke resultaten kan boeken. Dit had als hoofddoel om meer bedrijven over de streep te trekken om aan het programma deel te nemen. **Fase 3** richt zich op de realisatie en uitvoering van de projecten, waarbij de focus ligt op bedrijven die bij en met fieldlabs samenwerken. In SMITZH-3 zijn extra partners ingestapt, namelijk FME, Holland Instrumentation, Metaalunie, Hogeschool Rotterdam en TU Delft. Daarnaast ontwikkelt Maritime Delta parallel aan en met SMITZH een vierjarenplan waarin digitalisering en skills centraal staan.

⁵

Doelstellingen

De uiteindelijke ambitie van het programma is om de provincie Zuid-Holland met behulp van additionele financiering tot een totaal van minimaal 50 M€ eind 2022 in drie fasen uit te laten groeien tot een internationale hotspot voor smart manufacturing. Om dit te bewerkstelligen is het doel om in totaal 500 bedrijven die werkzaam zijn in de maakindustrie in de MRDH bekend te maken met de mogelijkheden van smart manufacturing.

⁵ InnovationQuarter, provincie Zuid-Holland, TNO en MRDH (2018) Derde fase innovatieprogramma om de Zuid-Hollandse maakindustrie te ondersteunen bij de toepassing van slimme maaktechnologie

De voortgang van SMITZH bevindt zich momenteel in fase 3. Kortweg kan fase 3 gezien worden als een schaalvergroting van alles wat in SMITZH-2 is geleerd en ontwikkeld.⁶ De belangrijkste les uit fase 2 was dat er binnen de organisatie van een innovatieprogramma zorgvuldig moet worden nagedacht over een opzet die de administratieve lasten beperkt houdt, binnen de kaders van de staatssteun- en subsidieregels. Mkb-ondernemingen bleken namelijk wel bereid om uren van personeel in innovatietrajecten zoals de KIEM-projecten (WP 8) te steken, maar veel moeite te hebben met out-of-pocket kosten. Het belangrijkste argument hierbij is dat men zelf alles moet weten en begrijpen van de innovatie. In overleg met de subsidiegevers is dit nog in de looptijd van SMITZH-2 aangepast. Een derde geleerde les was dat ondernemers weinig animo vertoonden voor 'executive opleidingen'. Andere events met een kortere interactie konden wel op meer belangstelling rekenen, maar leidden zelden tot vervolgetrajecten. In SMITZH-2 is daarom het budget van dergelijke trajecten omgezet naar KIEM-projecten.

De doelstellingen voor SMITZH-3 kunnen uiteengezet worden in twee blokken. Blok 1 'innovatie' richt zich op technologie ontwikkeling met investeringen en inhoudelijke bijdragen van TNO, TUD en fieldlabs. Het richt zich dus op het ontwikkelen van nieuwe toepassingen, het demonstreren en valideren van de waarde van die toepassingen in fieldlabs met bedrijven en voorbereiding op implementatie bij bedrijven. Blok 2 'implementatie' is erop gericht om veel bedrijven met een breed consortium te helpen bij de implementatie van de innovaties uit blok 1. Blok 2 helpt bij het ondersteunen van bedrijven in hun vraagarticulatie ten aanzien van Smart Manufacturing en activeert hen om een plan te maken en uit te voeren. Het meerjarige programma SMITZH-3 beoogt om eind 2022 tot de volgende resultaten en impact te hebben geleid:

- 100 maakbedrijven die een smart manufacturing strategie hebben geïmplementeerd;
- 30 maakbedrijven die zich nieuw hebben gevestigd in de regio of hebben geshored;
- 50 maakbedrijven die mensgerichte technologie (smart working) toepassen;
- 50 bedrijven die hebben samengewerkt met één van de smart manufacturing fieldlabs;
- 5 maakbedrijven zijn door de scale-up fase naar wasdom gebracht.

In het programmaplan werd een schatting gedaan dat dit tot een stijging van 10% in werkgelegenheid bij de 100 deelnemende bedrijven zou leiden, en daarmee tot 2.500 extra banen in de regio in 2022.

Hierbij voorziet SMITZH-3 de volgende concrete resultaten:

- Ondernemers op weg te helpen bij de toepassing van bestaande digitaliserings-technologie;
- De ontwikkeling van nieuwe maaktechnologie voor de regionale maakindustrie te stimuleren en toepassingen te demonstreren. Slimme technologie vergroot de toegankelijkheid van de maakindustrie voor een bredere groep mensen;
- De aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren met onderwijs en met mensgerichte technologie, die mensen helpt om zware of complexe taken eenvoudig uit te voeren;
- Het opzetten van ongeveer drie extra skillslabs naast de drie die in opbouw zijn, waar meer dan 500 werknemers, zij-instromers en studenten digitale skills leren in het kader van een leven lang ontwikkelen;

⁶ InnovationQuarter & TNO (2020) Eindrapportage SMITZH-2

- Het versterken van de infrastructuur o.a. bij fieldlabs voor het ontwikkelen en valideren van nieuwe maaktechnologie en het aanjagen van Factory-as-a-Service voor (pre)productie van enkelstuks en kleine series;
- Een duurzame structuur te bouwen met internationale uitstraling als samenwerking van bedrijven, overheden, kennisinstellingen rondom een achttal fieldlabs met één centraal loket.

Budget

De financiering voor SMITZH is over de drie fases sterk gegroeid. De begroting van SMITZH-3 omvat 12.1 miljoen euro. Dit bedrag bestaat uit bijdragen van de provincie Zuid-Holland, EZK, TNO, Innovation Quarter, zes fieldlabs, en de nieuwe partners (FME, HI, Koninklijke Me-taalunie, Haagse Hogeschool en Hogeschool Rotterdam en TU Delft) (Zie Tabel 2). Ter vergelijking, voor fase 2 was de financiering nog ruim 3 miljoen euro (Zie Tabel 1).

Tabel 1. Overzicht van opbouw financiering SMITZH-2

	MRDH	Gemeenten	Bedrijven	Rijk (EZK)	Totaal
Totaal	€ 750.000	€ 1.000.000	€ 773.000	€ 750.000	€ 3.272.000

Tabel 2. Overzicht van opbouw financiering SMITZH-3

SMITZH-3	PZH	Partners	Bedrijven	Rijk (EZK)	Totaal
Blok 1	€ 3.200.000	€ 1.500.000	€ 3.050.000	€ -	€ 7.750.000
Blok 2	€ 2.025.000	€ 1.700.000	€ 600.000	€ 25.000	€ 4.350.000
Totaal	€ 5.225.000	€ 3.200.000	€ 3.650.000	€ 25.000	€ 12.100.000

Resultaten

In SMITZH is de basis gelegd voor de IP's. De samenwerking tussen PZH, MRDH, IQ en TNO is hier vormgegeven. Tevens is er een scala aan activiteiten uitgevoerd. Zo zijn er activiteiten uitgevoerd op het gebied van vouchers, kiemprojecten, fieldlabs en netwerkvorming. Hierbij dienen de vouchers als OPEX-regeling voor de deelname van MKB aan de fieldlabs. Inmiddels zijn de drie fasen succesvol doorlopen. Het succes is onder andere te danken aan het feit dat het programma goed in de tijdsgeest viel, er een goede wisselwerking was met het nationale beleid en de betrokken personen goed op elkaar waren ingespeeld. Er ontstond een 'zwaan-keef-aan-effect'.

Concreet heeft SMITZH-3 de volgende resultaten opgeleverd:

- De doelstelling van SMITZH luidde om **100** maakbedrijven die een smart manufacturing strategie hebben te implementeren. Ten tijde van de laatste voorgangsrapportages van IQ⁷ en TNO⁸ op 31 maart 2022 zijn er **154** geïmplementeerd. Mede door de coronacrisis kwam dit proces langzaam op gang doordat er minder animo bestond voor digitale bijeenkomsten. Op dit moment is het activeringsproces echter goed op stoom gekomen;
- De doelstelling van SMITZH luidde om er voor dat zorgen dat **30** nieuwe maakbedrijven die zich in de regio zouden hebben gevestigd of gereshored. Ten tijde

⁷ Innovationquarter (2022) Tussenrapportage voortgang SMITZH-3, blok 2

⁸ TNO (2022) Tussenrapportage voortgang SMITZH-3 blok 1

van de voortgangsrapportage zijn er **2** bedrijven bekend. De exacte cijfers hierover blijken echter lastig te verifiëren voor SMITZH doordat ondernemers dit niet uit zichzelf doorgeven. Het aantal zou dus nog (iets) hoger uit kunnen vallen;

- De doelstelling van SMITZH luidde om ten minste **50** toepassingen van inclusieve en mensgerichte technologie te bewerkstelligen. Ten tijde van de voortgangsrapportage zijn er **4** toepassingen daadwerkelijk gerealiseerd. Om dit proces in de rest van 2022 te versnellen zijn er twee additionele projecten gestart. De verwachting is dat deze twee projecten het aantal een boost zal geven.
- In het plan van SMITZH waren **50** nieuwe samenwerkingen in innovatieprojecten voorzien. De voortgang hiervan is voorspoedig verlopen. Ten tijde van de voortgangsrapportages zijn er namelijk **61** gemeten nieuwe samenwerkingen.
- Tot slot had SMITZH als doel om ten minste **5** scale-ups tot wasdom te brengen. IQ heeft deze doelstelling zelf vrij vertaald naar "een aanzienlijke stap vooruit helpen". Aan de hand van de vertaalde doelstelling zijn er **7** scale-ups die een stap verder gebracht zijn door middel van SMITZH.

Naast de concreet behaalde resultaten omvat SMITZH-3 zoals beschreven in de begroting ruim 12 miljoen euro. De overkoepelende hoofddoelstelling van SMITZH was om de metro-poolregio Rotterdam-Den Haag met behulp van additionele financiering tot een totaal van minimaal 50 M€ eind 2022 in drie fasen uit te laten groeien tot een internationale hotspot voor smart manufacturing. Als de financiering van SMITZH-3 opgeteld wordt bij SMITZH2 (1,5M€ publiek + 2M€ privaat) en de gelden die vrijkomen bij de EDIH (zie Box 1 hieronder) dan komt dit op meer uit dan de beoogde 50 miljoen.

Box 1. Toekenning budget voor het opzetten van de EDIH⁹

Op 29 juni 2022 heeft het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (hierna: EZK) het startschot gegeven voor de oprichting van vijf 'European Digital Innovation Hubs' in Nederland. De hubs gaan deel uitmaken van een nieuw Europees netwerk. EZK werkt hierin nauw samen met provincies, regionale ontwikkelingsmaatschappijen en branchenetwerk en onderwijsorganisaties.

Het doel van de Nederlandse EDIH's is om de komende drie jaar meer dan 3.500 bedrijven en 200.000 mensen te ondersteunen bij het toepassen van nieuwe digitale technologieën. De oprichting van de vijf hubs wordt mogelijk gemaakt dankzij een investering van 28 miljoen Euro door de Europese Commissie, het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat en een aantal provincies.

De EDIH in Zuid-Holland bouwt voort op het opzet van SMITZH. Het doel is dat na het aflopen van SMITZH 'het stokje wordt overgenomen' door EDIH-SMITZ. EDIH-SMITZH wordt in Zuid-Holland de partij die bedrijven ondersteunt bij de inzet van digitale technologie. In de periode tot 2025 ligt de focus op bedrijven in de maakindustrie, in de glastuinbouw en in het havengebied.

⁹ [www.innovationquarter.nl]

2.2 Energie & Klimaat

Het doel van het innovatieprogramma Energie & Klimaat (hierna: E&K) is om duurzame innovaties te stimuleren en te realiseren die een bijdrage leveren aan de omslag naar een duurzaam energiesysteem en een gezond leefklimaat. Het gaat om innovaties in de fase tussen eerste pilot en 'rapid upscaling'.¹⁰ Dit doet het programma door mkb'ers middels vouchers te ondersteunen bij het testen en demonstreren van nieuwe technologieën en het marktrijp maken van innovaties in fieldlabs. Daarnaast heeft het programma als doel om de samenwerking tussen en de positionering van deze fieldlabs verder te versterken.

De Roadmap Next Economy (RNE) vormde de basis voor E&K. Inmiddels vormt de Groeiagenda van Zuid-Holland het beleidsdocument waaraan E&K invulling geeft.¹¹ Het programma sluit inhoudelijk aan op de regionale visie van Zuid-Holland rondom een Energy Hub, Grondstoffen Hub en DeltaGrid en op de missies van het Rijk op het gebied van de energietransitie (MMIP's). Op basis hiervan zijn vier programmalijnen gekozen: 1) Gebouwde omgeving, 2) Grootschalige opwek en opslag van energie, 3) Elektrificatie van de industrie (Power2X) en 4) Circulaire industrie. Elke programmalijn kent diverse subthema's.

De opzet van E&K volgt dezelfde fasering als SMITZH. Net als bij SMITZH was Fase 1 erop gericht om het programma te initiëren en aan te jagen. Fase 2 was er tevens op gericht om de eerste pilotprojecten uit te kiezen en op te starten. Fase 3 is tot slot een opschaling van Fase 2. Min of meer parallel aan deze fases lopen de voucherrondes. De eerste voucherronde liep oorspronkelijk van 1 januari 2019 t/m 30 juni 2020, maar is als gevolg van opgelopen vertraging van de innovatieprojecten wegens corona met zes maanden verlengd tot 31 december 2020.¹² E&K ronde 2 (E&K-2) liep oorspronkelijk van november 2020 t/m 31 december 2021, maar is met zes maanden verlengd tot 30 juni 2022 om de projecten de tijd te geven om te kunnen afronden en de programmadoelen te behalen.¹³ E&K ronde 3 (E&K-3) loopt van januari 2022 t/m 31 december 2023.

Doelstellingen

E&K ronde 2 en 3 hanteren de volgende overkoepelende doelstellingen:

- **Doelstelling 1:** (Inter)Nationale impact met een regionaal karakter. Impact op de klimaatambities door het realiseren van samenwerking en innovatie in de provincie Zuid-Holland. Inzet op verbinding en bijdrage aan landelijke meerjarige missie geformuleerd naar aanleiding van het klimaatakkoord.
- **Doelstelling 2:** E&K Innovatie stimuleren en opschalen. De definitie, opstart en opschaling van innovatieve projecten mogelijk maken. Toepassing van innovaties faciliteren in Fieldlab en real-life testomgevingen, met het oog op toekomstige klant en waardeketen formatie.
- **Doelstelling 3:** Versterken Zuid-Hollands E&K innovatie-ecosysteem. Regionale netwerken, Fieldlab faciliteiten en expertise op het gebied van E&K borgen, efficiënt en effectief inzetten doorverbinding, samenwerking en waar nodig uitbreiding via goed gepositioneerde Kernfieldlabs.

¹⁰ Voogd, T. (2020, 30 juni). Energie & Klimaat - Halfjaarrapportage 2020.

¹¹ Groeiagenda Zuid-Holland

¹² InnovationQuarter (2020, 29 januari). Financiële tussenrapportage MRDH Innovatieprogramma Energie & Klimaat.

¹³ Eindrapportage E&K Ronde 2, 7 september 2022.

Voor E&K-2 werden de volgende resultaten beoogd:

- **20-30** innovatieprojecten die resulteren in het mogelijk maken van een opschalingsstap, waarvan meer dan **8** een real-life toepassing betreft;
- **40-60** (mkb) bedrijven zijn betrokken geraakt in het ecosysteem;
- Meer dan **10** samenwerkingen tussen fieldlabs in projecten gestimuleerd;
- **8** projecten die bijdragen aan nationale programma's, zoals de Missie gedreven Meerjarenprogramma's (MMIP's) of key enabling technologies;
- Plan voor vervolg van E&K in 2022 (fase 3).

Voor E&K-3 zijn op basis van de geleerde lessen uit E&K-2 een aantal beoogde resultaten gewijzigd. Hieronder volgen de beoogde resultaten voor E&K-3 (zie wijzigingen t.o.v. E&K-2 tussen haakjes):

- Minimaal **15** innovatieprojecten maken een TRL stap (binnen TRL 4-7) en dragen bij aan de energietransitie, waarvan minimaal **2** projecten in real-life zijn getest (bijgesteld t.o.v. E&K-2);
- **20-30** mkb'ers zijn via activiteiten op het gebied van kennis en innovatie betrokken geraakt in het ecosysteem (bijgesteld t.o.v. E&K-2);
- Meer dan **10** samenwerkingen tussen fieldlabs in projecten gestimuleerd (geen wijziging t.o.v. E&K-2);
- **4** themabijeenkomsten georganiseerd gericht op intervisie en kennisuitwisseling tussen fieldlabs en fieldlabs en bedrijven (nieuw t.o.v. E&K-2);
- In meer dan **5** projecten wordt samengewerkt met het Centrum Expertise Externe Financiering (CEEF) of Zuid-Hollands Investeringsplatform (ZIP) gericht op financiering en valorisatie (nieuw t.o.v. E&K-2);

Binnen E&K-2 waren de activiteiten verdeeld over twee werkpakketten. Werkpakket 1 'innovatieprojecten' richtte zich op het opstellen van toepassingsstudies, fieldlab tests en real-life tests. Werkpakket 2 'aan de slag' richtte zich op de communicatie tussen IQ en de fieldlabs, het opzetten van een verbindingsofficier vanuit TNO voor IQ, PZH en de kernfieldlabs en het programmamanagement en coördinatie vanuit IQ met TNO, de kernfieldlabs, PZH en MRDH.

Ook in E&K-3 zijn de activiteiten verdeeld over twee werkpakketten. Werkpakket 1 'innovatieprojecten' is gelijk gebleven. Werkpakket 2 'programmacoördinatie' is licht gewijzigd ten opzichte van E&K-2. De nieuwe pijlers zijn: communicatie vanuit IQ met de fieldlabs, het ondersteunen bij leren en valoriseren vanuit TNO, programmamanagement vanuit IQ en subsidiecoördinatie van IQ.

Belangrijke activiteiten die binnen de werkpakketten plaatsvonden zijn onder meer intervisie- en themasessies met de verschillende fieldlabs en het kernteam en coachingsgesprekken met de projectaanvragers.

Budget

In de financiering van E&K is niet dezelfde sterke toename waar te nemen als bij SMITZH. In E&K ronde 1 is er in totaal €850.000 aan financiering uitgekeerd door de MRDH, waarvan €722.000 voor projectfinanciering. In E&K ronde 2 heeft PZH de financiering overgenomen. PZH had hier € 2 miljoen voor gereserveerd, maar hier is uiteindelijk maar €1,6 miljoen van verbruikt. Voor E&K ronde 3 heeft PZH €1,25 miljoen beschikbaar gesteld, waarvan € 790.000 voor projectfinanciering.¹⁴

¹⁴ [\[www.innovationquarter.nl\]](http://www.innovationquarter.nl)

Tabel 3. Overzicht van opbouw financiering E&K

Budget E&K	MRDH	PZH	Totaal
E&K-1	€ 850.000	€ -	€ 850.000
E&K-2	€ -	€ 2.000.000	€ 2.000.000
E&K-3	€ -	€ 1.250.000	€ 1.250.000
Totaal	€ 850.000	€ 3.250.000	€ 4.100.000

Resultaten

In E&K ronde 1 zijn **15** innovatieprojecten succesvol afgerond waarbij **35** mkb'ers en **6** field-labs betrokken waren. In E&K-2 zijn **32** innovatieprojecten succesvol afgerond waarbij **57** mkb'ers en **15** fieldlabs betrokken waren. Doordat E&K-3 momenteel nog loopt, kunnen we nog geen uitspraken doen over de definitieve resultaten van deze ronde. Wel is bekend dat er in de eerste tranche van E&K-3 **26** aanvragen voor vouchers zijn gedaan. Hiervan hebben **6** projectconsortia ook daadwerkelijk een voucher ontvangen, ter waarde van €400.000,-.¹⁵ Deze projecten lopen nog. In totaal zijn tot op heden dus **47** projecten succesvol afgerond.

Verder hebben de projecten uit E&K-2 gemiddeld **1,17 TRL-stap** gemaakt. Twee bedrijven (Fairm en VSPARTICLE) hebben twee maal een voucher ontvangen.¹⁶

In onderstaande tabel vergelijken we de beoogde resultaten van E&K-2 met de daadwerkelijk behaalde resultaten. Hieruit blijkt dat de doelen van E&K-2 op één na ruim behaald zijn. Een kanttekening hierbij is dat deze ronde met zes maanden is verlengd.

Tabel 4. Vergelijking beoogde en behaalde resultaten E&K-2

Resultaten	Beoogd	Behaald
Aantal innovatieprojecten ondersteund	20-30	32
<i>Waarvan in real-life getest</i>	> 8	6
<i>Waarvan bijdrage aan MMIP's</i>	8	24
Aantal bedrijven betrokken	40-60	57
Aantal fieldlabs betrokken	n.v.t.	15
Aantal samenwerkingen tussen fieldlabs gestimuleerd	10	15
Plan opstellen voor E&K-3	Ja	Ja

2.3 ZorgTech

Het Innovatieprogramma ZorgTech heeft als overkoepelend doel om een impuls te geven aan duurzame innovatie in Zuid-Holland door het stimuleren van ondernemerschap op het gebied van zorg en zorgtechnologie. De focus ligt op het ondersteunen van bedrijven, die op basis van (nieuwe) technologieën innovatieve producten en systemen ontwikkelen en realiseren. Deze producten en systemen worden gebruikt voor diagnose, preventie, bewaking, behandeling of verlichting van ziekten. Enerzijds om de kwaliteit van leven van mensen te

¹⁵

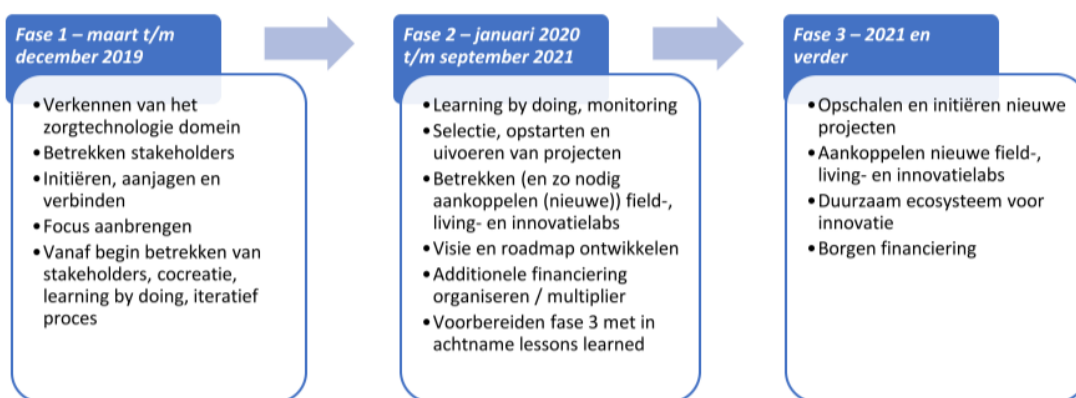
[www.innovationquarter.nl]

¹⁶ [www.innovationquarter.nl]

verbeteren door zorg in ziekenhuizen en zorginstellingen te verplaatsen naar zorg dichterbij de mensen en om ze te helpen regie te nemen over hun gezondheid. Anderzijds om zorg-professionals hun werk efficiënter te laten uitvoeren waardoor meer ruimte en aandacht gegeven kan worden aan hun patiënten.

Voor ZorgTech wordt de bekende fasering van SMITZH en E&K gebruikt (zie Figuur 1). Uit de eerste oriënterende fase is gebleken dat naast de technologie, het ecosysteem binnen ZorgTech een essentiële rol speelt. Uit de verkenning bleek dat het ecosysteem voor innovatie in de zorg namelijk zeer versnipperd was. Er waren veel verschillende organisaties en initiatieven met een eigen aanpak, focus en doelstelling. Voor ZorgTech was daarom het verbinden en versterken van het ecosysteem in Zuid-Holland cruciaal om verschillende belemmeringen weg te nemen om de toepassing van technologische oplossingen in de gezondheidszorg te verhogen en daarmee uitdagingen in de gezondheidszorg aan te gaan. Exact vanwege deze insteek is er besloten om een samenwerkingsverband met Medical Delta aan te gaan. Het programma Medical Delta 2.0 richt zich namelijk op langjarige versterking van en samenwerking in en tussen living lab consortia. Dit sluit goed aan bij de ambitie van ZorgTech.

Door de coronacrisis en de druk die dit heeft veroorzaakt binnen de zorgsector hebben de projecten die vanuit het innovatieprogramma opgepakt zijn echter vertraging opgelopen. Naast de beperkingen van het fysiek samenkomen, ervoeren projectconsortia veel vertraging in de uitvoering van hun projecten. Door restricties in toegang tot zorginstellingen en de beperkte tijd in zorginstellingen om met de 'nieuwe innovaties' serieus aan de slag te gaan (doordat prioriteit gegeven moet worden aan corona en het zoveel mogelijk doorgang vinden van de reguliere zorg), treedt in de voortgang van deze projecten begrijpelijk vertraging op. Daarnaast heeft het voorbereiden van de ronde voor het sociaal domein ook tijd gekost, die niet ingecalculeerd was in de oorspronkelijke projectopdracht¹⁷ en legt 'corona' ook bij gemeenten beslag op de ambtelijke capaciteit, waardoor het meer tijd kost om 'meedenkkracht' te organiseren. Vanwege deze vertraging is de projectduur van ZorgTech-2 met een jaar uitgesteld, van 30 september 2021 tot 30 september 2022. Dit betekent dat op het moment van de evaluatie het ZorgTech innovatieprogramma in de overgangsfase van fase 2 naar 3 zit.

Figuur 1. Fasering ZorgTech (Projectplan Innovatieprogramma Zorgtechnologie – programmaplan fase II, 2019)

¹⁷ De hiervoor benodigde middelen zijn in de loop van de uitvoering van fase 2 beschikbaar gekomen.

Doelstelling

De ambitie van ZorgTech is om de potentie van de provincie Zuid-Holland op het gebied van zorgtechnologie beter te ontsluiten. Door inzet op technologische oplossingen voor de gezondheidszorg sluit het programma aan bij de maatschappelijke missies die het kabinet heeft geformuleerd en wordt bijgedragen aan het langer leven in goede gezondheid. Tegelijkertijd biedt dit kansen voor (nieuw) ondernemerschap en bedrijvigheid en ontwikkeling van de Life Science & Health sector in Zuid-Holland. ZorgTech heeft deze ambitie vertaald in de volgende doelen en activiteiten (3 werkpakketten):

1. Uitvoeren van innovatieprojecten waarmee technologische oplossingen verder worden ontwikkeld en/of de implementatie van technologische oplossingen in de gezondheidszorg verhoogd wordt.
2. Versterken van het zorgtechnologie ecosysteem in Zuid-Holland. Hiervoor moet het zorgecosysteem in de PZH beter en kwantitatief inzichtelijker gemaakt worden. Om dit te bereiken wordt er ingezet op matchmaking, communicatie en workshops, zoveel mogelijk via reeds bestaande initiatieven.
3. Er is een regionale visie en roadmap opgesteld voor zorgtechnologie. Deze visie en roadmap geeft de basis voor een gezamenlijke meerjaren aanpak in Zuid-Holland. Het vervolg van dit programma wordt mede hierop gebaseerd.

Deze doelstellingen zijn gekoppeld aan de volgende beoogde resultaten:

- Tussen de 15 en 20 projectconsortia zijn financieel gesteund.
- Resultaten, inzichten, leerervaringen en/of best practices uit deze projecten zijn uitgedragen.
- Er is een overzicht gemaakt en ontsloten van zorgtechnologie (innovatie) initiatieven en organisaties in Zuid-Holland: initiatieven, labs, zorgfinanciers, zorginstellingen en kennis- en onderwijsinstellingen en wat zij nastreven.
- Er is een kwantitatief overzicht van de zorgtechnologie sector in Zuid-Holland: aantal bedrijven, grootte (omzet, medewerkers), segmentatie, specialisme/markt.
- Bedrijven, labs en zorgorganisaties op zoek naar samenwerking in innovatie (intake en matchmaking).
- Bestaande zorgtechnologie (innovatie) initiatieven in Zuid-Holland en delen resultaten, inzichten en best-practices.
- Verbinden van sociale en economische domein binnen gemeenten op basis van de ervaringen bij onder andere de gemeente Den Haag.

Begroting

In de beoogde begroting voor ZorgTech-2 investeert MRDH €900.000,00 in het programma. Samen met een beoogde investering van ongeveer €600.000,00 door de projectconsortia komt dit uit op een omvang van €1.500.000,00 voor fase 2 van het innovatieprogramma. Op 14 oktober 2020 heeft de bestuurscommissie van de MRDH een aanvullende bijdrage beschikbaar gesteld van € 250.000 uit het Sterker uit de Crisisbudget. Ook de in kind bijdrage van consortia is vervolgens toegenomen met €250.000, waarmee de totale begroting uitkomt op €2 miljoen voor fase2.¹⁸ Voor fase 3 is een begroting opgesteld van €1.650.000. Deze middelen zijn ook toegekend.

¹⁸ Zie MRDH, e.a. (2021), *Gewijzigde projectbegroting innovatieprogramma ZorgTech*, Tabel 2 Begroting van 1 januari 2020 tot en met 30 september 2021 na ophoging.

Tabel 5. Overzicht van opbouw financiering ZorgTech-2

Begroting Zorg-Tech-2	MRDH	Partners	Bedrijven	Totaal
Basisfinanciering	€ 900.000	€ 600.000	€ 250.000	€ 1.750.000
Sterker uit de Crisis budget	€ 250.000	€ -	€ -	€ 250.000
Totaal	1.150.000	€ 600.000	€ 250.000	€ 2.000.000

Resultaten

Concreet heeft het innovatieprogramma ZorgTech-2 de volgende resultaten opgeleverd:

- De doelstelling van het IP was om **15 tot 20** projectconsortia financieel te ondersteunen die een technologische oplossing voor de zorg verder ontwikkelen en/of toepassen in de praktijk. Ten tijde van de voortgangsrapportage in juni 2022 zijn er in totaal **15** consortia die een voucher toegekend hebben gekregen. Hiervan waren ten tijde van het voortgangsrapport **6** projecten **afgerond**.¹⁹ De beoogde afronding van de overige voucherprojecten was voorzien voor september/oktober 2022. Als argument voor het lager uitgevallen aantal ondersteunde consortia geeft ZorgTech dat de hoogte van de vouchers hoger is uitgevallen dan verwacht. ZorgTech heeft in die hoedanigheid een **nieuwe afweging gemaakt tussen kwantiteit en kwaliteit**, en meende dat het ondersteunen van een kleiner aantal consortia d.m.v. een hoger bedrag uiteindelijk meer opleverde voor de sector.
- Daarnaast had ZorgTech-2 als doel gesteld om de resultaten, inzichten, leerervaring en/of best practices uit deze programma's uit te dragen. Dit is in **8** gevallen gebeurd.
- Verder had ZorgTech-2 als doelstelling om het zorgtechnologie ecosysteem beter en kwantitatief inzichtelijk te maken door middel van overzicht van de initiatieven en organisaties in de regio, en een kwantitatief overzicht van de zorgtechnologie sector in Zuid-Holland. Dit onderzoek is **uitgevoerd door PNO consultants** en heeft een **rapportage met de gewenste overzichten** opgeleverd.
- Verder beoogde ZorgTech-2 om door middel van matchmaking, workshops en communicatie het ecosysteem in Zuid-Holland te versterken. Hiertoe wilde het bedrijven, labs, zorgorganisaties en bestaande zorginitiatieven verbinden; resultaten, inzichten en best-practices delen; en het sociale en economische domein verbinden. Als gevolg van de coronapandemie heeft ZorgTech-2 afgezien van fysieke bijeenkomsten en heeft het IP vooral ingezet op 1-op-1 verbindingen. Hierbij zijn met name de voucherrondes aanleiding geweest om de partijen aan elkaar te verbinden.
- De volgende **10 'projectstories' zijn gepubliceerd**: [\[SlamOrtho\]](#), [\[Sensible\]](#), [\[MiGuide\]](#), [\[Luna\]](#), [\[PraxaSense\]](#), [\[Prolira\]](#), [\[Cue2Walk\]](#), [\[Hello 24/7\]](#), [\[Bedsense\]](#), [\[Quantib\]](#)
- In totaal zijn **41 projectconsortia** gevormd (waarin **177 technologiebedrijven, zorgorganisaties, labs en gemeenten** elkaar vonden met projectideeën), **15 innovatieprojecten ondersteund**, **4 rondes georganiseerd** (ronde 3 en 4 waren gericht op het sociaal domein).
- Van de 15 projecten beoordeelden 6 afgeronde projecten de **toegevoegde waarde** van het **programma positief**.

¹⁹ Zie ZorgTech (2022), *Betere gezondheidszorg door de toepassing van zorgtechnologie te versnellen*-Voortgang innovatieprogramma Zuid-Holland Q2 2022.

- Gemiddeld geven consortia aan dat de **technologische oplossing 1,5 level is gegroeid** door het project. Variërend van 1 tot 2 levels, met name tussen TRLS 4 en 7.
- 5 van de 6 bedrijven gaven aan dat hun bedrijf na afronding van het project van **Investor Readiness Level** is veranderd. Gemiddeld **steeg** het level met **2,2**. Variërend tussen 1 en 4 levels, met name tussen IRLS 3 en 7.

Overall kan vastgesteld worden dat de outputdoelstellingen van fase 2 van het ZorgTech programma zijn behaald en dat het programma zich momenteel in een transitiefase bevindt met het opstarten van de slotfase 3.

Om economisch en maatschappelijk meer impact te kunnen maken, zichtbaar te maken wat het programma bijdraagt en om Zuid-Holland beter te positioneren op haar activiteiten op het gebied van zorgtechnologie, is in deze derde fase meer inhoudelijk focus aangebracht.²⁰ Het programma richt zich op de onderwerpen Gezonde start (pre-conceptie t/m 18 jaar) en Gezond oud worden.

Ook hiervan worden de eerste resultaten al zichtbaar in de laatste voortgangsrapportage die is opgesteld in januari 2022. Zo is de eerste regionale innovatie infrastructuuranalyse uitgevoerd rondom Gezond Ouder worden, is er een aanzet gemaakt voor de lintprogrammering, één communicatie-uiting geweest en een kwartaalmemo opgeleverd.

2.4 AgriTech

AgriTech is het meest recent gestarte Innovatieprogramma en bouwt voort op de opzet en lessen vanuit de andere programma's. Het programma heeft een focus op de tuinbouwsector door het grote economische belang van de sector in de regio en de opgaven die hierin spelen. Het programma richt zich op het behouden en versterken van de koploperspositie van Zuid-Holland op het gebied van tuinbouw en het creëren van een (internationale) positie op het gebied van de Eiwittransitie.²¹ Hiermee wil het programma de toepassing van nieuwe technologische oplossingen in het tuinbouwcluster in de provincie Zuid-Holland stimuleren om zo de positie als mondiaal leidend, duurzaam en innovatief tuinbouwcluster te behouden en uit te bouwen. Gezien het sterke mondiaal leidende tuinbouwcluster met een goed georganiseerde Greenport in Zuid-Holland is voor dit programma ook Greenport West-Holland als partner aangesloten. Hiermee is een sterke aansluiting op het InnovatiePact²² en de strategie Feeding and Greening the Megacities²³ geborgd. Vanuit het programma wordt de toepassing van technologische oplossingen om tuinbouwproducten te produceren voor Nederland en (West-)Europa gestimuleerd en er wordt geïnvesteerd in de validatie van technologische oplossingen, zodat deze wereldwijd vermarkt kunnen worden.

Bij AgriTech wordt hetzelfde faseringsmodel gehanteerd als bij de eerdere IP's.²⁴ Fase 2 van AgriTech is van start gegaan op 1 januari 2021 en was gepland tot en met 30 september 2022. Door vertraging die is opgelopen tijdens de Covid-19 pandemie is het programma verlengd tot 30 september 2023²⁵.

²⁰ MRDH e.a.(2021), Innovatieprogramma Zorgtechnologie Programmaplan, Projectplan voor provincie Zuid-Holland, P.11.

²¹ MRDH (2020) Innovatieprogramma AgriTech – Programmaplan Fase II

²² <https://greenportwestholland.nl/innovatiepact/>

²³ <https://greenportwestholland.nl/weg-naar-toekomst-zie-soms-achteruitkijkspiegel/>

²⁴ MRDH (2020) Innovatieprogramma AgriTech – Programmaplan Fase II

²⁵ MRDH (2022) Verlenging projectduur Innovatieprogramma AgriTech Fase II

Vergeleken met de andere IP's kent het programma een relatief grote doelgroep²⁴. Allereerst richt het zich op de tuinbouwproducenten in Zuid-Holland die innovatieve technologie willen toepassen om een toekomstbestendig business model te ontwikkelen. Ten tweede richt het zich op Leveranciers van technologische oplossingen die antwoord geven op uitdagingen in de tuinbouw. Dit kunnen technologieleveranciers zijn die specifiek oplossingen voor de tuinbouw aanbieden. Maar kunnen juist ook technologieleveranciers met toepassingen voor andere sectoren zijn die interessante technologie hebben om in de tuinbouw toe te gaan passen. Denk aan technologie die al gebruikt wordt in bijvoorbeeld de lucht- en ruimtevaart, medische en chemische industrie. Ten derde richt het zich op verschillende kennis-, onderwijsinstellingen, fieldlabs, proeftuinen, praktijkomgevingen en vergelijkbare initiatieven die een waardevolle bijdrage leveren aan het ontwikkelen, behouden en ontsluiten van kennis voor Zuid-Holland. In dit programmaplan wordt de term Innovatiecentra gebruikt als verzamelnaam voor fieldlabs, proeftuinen, praktijkomgevingen et cetera.

Doelstelling

Zoals gezegd is de ambitie van AgriTech om de toepassing van technologie op duurzame en concurrerende wijze, veilige en gezonde tuinbouwproducten te produceren voor Nederland en (West-)Europa te stimuleren. Hiertoe heeft het programma de volgende doelstellingen²⁴:

- Kwalitatief hoogwaardige tuinbouwproducten
- Duurzame en circulaire productie van tuinbouwproducten
- Vermindering van de spanning op de arbeidsmarkt én ontwikkeling van nieuwe hoogwaardige werkgelegenheid
- Efficiënter omgaan met ruimtebeslag

Deze doelstellingen zijn uiteengezet in de volgende beoogde resultaten²⁴:

- Financiële ondersteuning van 7-10 projecten middels subsidievouchers.
- Matchmaking en samenwerking van minimaal 5 consortia van tuinbouwondernemers, technologieleveranciers en andere relevante organisaties, waarbij expliciet ingezet wordt op cross-sectorale samenwerkingen en het articuleren van gebundelde vraag.
- Programma levert een analyse op hoe het aanbod van innovatiecentra op (latente) behoeften en kansen in de tuinbouw nog beter kan aansluiten, waarbij de inzichten vertaald zijn naar een concreet aanbod voor tuinbouwbedrijven.
- De resultaten, inzichten, leerervaringen en/of successen opgedaan in (de projecten binnen) het programma worden breed in het ecosysteem gedeeld: 7-10 communicatie uitingen waarin de projecten die een voucher toegekend hebben gekregen centraal worden gesteld.
- Rond bepaalde thema's, zoals bijvoorbeeld digitale veiligheid of robotisering, de resultaten uit de analyse van de Eiwittransitie, maar bijvoorbeeld ook inspiratie vanuit andere sectoren, wordt kennis gedeeld in het ecosysteem: Minimaal 5 momenten (bijvoorbeeld artikelen, workshops, webinars) waarin thematisch inspiratie en/of kennis gedeeld wordt.
- Een analyse van de economische potentie van Zuid-Holland op het gebied van de Eiwittransitie met daarbij een overzicht van het huidige ecosysteem. Dit wordt vertaald in een concrete propositie voor de rol en positie die Zuid-Holland op dit gebied kan innemen en een mogelijk voorstel voor een subsidie-instrument en uitvoeringsprogramma, waar mogelijk wordt aangesloten bij bestaande initiatieven voor verankering binnen de provincie.
- Programmamanagement resulteert bij succes en de wens voor continuering in een programmaplan voor fase III inclusief financiering van de provincie Zuid-Holland en andere (nieuwe) samenwerkingspartners

Budget

In de beoogde begroting voor AgriTech-2 investeert MRDH €1.000.000 aan aanjaagfinanciering in het programma. Samen met een beoogde investering van ongeveer €1.050.000 door de projectconsortia komt dit uit op een omvang van €2.050.000 voor fase 2 van het innovatieprogramma van AgriTech²⁴.

Tabel 6. Overzicht begroting AgriTech-2

Begroting AgriTech-2	MRDH	Bedrijven	Totaal
	€ 1.000.000	€ 1.050.000	€ 2.050.000

Resultaten

Het IP AgriTech kan gezien worden als een pakket van subsidieregelingen; stimulering vanuit een overheidsorgaan om consortia te vormen zodat het verdienvermogen van de sector vergroot wordt. Er wordt momenteel invulling gegeven aan het programmaplan dat in de eerste fase is opgesteld. Door de kortere looptijd heeft dit nog niet kunnen uitgroeien tot het programmaniveau zoals we dat bij SMITZH zien.

Nieuw ten opzichte van de andere IP's is het toevoegen van een verkenning naar de economische kansen van de eiwittransitie, uitgevoerd door TNO.²⁶ Deze verkenning is uitgevoerd en heeft de kansen voor de regio inzichtelijk gemaakt. Het gedachtegoed van Dare2Cross²⁷ is ingezet om de kansen voor cross-sectorale samenwerking uit te werken. De samenwerking tussen IQ en Greenport heeft vorm gekregen, al was dit aan het begin wel zoeken voor beide partijen: wie heeft wat te bieden en wie pakt welke taken en verantwoordelijkheden op binnen het IP? Zonder de vouchers zou het IP niet hetzelfde effect hebben gehad als het nu heeft, maar het IP is veel meer dan alleen de vouchers. De toegevoegde waarde zit veel meer in samen nadenken en oplossingen bedenken, netwerken creëren, agendering, zichtbaarheid, een loketfunctie hebben binnen de sector. Het inbrengen van de financiering zorgt dat je 'aan tafel komt te zitten' met de partijen die zich met innovatie in de regio bezighouden.

Concreet heeft AgriTech-2 de volgende resultaten opgeleverd²⁸:

- AgriTech-2 had als doel om **7 tot 10** innovatieprojecten te ondersteunen. Ten tijde van de meest recente voorgangsrapportage in kwartaal vier van 2021 zijn er 2 projectconsortia die een subsidievoucher toegekend hebben gekregen. Er kwam wel een groot scala aan projectvoorstellen binnen, maar een groot percentage hiervan was van te lage kwaliteit om gehonoreerd te worden. Om zowel de kwantiteit als kwaliteit van de voorstellen te verhogen is daarom het middel Dare2Cross²⁷ ingezet en is er een actieve bijdrage van een drietal business developers ingezet om consortia te bouwen. Dit heeft positief uitgedaakt en in de tweede voucherronde zijn er vijf vouchers gehonoreerd. Dit brengt het totale aantal gehonoreerde vouchers op **7** waarmee AgriTech voldoet aan de doelstelling.

²⁶ TNO & IQ (2022) Kansen voor alternatieve eiwitten voor Zuid Holland

²⁷ <https://www.dare2cross.nl/>

²⁸ O.b.v. "Tussentijdse verantwoording EV projecten - Innovatieprogramma AgriTech" en "Notulen kwartaaloverleg 04042022- 02052022 Agritech"

- Op het gebied van (cross-sectorale) samenwerking beoogde AgriTech **5** vormen van samenwerking en matchmaking tussen tuinbouwondernemers, technologieleveranciers en andere relevante organisaties. Ten tijde van de laatste voortgangsrapportage is er slecht 1 meetbare nieuwe samenwerking ontstaan. Ook hier heeft Dare2Cross een belangrijke invloed gehad. De bijeenkomsten op basis van thematische aanpak bleken tot de verbeelding te spreken bij zowel telers als technologie bedrijven waardoor er in de periode tot en met april 2022 **ten minste vijf** consortia geholpen zijn met matchmaking.
- Ook beoogde AgriTech-2 een **analyse hoe het aanbod** van innovatiecentra (beter) aan kon sluiten bij de behoeften en kansen in de tuinbouw. Deze analyse is ten tijde van het kwartaaloverleg van 4 april 2022 **uitgevoerd en intern gedeeld** met het programmateam.
- Verder had AgriTech-2 als doel om **7 tot 10** communicatie-uitingen van de projecten die een voucher toegekend hebben gekregen. Ten tijde van het kwartaaloverleg van 4 april 2022 zijn er nog **0** communicatie-uitingen geweest. Dit wordt echter toegeschreven aan het feit dat nog geen van de projecten afgerond zijn. AgriTech is voornemens om de resultaten te communiceren zodra de projecten zijn afgerond.
- Agri-Tech-2 had tevens als doelstelling om ten minste **5** kennisdelingsmomenten te organiseren. In totaal zijn er ten tijde het kwartaaloverleg van 4 april 2022 **6** kennisdelingsmomenten georganiseerd. Twee van deze sessies waren met Dare2Cross gericht op cross-sectorale samenwerking.
- Verder had AgriTech-2 als doel om een **analyse van de eiwittransitie** uit te voeren. De verkenning is begin 2022 **afgerond en gepresenteerd** aan de programmapartners. Momenteel wordt er nog onderzocht of en hoe dit tot een vervolg gaat leiden.
- Tot slot had AgriTech-2 als doel om een programmaplan voor AgriTech-3 te schrijven, indien het gewenst blijkt om AgriTech een vervolg te geven. Gezien de verlenging van AgriTech-2 tot 30 september 2023 is het nieuwe programmaplan nog niet geschreven.

2.5 Conclusies

In dit hoofdstuk hebben wij de resultaten van de individuele IP's vergeleken met hun originele doelstellingen. Hieruit is allereerst gebleken dat SMITZH de basis heeft gelegd voor de overige IP's. Dit houdt in dat de onderlinge samenwerking tussen PZH, MRDH, IQ en TNO vorm gekregen heeft en er een fundamentele basisopzet is gemaakt voor de andere IP's. Deze fundering betreft een opsplitsing van de IP's in drie deelfases. De eerste fase was er bij alle IP's, naar het voorbeeld van SMITZH, op gericht om bij bedrijven, fieldlabs en overheden te toetsen in hoeverre er behoefte was aan een IP binnen hun domein, en wat daarvan de speerpunten dienden te zijn. Fase 2 had als doel om het innovatieprogramma verder op te opzetten, het vorm te geven en zichtbaar te maken voor de regio. Fase 3, in zoverre deze al heeft plaatsgevonden binnen de IP's, richt zich op de realisatie en uitvoering van de projecten.

Het IP **SMITZH** lijkt goed te zijn aangeslagen in de regio. SMITZH heeft dan ook ten opzichte van haar doelstellingen goede resultaten behaald op het gebied van integratie, opzetten van nieuwe samenwerkingen en het ondersteunen van start-ups. Door de goede resultaten op deze vlakken heeft SMITZH goed naam voor zichzelf weten te maken. Met de European Digital Innovation Hub (EDIH) in het vooruitzicht lijkt SMITZH dan ook een goed eind op weg om uit te groeien tot de internationale hotspot op het gebied van smart manufacturing die het in de regio beoogde te worden. Toch zijn er ook doelstellingen achter achtergebleven, namelijk de realisatie van inclusieve en mensgerichte technologie en het vestigen/reshoren van nieuwe maakbedrijven in de regio.

Ook bij het IP **Energie & Klimaat** zijn overwegend positieve resultaten waar te nemen ten opzichte van de beoogde resultaten van het IP. Ook hier zijn met name de doelstellingen op het gebied van het bevorderen van samenwerking en het ondersteunen van projectconsortia succesvol gebleken. Ook bij E&K blijven de concrete resultaten achter. Zo zijn er minder projecten in real-life getest dan vooraf gedacht.

Ten opzichte van de beoogde resultaten geeft ook **ZorgTech** een positieve indruk. Uit de verkennende fase is gebleken dat het ecosysteem voor innovatie in de zorg zeer versnipperd was. Voor ZorgTech was daarom het verbinden en versterken van het ecosysteem in Zuid-Holland cruciaal om verschillende belemmeringen weg te nemen om de toepassing van technologische oplossingen in de gezondheidszorg te verhogen en daarmee uitdagingen in de gezondheidszorg aan te gaan. Vanwege deze conclusies in de verkennende fase is ervoor gekozen om de opzet gericht op een fieldlabinfrastructuur, zoals in SMITZH en E&K het geval was, los te laten. Binnen ZorgTech is weliswaar minder dan het maximaal beoogde aantal projectconsortia ondersteund, maar hier is nadrukkelijk gekozen voor kwaliteit boven kwantiteit. Daarnaast had ZorgTech een aantal doelen rondom kennisdeling en bereik gesteld, welke tot nu toe grotendeels behaald zijn.

Tot slot **AgriTech**. Dit innovatieprogramma kwam minder goed op gang, onder als gevolg van de beperkingen rondom fysieke bijeenkomsten in Corona-tijd. Op het gebied van het ondersteunen van innovatieprojecten en het bevorderen van samenwerking binnen het ecosysteem werden daarom in beide gevallen de beoogde doelstelling ruim niet behaald. De tweede voucherronde (maart 2022) is succesvoller gebleken, mede door de inzet van Dare2Cross. Verder is er binnen AgriTech voldaan aan de meeste doelen qua bereik en kennisontwikkeling, waaronder de analyse van de eiwittransitie.

Overkoepelend kan er gesteld worden dat het merendeel van de doelstellingen van de afzonderlijke IP's gehaald zijn. In veel gevallen hebben deze doelstellingen direct betrekking op enerzijds het uitvoeren van voucherprojecten en anderzijds netwerkvorming en versterking van de ecosystemen. Partijen in het veld weten elkaar beter te vinden en de programma's hebben een gezicht gekregen. Naast deze concrete outputdoelstellingen rondom is er in meerdere programma's ook sprake van zogenaamde 'throughput-doelstellingen' (ook wel: bereik), oftewel doelen die op zichzelf niet direct een effect hebben. Zo worden er veel sessies georganiseerd en worden het uitvoeren van analyses en het schrijven van roadmaps gezien als doel op zich. Tot slot lijkt tot dusver alleen bij SMITZH sprake te zijn van een financiële hefboomwerking, waarbij het toekennen van de ene financieringsbron bij heeft gedragen aan het ophalen van de vervolgfianciering (binnen de IP's bekend als: dakpanfinanciering). In het komende hoofdstuk zullen wij nader ingaan op de duiding van dergelijke verschillen tussen de IP's.

3 Duiding en effecten van de IP's

In dit hoofdstuk combineren we de feitelijkheden uit het voorgaande hoofdstuk met de inzichten die we in de interviewronde hebben opgedaan. Het doel is om de gemaakte keuzes beter te kunnen duiden en hierover te kunnen leren. Ook geven we inzicht in de aangedragen bredere effecten die met de IP's zijn bewerkstelligd.

3.1 SMITZH

Duiding, opzet en programma-specifieke eigenschappen

SMITZH was het eerste innovatieprogramma van de samenwerking tussen MRDH, PZH, IQ en TNO en heeft in die hoedanigheid dan ook de fundering gevormd voor alle vier de IP's. SMITZH is opgezet als een regionale vertaling en invulling van de landelijk lopende IP's, en is geïnspireerd door de Roadmap Next Economy²⁹. De strategische keuzes voor de respectievelijke IP's zijn hiermee goed te verklaren. Bij de opzet van SMITZH stond het ecosysteemen denken van meet af aan centraal. De focus lag daarom niet alleen op technologieontwikkeling, maar ook juist op de toepassing hiervan bij het MKB. Tevens heeft van meet af aan het concept 'learning by doing' centraal gestaan bij de opzet en doorontwikkeling van SMITZH en de daaropvolgende IP's. Er is consequent en incrementeel nagedacht en teruggekeken om SMITZH gaandeweg bij te sturen. Volgens verscheidene interviewrespondenten is de samenstelling van het kernteam hierbij cruciaal geweest. Enerzijds door de verscheidenheid aan enthousiaste en voorwaartsgerichte mensen. Anderzijds doordat de leden van het kernteam allemaal veel kennis met zich meebrachten en sterk verankerd waren in de nationale infrastructuur van hun vakgebied, waarbij ook duidelijke aansluiting werd gezocht met het in 2013 opgezette Smart Industry Programma. Bij de opzet van SMITZH valt ook op dat de maakbedrijven in de sector meteen enthousiast leken en aanhaakten. Er waren van meet af aan sterke fieldlabs die gedragen werden door de universiteiten en onderzoeksinstellingen in de regio.

Kern-aandachtspunten / lessons learned

Terugkijkend valt het op dat, hoewel alle IP's min of meer hetzelfde stramien gevolgd hebben, de insteek van het innovatieprogramma SMITZH anders lijkt te zijn dan de andere IP's. Dat wil zeggen, alle IP's voldoen weliswaar aan de definitie van een innovatieprogramma aangezien het alle vier overkoepelende strategieën zijn waarin meerdere beleidsprikkel in samenhang gericht worden op een bepaald doel. Echter, het is onze indruk dat SMITZH een ander type falen³⁰ adresseert dan de andere IP's. In SMITZH-1 bleek dat de sector voornamelijk last had van systeemfalen, namelijk een gebrek aan infrastructuur, capaciteit en netwerk (synergie). De opzet van SMITZH is sterk gericht op het ontwikkelen en toepassen van technologische innovaties en doet daarmee denken aan het beleid rondom sleuteltechnologieën, waar de andere IP's, naar wens van de financiers, een sterkere focus hebben op maatschappelijke transitie en (ook) vormen van sociale innovatie pogen te bewerkstelligen. Op basis van de resultaten (H2) en de gevoerde gesprekken ontstaat dan ook het beeld dat SMITZH aan de hand van de fieldlab-infrastructuur in het juiste gat in de markt is gesprongen.

²⁹ [\[agendastad.nl\]](http://agendastad.nl)

³⁰ Soorten falen: 1) traditioneel marktfalen, 2) systeemfalen, 3) transitiefalen (zie 1.4)

Interessante observatie is dat bij SMITZH het gebruik van vouchers beperkt is. De vouchers worden, in tegenstelling tot de andere IP's, niet periodiek aangeboden, maar fungeren vooral als één van de hulpmiddelen in de gereedschapskist (naast de kiem-projecten, helpen bij de toegang tot fieldlabs en netwerkvorming). Met betrekking tot de vouchers is bij sommige gesprekken aan bod gekomen dat men in de uitvoering ook 'last' had van de Kansen voor West vouchers. Hier leek een kansrijke koppeling te liggen, maar de gehanteerde aanvraag-procedure bleek te hoge administratieve lasten te kennen. Om die reden is binnen SMITZH een eigen laagdrempelige voucherregeling in het leven geroepen.

Er is binnen SMITZH ook veel geleerd over de manier van samenwerken tussen de partners, de wijze waarop bedrijven het beste benaderd en geënthousiasmeerd kunnen worden, het afstemmen met en doorverwijzing naar andere programma's en initiatieven (die soms door dezelfde partners of personen worden uitgevoerd), het opzetten van een kernteam, et cetera. Deze ervaringen worden gedeeld met de andere IP's, maar het is de vraag in hoeverre dit altijd is gelukt en überhaupt mogelijk is (bijv. als een succesvolle interventie voortbouwt jarenlange ervaring en de persoonlijke drive van de betrokkenen). Het opzetten en uitvoeren van een IP vraagt veel meer van de betrokkenen dan bijvoorbeeld het uitvoeren van een enkelvoudige subsidieregeling.

Een leerpunt is verder dat de ambities en keuzes van een innovatieprogramma goed moeten aansluiten bij de verdere regionale randvoorwaarden, zoals toegang tot talent, huisvestingsmogelijkheden, toeleveranciers, et cetera.

Soms moet een programma ook simpelweg wat 'geluk' hebben van zaken die samenvallen. Zo viel de doelstelling om 1.000 mensen een digitaliseringsopleiding te laten volgen mooi samen met inspanningen op ditzelfde vlak door de recent ingestapte partner Metaalunie, waardoor deze doelstelling relatief eenvoudig gehaald kon worden.

Er zit een inherente spanning op de learning bij doing aanpak en de vraag om verantwoording achteraf door bestuurders en financiers. Er zit een duidelijke cyclische en lerende werkwijze in de IP's met het verkenning in fase 1, experimenteren in fase 2 en het opschalen in fase 3. Die bijsturing blijkt ook te werken. Sommige prikkels, zoals het aanbieden van een masterclass bleken niet aan te sluiten bij de marktvraag en zijn daarom gestopt. Zodra het een aanpassing in doelstellingen of te verwachten resultaten is, dient hier wel goede overeenstemming te zijn tussen de partners. Zo komt in de eerdere projectplannen naar voren dat men 2.500 banen verwacht te creëren, maar hier wordt in de latere verantwoordingen niet meer over gesproken. Gezien de huidige tijdsgeest met grote personeelstekorten is dat ook niet vreemd. Het besparen van menselijke inzet (met inzet van technologie) zou nu bijvoorbeeld een passender doel zijn. Er moet vooral gezocht worden naar de juist balans tussen het monitoren van de voortgang en het onderlinge vertrouwen tussen de partners. De crux zit hem in de keuze voor het type doelen en de wijze waarop de partners elkaar verder helpen. Zo is in de aanloop naar fase 3 al wel nadrukkelijker nagedacht over het onderbouwen van de relatie tussen de activiteiten en de output en outcome (hoewel hier, voor zover wij weten, niet een volledige beleidstheorie³¹ voor is uitgewerkt).

³¹ Een beleidstheorie is het geheel aan veronderstellingen waar een beleid op berust. De beleidstheorie omvat een beschrijving van het beleid, de doelen van dit beleid en de middelen en activiteiten om deze doelen te bereiken, inclusief hun onderlinge samenhang. Zie ook: [\[toolboxbeleidsevaluaties.nl\]](https://toolboxbeleidsevaluaties.nl)

Effecten op het bredere innovatie-ecosysteem

De maakindustrie van Zuid-Holland heeft onder andere door SMITZH een duidelijker profiel gekregen in de regio, waardoor er een duidelijk 'aanspreekpunt' en 'landingsplek' voor nieuwe initiatieven is ontstaan. Regionaal groeit de aandacht voor de maakindustrie dan ook sterk. Dit blijkt onder andere uit het feit dat gemeenten als Den Haag, Delft, Vlaardingen, Schiedam hun beleid toe hebben toegespitst op SMITZH en ondersteuning bieden bij de hotspots zoals Ypenburg (Den Haag), Leerpark (Dordrecht) en TU Campus (Delft). Tevens is Smart Manufacturing hoofdthema geworden bij netwerkorganisaties in de regio zoals HI (hightech), Maritime Delta (scheepvaart), en NAG (aerospace). Er kan daarom gesteld worden dat de bij de start beoogde beweging op gang komt: SMITZH draagt er aan bij dat alle relevante partijen in Zuid-Holland gezamenlijk de maakindustrie in de regio vooruit helpen. De gesprekspartners zien hierbij dat SMITZH voor richting heeft gezorgd en dat er zeer veel aandacht is voor human capital.

Het programma heeft niet gezorgd voor meer (cross-sectorale) samenwerking tussen bedrijven of de fieldlabs. Wel heeft het ervoor gezorgd dat fieldlabs individueel met meerdere partijen samenwerken. Zowel SAM|XL als RAMLAB hebben succesvol EU-subsidie aangevraagd. Daarnaast is de Digital Factory for Composites (DFC) uit het programma gestapt omdat ze hun doelen hadden bereikt.

Vanuit het veld komen duidelijke signalen dat ondernemers momenteel vrijwel geen ruimte hebben om gebruik te maken van het aanbod van SMITZH, zoals de digitaliseringsscan. Dit komt door een stapeling van oorzaken: de leveringsproblemen in de nasleep van de blokkade in het Suezkanaal, de Coronapandemie, personeelstekorten, oorlog in Oekraïne en de stijgende energieprijzen. Deze externe invloeden hebben een veel krachterige werking op het ecosysteem en hebben een grote invloed op de slagingskansen van bijvoorbeeld een IP.

Box 2. Casestudie SMITZH - Duurzaamheidsfabriek

Beschrijving & activiteiten

De Duurzaamheidsfabriek heeft als doel om innovatie te stimuleren, om een hybride leeromgeving te bieden voor studenten, het beroepsonderwijs te versterken en vorm te geven aan technologie-promotie. De Duurzaamheidsfabriek is samen met het RAMLAB, SAM|XL en RoboHouse tijdens de opzet van SMITZH door PZH bij het traject betrokken. Voor de Duurzaamheidsfabriek is met name het bieden van ondersteuning in de businesscase bij mkb'ers cruciaal. Omdat alle fieldlabs een andere focus en scope hebben is er echter geen sprake van onderlinge samenwerking. Vanuit de Duurzaamheidsfabriek is er wel sprake van samenwerking met andere niet-SMITZH-fieldlabs die zich richten op ongeveer hetzelfde TRL-niveau.

De impact van deelname

Volgens de Duurzaamheidsfabriek heeft SMITZH een zeer grote impact gehad. Door twee SMITZH-programmalijnen is de Duurzaamheidsfabriek namelijk in staat geweest om demonstrators te bouwen. De impact van deze demonstrators is dermate groot dat er tegenwoordig ook internationals (Shell, AH) bij de Duurzaamheidsfabriek op bezoek komen om de demonstrators te bekijken. Er is dus sprake van een inhoudelijk effect plus een stuk ecosysteemontwikkeling in de vorm van netwerkvorming, samenwerking en focus. Dit leidt tot meer bekendheid (publieke zichtbaarheid) waardoor meer bijeenkomsten bij de Duurzaamheidsfabriek worden georganiseerd. Ook leidt deelname aan SMITZH tot een hefboomwerking. De Duurzaamheidsfabriek is namelijk instaat geweest om vervolgfianciering uit andere bronnen te verkrijgen.

Verbeterpunten voor SMITZH

Volgens de Duurzaamheidsfabriek valt er nog winst te behalen door nog meer te investeren in kennisdeling onder deelnemende partijen. Momenteel richt kennisdeling zich hoofdzakelijk op inhoudelijke vraagstukken, waar procesmatige vraagstukken ook zeer interessant kunnen zijn. Daarnaast geeft de Duurzaamheidsfabriek aan dat het graag een formele koppeling met het bestuur van

SMITZH zou hebben. De sturing gebeurt momenteel vanuit TNO en IQ en het zou prettig zijn voor de Duurzaamheidsfabriek om hier input te kunnen leveren, bijvoorbeeld in de vorm van een programmaraad.

Box 3. Casestudie SMITZH - RoboHouse

Beschrijving & activiteiten

RoboHouse heeft als missie om maatschappelijk verantwoorde robotica te realiseren. RoboHouse is samen met het RAMLAB, SAM|XL en de Duurzaamheidsfabriek tijdens de opzet van SMITZH door PZH bij het traject betrokken. Voor RoboHouse is SMITZH een plek waar projecten met bedrijven kunnen worden aangevraagd. Als fieldlab heeft RoboHouse een speciale status binnen SMITZH en krijgt het de kans en de ruimte om projecten te organiseren.

De impact van deelname

Het RoboHouse geeft aan dat de deelname aan SMITZH hen in staat gesteld om echt met de geïnteresseerde partijen aan de slag te gaan. Het heeft hierbij een kickstart gegeven om expertise op te bouwen op het gebied van dienstverlening en de wensen en noden van de regio. Volgens RoboHouse heeft SMITZH enorm bijgedragen aan het opbouwen van een netwerk. Dit zorgt ervoor dat het gemakkelijker geworden is om ook andere vormen van financiering aan te vragen. Waar de financiering van SMITZH-2 nog cruciaal was voor RoboHouse, lukte het hierna om zelf grotere partnerships te krijgen waardoor de nood lager was.

Verbeterpunten voor SMITZH

Volgens RoboHouse zou het in de toekomst wenselijk zijn om de fieldlabs meer verantwoordelijkheid te geven. Zou zouden fieldlabs de verantwoordelijkheid kunnen krijgen om mkb'ers te bereiken, waar momenteel IQ en TNO hier nog voor verantwoordelijk zijn. Tevens geeft RoboHouse aan dat het IP momenteel niet echt gedragen is door de ondernemers zelf. Dat wil zeggen, er wordt vaak namens de ondernemers gepraat. Volgens het RoboHouse zou het goed zijn als ondernemers hier zelf meer invloed op zouden krijgen.

3.2 Energie & Klimaat

Duiding, opzet en programma-specifieke eigenschappen

E&K geeft invulling aan de doelstellingen van de Roadmap Next Economy op het gebied van energietransitie en circulaire economie in de regio en draagt daarin tevens bij aan de Meerjarige Missiegedreven Innovatieprogramma's (MMIP's) op nationaal niveau. Het moge duidelijk zijn dat het een heel breed thema betreft, waarbij talloze technologische oplossingen denkbaar zijn om aan deze doelen en missies bij te dragen, maar waarbij op voorhand niet duidelijk is welke oplossingen de meeste potentie hebben of waar de meeste vraag naar is.

Door mkb'ers in innovatieprojecten te laten experimenteren met nieuwe technologieën (o.a. op het gebied van waterstofproductie, PV-technologie en duurzame bouwmaterialen), wordt vanzelf duidelijk welke oplossingen de meeste potentie hebben of waar de meeste vraag naar is, is de gedachte. Doordat ondernemers zelf vaak niet over de juiste kennis en infrastructuur beschikken om hun technologieën te testen, wordt in de projecten samengewerkt met regionale fieldlabs. De sterke focus op de uitvoering van innovatieprojecten in regionale fieldlabs onderscheidt E&K van de andere IP's.

De vraag naar het programma is groot, blijkend uit het feit dat meerdere voucherrondes zijn overvraagd. Zo zijn er ruim 70 voucheraanvragen gedaan in 2021³² en zijn in de eerste tranche van E&K-3 recent bijvoorbeeld 26 projectaanvragen ingediend, terwijl het budget toereikend was voor slechts 6 aanvragen. De beoogde resultaten van E&K zijn over het algemeen ook gerealiseerd. Zo zijn er inmiddels al 47 innovatieprojecten succesvol afgerond. Een kanttekening hierbij is dat het programma meermaals is verlengd om haar beoogde resultaten te bereiken.

Kern-aandachtspunten / lessons learned

Fieldlabs

Oorspronkelijk was het doel van E&K om de fieldlab-infrastructuur in Zuid-Holland rondom het thema energie & klimaat te versterken. In de loop van het programma is de focus meer verschoven naar het ondersteunen van en het voorzien in de behoefte van mkb'ers, die in deze fieldlabs nieuwe technologieën testen en toepassen. Vanaf E&K Fase 3 kunnen fieldlabs ook geen projectaanvraag meer indienen.

De rol van de zogenaamde kernfieldlabs bleek in de praktijk niet helemaal uit te pakken zoals van tevoren was bedacht. Zo kon voor een van de programmalijnen (grootschalige opwek en opslag van energie) ook geen kernfieldlab worden gevonden.³³ Om die reden is de rol van de kernfieldlabs in E&K-2 vervangen door een thema-ambassadeur, die als aanjager, coördinator en verbinder fungeert voor het thema.³⁴ Het blijkt in de praktijk echter lastig om een thema aan een persoon te koppelen.

Doordat de verschillende fieldlabs sterk van elkaar verschillen (o.a. in toegevoegde waarde, proposities en hun rol in projecten) hebben de fieldlabs moeite om onderling samen te werken. De intervisiebijeenkomsten tussen de fieldlabs en het kernteam zijn, mede door COVID, nauwelijks georganiseerd. Het accent lag vooral op uitvoering en minder op reflectie.³⁵

Financiering

Het aantrekken van vervolgfianciering is voor mkb'ers vaak nog een knelpunt. Dit komt niet alleen doordat projecten onvoldoende investor ready zijn, maar ook doordat ondernemers en financiers vaak niet dezelfde taal spreken, zo blijkt uit gesprekken. In E&K Fase 3 wordt met de koppeling met het investor readiness programma hier meer aandacht aan besteed.

Een ander vraagstuk betreft de financiering van de benodigde infrastructuur. Er is in essentie sprake van een infrastructuur-falen: ondernemers beschikken niet over de middelen om zelf kostbare infrastructuur aan te schaffen. Er is dus een taak van de overheid om ondernemers hierin te voorzien. De financiering van fieldlabs binnen E&K staat echter los van de financiering van E&K an sich. Doordat de toekomstige financiering van die fieldlabs onder druk staat is het ook de vraag in hoeverre de bestaande fieldlabs gebruikt kunnen worden om innovatieprojecten in uit te voeren.

Tot slot zien we bij E&K geen hefboomwerking van de financiering in de opeenvolgende fases zoals bij SMITZH het geval was. Gesprekspartners verklaren dit verschil door de aard van het programma: E&K wordt vooral gezien als een 'projectenprogramma', in tegenstelling tot de meer integrale en 'zwaardere' aanpak van SMITZH. Wel geven betrokken partijen aan dat

³² Terugblik - InnovationQuarter jaarverslag 2021.

³³ Eindrapportage E&K-2

³⁴ Programmaplan E&K-3

³⁵ Eindrapportage E&K-2

er zo goed als mogelijk is doorverwezen naar andere regeling. Zo wordt in het Industry Transformers Platform besproken hoe een kansrijk E&K project een aanvraag zou kunnen indienen voor Kansen voor West of het Just Transition Fund Rijnmond.

Uitvoering

Volgens gesprekspartners bracht de uitvoering van E&K tot op heden de nodige uitdagingen met zich mee, zowel aan kant van IQ als aan de kant van de aanvragers. Enerzijds had IQ de taak om met beperkte capaciteit een groot aantal projectaanvragen te verwerken en gehonoreerde projecten te begeleiden. Mede vanwege COVID hebben projecten hierdoor minder intensieve begeleiding kunnen krijgen. Aan de andere kant ervoeren de aanvragers de aanvraagprocedure en rapportageverplichting als tijdrovend. Om dit proces te optimaliseren is gedurende de looptijd een digitaal tijdschrijfsysteem ontwikkeld en zijn verschillende andere maatregelen genomen.³⁶ Bij zowel IQ als de aanvragers zorgde de korte looptijd en timing van de tranches voor de nodige tijdsdruk. Mede hierdoor is het programma twee maal verlengd. Daarnaast was er sprake van veel personeelwisselingen, wat haar weerslag heeft gehad op de continuïteit en kennisborgen. Tot slot blijkt uit gesprekken dat PZH relatief slecht zicht heeft op de voortgang en impact van de projecten.

Effecten op het bredere innovatie-ecosysteem

E&K vervult een belangrijke rol in **netwerkvorming** rondom het thema energie en klimaat. Volgens gesprekspartners helpen de innovatieprojecten om contacten te leggen waar partijen zich eerder niet bewust waren van de samenwerkingsmogelijkheden. Op het niveau van de fieldlabs zien we dat afzonderlijke fieldlabs als gevolg van het programma een groter netwerk hebben opgebouwd. Dit geldt in het bijzonder voor de zogenaamde kernfieldlabs, die gedurende de looptijd van E&K een belangrijkere rol kregen als 'verbinder' in het ecosysteem. Samenwerking tussen de verschillende fieldlabs blijkt daarentegen wat lastiger tot stand te komen. Inmiddels zijn er ook een aantal succesvolle fieldlabs ontstaan die meermaals vanuit diverse hoeken (ook Europees) subsidie hebben aangetrokken.

De **fieldlabs** binnen E&K zijn cruciaal voor bedrijven om hun innovaties te kunnen testen en demonstreren. In het geval van E&K bieden de fieldlabs grootschalige en kostbare infrastructuur die niet zomaar door een enkel bedrijf gefinancierd kan worden. Zonder dergelijke infrastructuur zou het voor bedrijven zeer lastig worden om hun technologie te testen.

Wat betreft **opschaling** van innovaties, zien we dat de innovatieprojecten helpen om TRL-stappen te maken (gemiddeld 1,17 TRL-stap per project). De innovaties lijken echter moeite te hebben om daadwerkelijk tot marktintroductie te komen. Om deze reden is er in fase 3 meer aandacht uitgegaan naar hoe de innovaties aantrekkelijker kunnen worden gemaakt voor investeerders. Een investor readiness programma biedt hiertoe uitkomst. Enkele innovatieprojecten lukt het wel om verder op te schalen. Een voorbeeld hiervan is VSPARTICLE, dat mede vanwege deelname aan E&K een haalbaarheidsonderzoek kon uitvoeren waarmee het investeerders kon overtuigen om in te stappen. De extra investeringen die hierdoor zijn opgehaald kan VSPARTICLE vervolgens weer aanwenden om zijn technologie nog verder te ontwikkelen. Zo ontstaat een zelfversterkend effect.

Van crossovers tussen E&K en andere IP's is geen sprake. Wel zijn er twee fieldlabs (Dutch Optics Centre en de Duurzaamheidsfabriek) die ook onder SMITZH vallen. Wel zijn er mogelijkheden voor crossovers met de andere IP's, voornamelijk op het gebied van circulariteit.

³⁶ Eindrapportage E&K-2

Om beter zicht te krijgen op de impact van de innovatieprojecten binnen E&K zou het kunnen helpen om:

- Meer aandacht te besteden aan relatiemanagement. Hiervoor moet een balans worden gevonden tussen de hoeveelheid projecten en de beschikbare capaciteit aan de kant van IQ en de overige programmapartners.
- Na afronding van een project een pitch te organiseren waarin het consortium presenteert wat de uitkomst van het project is. Door middel van een dergelijke pitch komt veel duidelijker naar voren wat het effect/impact van het project is geweest. Dit wordt bijvoorbeeld ook gedaan bij de subsidieregeling lokale initiatieven van PZH en bij het Startup in Residence programma.

Box 4. Casestudie E&K - VSPARTICLE

Beschrijving & activiteiten

VSPARTICLE maakt tools en machines die momenteel nog voornamelijk gebruikt worden voor research en development. In de toekomst willen ze graag de stap maken naar serieproductiesystemen. VSPARTICLE heeft een goedkopere, duurzamere en eenvoudiger manier voor het productieproces van elektro-katalytische membranen ontwikkeld. Binnen E&K heeft VSPARTICLE een project uitgevoerd samen met TNO en DIFFER³⁷, in samenwerking met het fieldlab FLIE³⁸. Het eerste project omvatte een haalbaarheidsstudie om te testen of (en aan te tonen dat) de machines van VSPARTICLE inderdaad geschikte elektro-katalytische membranen kan maken. Recent hebben VSPARTICLE, TNO en DIFFER ook groen licht gekregen van IQ om een vervolgproject uit te voeren, gericht op optimalisatie. Het innovatieproject bood de kans om voor het eerst echt samen met TNO, DIFFER en FLIE te werken aan een project, waardoor de samenwerking echt vorm kreeg. Momenteel worden de tests bij DIFFER en TNO gedaan. Via FLIE zijn er wel nieuwe contacten gelegd en er is een maandelijks overleg waarin FLIE bijgepraat wordt en meedenkt over de huidige stand van zaken. Na opschaling is de planning om de tests bij FLIE uit te gaan voeren.

Impact van deelname

Volgens VSPARTICLE is de samenwerking met DIFFER en TNO vanwege het innovatieproject veel hechter geworden. Er wordt nu ook samengewerkt met TNO in andere projecten. De testresultaten van het eerste innovatieproject zijn gebruikt om potentiële klanten te benaderen van over de hele wereld. Ook zijn de testresultaten gebruikt bij het overtuigen van investeerders. Volgens VSPARTICLE had alles zonder het project via E&K veel langer geduurd, waar tijdswinst voor een startup van cruciaal belang is. Deelname aan E&K heeft naar schatting een half jaar tot een jaar tijdswinst opgeleverd. VSPARTICLE is zeer positief over het innovatieprogramma en de ondersteuning die het heeft geboden. Vooral de bijdragen die het heeft geleverd aan naamsbekendheid wordt zeer gewaardeerd.

3.3 ZorgTech

Duiding, opzet en programma-specifieke eigenschappen

De kracht van het ZorgTech-programma is de combinatie van de voucherregeling met de begeleiding die de programmapartners daaromheen aanbieden. De programmapartners zetten hun netwerken in om bedrijven, zorginstellingen en field- en livinglabs met elkaar te verbinden om de regionale innovatie-infrastructuur te versterken en denken mee over andere (financierings)mogelijkheden, de verdere projectontwikkeling en de businesspropositie.

De voucherregeling blijkt een mooi instrument om samenwerking tot stand te brengen en organisaties in het ecosysteem te activeren (netwerkvorming). De begeleiding vanuit de

³⁷ <https://www.differ.nl/>

³⁸ <https://flie.nl/>

programmapartners zorgt dat bedrijven meer bereiken dan enkel het financieel ondersteunen van een serie projecten. De begeleiding van projecten en het inzetten van beschikbare netwerken blijkt in diverse ondersteunde projecten van grote toegevoegde waarde te zijn (geweest), zo blijkt uit een aantal geïnterviewde partijen.

Tegelijkertijd vereist dit een intensieve inzet van de programmapartners, die in sommige gevallen verder gaat dan oorspronkelijk begroot. Vooral vanuit IQ zijn additionele uren ingezet. Verder is Zorgtech het eerste IP waarbij er in een nieuwe consortiumpartner is ingestapt, namelijk Medical Delta.

De Voucherregeling is ruim overvraagd. Van de 41 aanvragen is onder 15 projectconsortia 850.000 euro uitgezet. Hieruit blijkt een substantiële vraag naar ondersteuning van regionale innovatieprojecten in het zorgdomein. Ook in de huidige voucherronde (fase 3) is er veel interesse van bedrijven, waaronder ook enkele van buiten de regio.

Kern-aandachtspunten / lessons learned

In Zuid-Holland is sprake van versnippering van zorgbedrijven. Zo is er geen multinational die de leiderschapsrol pakt à la Philips in Noord-Brabant. Een belangrijk aandachtspunt is daarom het aanbrengen van focus, maar er zijn geen overduidelijke kenmerken binnen Zuid-Holland die direct tot een logische focus leiden.

Verbinden met andere initiatieven in het ecosysteem blijkt moeizaam te gaan. Dit vraagt een continue proactieve houding en inzet. Inhoudelijke agenda's van instrumenten binnen een IP kunnen beter afgestemd worden, om meer inhoudelijk doelen met elkaar te verbinden. Wat betreft het stimuleren van cross-overs werd door sommige gesprekspartners geopperd dat deze vooral vanzelf moeten ontstaan.

Wet- en regelgeving is vaak een knelpunt in het verder brengen van innovaties in de zorgsector, aldus de ervaringen uit het programma. Regelgeving is een constant onderwerp van gesprek, maar het IP is geen geschikt vehikel om dit knelpunt op te lossen.

Ziekenhuizen en zorgaanbieders hebben een dominantie rol in het ecosysteem, zij organiseren de vraag/markt. Wellicht is meer coördinatie nodig voor het bottom-up ontwikkelen van innovaties door bedrijven om meer disruptieve/vernieuwende innovaties te laten ontstaan.

Een ander leereffect is dat de verschillende organisaties in het programmateam elkaar beter weet te vinden en beter samenwerken. Dat werpt nu zijn vruchten af en de regio profiteert hiervan. Een groot voordeel is verder er weinig wisseling is geweest qua betrokken personen, waardoor de continuïteit en kennisborging op orde kon blijven.

Financiering

Er bestaan in het veld nog veel onduidelijkheden over financieringsmogelijkheden voor het opschalen van het programma buiten de gelden van de PZH en REACT-EU. Ook de opschaling van de innovaties bij de bedrijven blijft een uitdaging. Ondanks positieve reacties van investeerders op de voucherregeling, blijken de bedrijven vaak tussen early en mid stage financiering in te zitten en daardoor nog niet interessant genoeg om naar een deal toe te gaan werken. De mogelijke inzet van de ReactEU gelden zou dit gat kunnen opvullen en de bedrijven verder kunnen helpen in hun groei. De koppeling met investor-readiness blijkt dan ook belangrijk voor de opschaling en levensvatbaarheid van zorginnovaties.

Een succesfactor is dat de innovatieprojecten niet te klein zijn qua budget, namelijk €50-70K. Hier is bewust op gestuurd. Zorginstellingen denken namelijk niet in verdienmodellen, maar in betere zorg met minder inzet/moeite. Zij hebben daarom doorgaans minder investeringsmogelijkheden voor hun innovaties in een verkennende fase.

Effecten op het bredere innovatie-ecosysteem

Er zijn meer samenwerkingen ontstaan en netwerken tussen bedrijven onderling, maar ook van bedrijven met ziekenhuizen, zorgpartijen en overheden zijn versterkt. Dit beperkt zich niet tot de 41 gevormde consortia (met 177 deelnemers) voor de voucheraanvragen. Verder is de aanpak van ZorgTech ingebracht in MedTechNL programma.

Ziekenhuizen ontwikkelen een nieuwe mindset door samen te werken met bedrijven. Dit gebeurde in eerste instantie alleen met usual suspects, maar de verwachting is dat ziekenhuizen ook met minder bekende bedrijven zullen gaan samenwerken.

Er is in het zorgdomein aan de implementatiekant relatief weinig ruimte om te experimenteren. Ook de bewijslast is moeilijk, omdat de impact vaak verspreid is (impact zit in verbetering voor patiënt, zorgverlener, samenleving, lastig om hard in geld uit te drukken). Daarnaast vallen kosten en baten vaak niet op dezelfde plaats, wat ontwikkeling van nieuwe businessmodellen complex maakt.

Verder komen bij ZorgTech met regelmaat verzoeken van living labs en campussen (in ontwikkeling) binnen. Met name de vraag of vouchers ook gebruikt kunnen worden om een living labs of een campus op te zetten of deze verder te ontwikkelen. Hiermee zou de gewenste experimenteerruimte mogelijk vergroot kunnen worden.

Box 5. Casestudie ZorgTech – Cue2Walk

Beschrijving & activiteiten

Op het gebied van Parkinson wordt veel onderzoek gedaan, maar inzichten hieruit zijn lastig te vertalen naar implementatie in de praktijk. Cue2Walk heeft hier op ingespeeld en een product met werkend businessmodel opgezet waarbij nagedacht was over wet- en regelgeving. Cue2Walk heeft ZorgTech gebruikt als een financieringsbron en heeft twee vouchers ontvangen, in de eerste en tweede voucherronde van ZorgTech. Binnen het eerste project is samengewerkt met Basalt SmartLab³⁹. Binnen het lab is samengewerkt met een zorginstelling die heeft geholpen in het sturen van de juiste ontwikkelingen. Door de samenwerking met het Basalt SmartLab (incl. zorgprofessionals) is een studie naar activiteitenherkenning veel gericht uitgevoerd. Hierdoor hoefde Cue2Walk technisch veel minder te ontwikkelen en kon het bedrijf een strategie ontwikkelen voor regelgeving. Het tweede innovatieproject loopt momenteel nog.

Impact van deelname

Volgens Cue2Walk zit de echte impact van ZorgTech in de combinatie van financiering en de netwerkfunctie die het programma heeft. De financiering helpt, maar veel waarde zit ook in het leggen van nieuwe contacten, samenwerkingen met andere partijen en het leren van elkaar. Daarnaast heeft de deelname aan ZorgTech voor naamsbekendheid gezorgd. De kracht van ZorgTech zit volgens Cue2Walk vooral in de wisselwerking. Aan de ene kant leert ZorgTech wat er speelt, maar aan der andere kant leert Cue2Walk van andere bedrijven.

³⁹ <https://basaltrevalidatie.nl/>

3.4 AgriTech

Duiding, opzet en programma-specifieke eigenschappen

AgriTech was het vierde en daarmee jongste IP. Net als bij ZorgTech is er op basis van de verkenning in fase 1 voor gekozen om de fieldlabinfrastructuur zoals deze bij SMITZH en E&K aanwezig was los te laten. Reden hiertoe was dat het onduidelijk was welke toegevoegde waarde de fieldlab-infrastructuur voor deze sectoren had aangezien de vraagstukken die in fase 1 aan de orde kwamen niet direct een link met reeds bestaande had. In die hoedanigheid is ervoor gekozen om samenwerkingen met fieldlabs wel als wenselijk op te nemen in de voucherregeling, maar niet centraal te stellen.

De voucheropzet die bij de voorgaande IP's zo goed gewerkt had bleek echter bij AgriTech aanvankelijk niet aan te slaan waardoor het programma in den beginne veel last van groei-pijn heeft gehad. Zo waren de ingediende voucheraanvragen in eerste instantie veelal van te lage kwaliteit en ontbrak een duidelijke business case met potentie. De tweede voucher-ronde bleek een stuk succesvoller dan de eerste, en daarmee lijkt AgriTech op gang gekomen te zijn. AgriTech-2 loopt echter nog tot 30 september 2023, waarmee het IP ook nog meer dan de benodigde tijd heeft om zich te bewijzen tot een volwaardig innovatieprogramma voor de regio. Ondanks deze geboekte voortgang lijkt het voortbestaan van AgriTech echter nog geen gelopen race. AgriTech kampt namelijk met twee knelpunten.

Ten eerste vindt innovatie van oudsher binnen de tuinbouwsector in Zuid-Holland primair plaats binnen bestaande bedrijven, en dus niet bij start-ups. Daarnaast is de opbrengst van de huidige telers in Zuid-Holland internationaal gezien al zeer hoog, wat de Nederlandse sector zeer innovatief maakt vergeleken met andere landen. Dit maakt dat er geen grote natuurlijke drijfveer onder telers bestaat om nog verder te innoveren. Daarentegen lijken er op het eerste gezicht wel degelijk grote kansen voor innovatie (denk aan robotisering, automatisering) in de tuinbouwsector te liggen.

Ten tweede zit er voor AgriTech een grote uitdaging in het feit dat het IP zich begeeft in een grote pool van aanpalende beleidsinstrumenten. Dit zorgt voor veel overlappend en concurrerend beleid. Denk hierbij bijvoorbeeld aan:

- RoboCrops⁴⁰
- NxtGen Hightech⁴¹
- Kansen voor West 3 (EFRO)⁴²
- Versnellen Groene Digitalisering Glastuinbouw⁴³
- Fieldlab Do IoT⁴⁴
- Cyber Weerbaarheidscentrum⁴⁵
- Kas als energiebron⁴⁶

⁴⁰ [\[robocrops.tech\]](https://robocrops.tech)

⁴¹ [\[nxtgenhightech.nl\]](https://nxtgenhightech.nl)

⁴² [\[kvw3.kansenvoorwest.nl\]](https://kvw3.kansenvoorwest.nl)

⁴³ [\[groenedigitalisering.nl\]](https://groenedigitalisering.nl)

⁴⁴ [\[www.tudelft.nl\]](https://www.tudelft.nl)

⁴⁵ [\[greenportwestholland.nl\]](https://greenportwestholland.nl)

⁴⁶ [\[www.kasalsenergiebron.nl\]](https://www.kasalsenergiebron.nl)

Hierbij valt op dat vrijwel ieder programma activiteiten heeft als matchmaking, consortiumvorming of evenementen organiseren. Ieder programma profileert zich via eigen communicatie en platvormen. De synergie tussen de programma's wordt echter niet of onvoldoende in kaart gebracht. Diverse programma's bereiken de doelgroep niet of beperkt wat zich uit zich in het uitblijven van deelname aan evenementen of concrete projectaanvragen. Successen worden geboekt met veelal dezelfde bedrijven; zowel aan tech-ontwikkelaarskant, als bedrijven uit de primaire keten. Te midden van de vele verschillende beschikbare subsidies en vouchers is het lastig onderscheid te maken. Tevens is het lastig te bepalen wie welke rol vervult wanneer het speelveld op dit gebied zo druk is.

Kern-aandachtspunten / lessons learned

Ondanks dat AgriTech ondertussen op gang gekomen lijkt te zijn, worden er door verschillende interviewrespondenten wel twijfels geuit over het voortbestaan van het programma. Doordat er in de huidige opzet geen aansluiting is met fieldlabs die een duidelijke propositie hebben met betrekking tot de vouchers zoals bij SMITZH en E&K, en de telers beperkte intrinsieke behoefte lijken te hebben om te innoveren, lijkt AgriTech namelijk min of meer tussen wal en schip te vallen. Momenteel moet er namelijk veel tijd en energie gestoken worden in het opzetten van consortia en het beschrijven van de beoogde vernieuwing (d.w.z. de business cases), terwijl de telers hier niet op zitten te wachten (mede door de overload aan aanpalende beleidsinstrumenten). Terugkijkend kan er gesteld worden dat de uitdagingen van de markt voor AgriTech tijdens fase 1 beter verkend hadden moeten en kunnen worden, en er minder vertrouwd had moeten worden op de innovatiebereid die zichtbaar was in de sectoren van de voorgaande IP's. We realiseren ons dat dit ook een kwestie kan zijn van voortschrijdend inzicht; Fase 1 is immers wel doorlopen en de programmapartners hebben in gezamenlijkheid ingeschat dat het programma van toegevoegde waarde zou kunnen zijn bovenop het bestaande instrumentarium.

Binnen AgriTech heeft enige tijd spanning gezeten op de samenwerking binnen het kern-team. Belangrijke les hierbij is om voor alle partijen snel duidelijk te krijgen met welke verwachtingen en belangen de andere partijen aan tafel zit.

Effecten op het bredere innovatie-ecosysteem

Zoals reeds gesteld maakt de sectorstructuur dat de veranderbereidheid laag is binnen de tuinbouwsector. De vouchers hebben daarom tijd nodig om te beklijven. Daarbij lopen er al veel aanpalende initiatieven en is het niet goed duidelijk in hoeverre AgriTech nog veel toevoegt. Doordat AgriTech een relatief jong IP is moet het zich de komende tijd in AgriTech-2 nog gaan bewijzen, waarna er besloten kan worden om AgriTech wel of niet te continueren.

Tot dusver lijkt de meerwaarde van het programma vooral te liggen op het gebied van consortiavorming (i.e. netwerkvorming). Dit zit vooral in de tech-keten tussen tuinders en toeleveranciers. Daarnaast is voor Greenport human capital zeer belangrijk, maar in het IP komt dit vrijwel niet naar voren.

Box 6. Casestudie AgriTech – Grow-Tech for Greens

Omdat uit de eerste voucherronde bleek dat het organiseren van cross-sectorale samenwerking binnen de agrarische sector een uitdaging is, heeft AgriTech het instrument Dare2Cross ingezet. Dare2Cross is een platforminstrument voor cross-sectorale innovatie en samenwerking dat is ontwikkeld door InnovationQuarter. Hun doel is om ondernemers bij te staan bij het vernieuwen van hun businessmodel wanneer deze niet meer op de gebaande paden gevonden kunnen worden. Om dit doel te bereiken organiseren zij verbindingsevenementen waar kennis gedeeld kan worden en er gezamenlijk naar nieuwe oplossingen gezocht kan worden.

Op 4 oktober 2021 is in die hoedanigheid het evenement Grow-Tech for Greens georganiseerd. Doel van de besloten bijeenkomst was onderzoeken voor welke uitdagingen binnen de tuinbouw slimme technologie de oplossing zou kunnen zijn. Tijdens het evenement zijn deelnemers uitgedaagd om samen actuele vraagstukken in de tuinbouw te (her)formuleren en een mogelijke oplossingsrichting te verkennen. Onder hen waren tuinbouwondernemingen die vraagstukken herkennen en nader kunnen toelichten; bedrijven uit andere sectoren die met vergelijkbare problemen te maken hebben en technologiebedrijven die mogelijk oplossingen kunnen aanbieden op deze vraagstukken.

De opbrengst van de eerste besloten bijeenkomst waren 5 cases:

- automatisering als oplossing voor personeelstekort en verloop;
- het ontsluiten van consumentendata in de keten;
- data slimmer inzetten voor optimale teeltplanning;
- predictive maintenance: onderhoud kunnen voorspellen en uitval voorkomen;
- en het beperken en verantwoorden van emissies tot bijna 0 in 2040.

Met name op het gebied van de eerste drie cases bleek veel energie en beweging te zitten. Op 2 december 2021 is een (openbare) vervolgssessie georganiseerd om opvolging te geven aan deze drie cases.

3.5 Conclusies

In navolging op de concrete resultaten zoals wij die in hoofdstuk twee al beschreven, hebben we in dit hoofdstuk het beeld van de IP's verder kunnen verrijken. Dit hebben wij gedaan aan de hand van de ervaring en duiding van de gesprekspartners, en de lessons learned die wij hieraan ontleen.

In de basis is er binnen elk programma sprake van een combinatie van ecosysteem-interventies waarmee in een experimentele en lerende setting een overkoepelend doel wordt nagestreefd. Dit overkoepelende doel is het realiseren van duurzame innovaties in de provincie Zuid-Holland door ondernemerschap en samenwerking te bevorderen. Toch is er door de tijd heen ook flinke variatie in de programma's ontstaan.

Wat betreft de effecten van de programma's op het bredere innovatie-ecosysteem stellen we vast dat er vooral op netwerkvorming, richting geven en samenwerking vooruitgang wordt geboekt. Er zijn nieuwe samenwerkingsvormen ontstaan, zowel tussen bedrijven als tussen het kernteam, sectorpartijen en kennisinstellingen. Daarnaast zien we dat er binnen SMITZH sinds de laatste fase aandacht is voor talentontwikkeling en human capital.

Kijken we naar de specifieke vormen van falen die elk IP beoogd aan te pakken, dan zien we bij SMITZH een nadrukkelijker focus op systeemfalen (versterken van de infrastructuur en actornetwerken). De doelen van E&K en ZorgTech (m.n. Fase 3) lijken meer verschoven richting het aanpakken van of inhaken op transitiefalen (energietransitie, missies gericht op sociaaldomein/brede welvaart), aangezien zij pogen richting te geven aan de ontwikkelingen. Bij AgriTech kunnen we dit onderscheid onvoldoende maken.

We zien verder dat men de eerste stappen heeft gezet in de betere onderbouwing van de impact van de programma's. Zo wordt binnen Zorgtech onderbouwd wat (1) de bijdrage van een innovatieproject is geweest aan de hand van gemaakte TRL- en IRL- stappen en (2) de directe en indirecte output en outcome van het programma is geweest (aan de hand van de Social Return on Investment, zie paragraaf 4.2). Dit is nog niet in alle IP's gemeengoed. Meer dan eens blijft de onderbouwing van de impact echter beperkt tot uitspraken als 'er is een flinke impuls gegeven' of 'beter dan voorheen'. Dit is niet iets wat wij de IP's willen aanrekenen. Er zit immers intrinsieke spanning op de succesgedreven en opportunistische insteek ('gaan waar de energie zit') van de IP's en de gevraagde verantwoording achteraf. Succes aantonen met het organiseren van vervolgfianciering, of rapporteren over aantallen deelnemers, is in tijden van slinkende budgetten waarschijnlijk niet meer afdoende om met name bestuurders te overtuigen van de nut en noodzaak van een programma. De partners moeten met elkaar blijven nadenken over (en meetbaar of aannemelijk maken van) de relatie tussen de activiteiten en de bijdrage aan de maatschappelijke doelen (oftewel de beleidstheorie).

Tegelijkertijd evolueren de doelstellingen mee met de omgeving: waar provincie Zuid-Holland in het verleden duidelijke ambities had op het individuele verdienvermogen van bedrijven en innovatiekracht van de regio, ligt de focus nu veel meer op brede welvaart en transitie. Dit vraagt om een ander beleidsmix en andere doelen. De programmapartners moeten elkaar hierin blijven uitdagen en vertrouwen dat men zich op de goede zaken richt.

Tot slot nog een punt over de governance en inbedding van de programma's. Wat bij SMITZH heel goed gaat is dat het kernteam goed verankerd is in de nationale infrastructuur. Bij de andere IP's lijkt deze verankering veel minder sterk te zijn, deels doordat de programma's 'lichter' zijn ingericht of omdat de nationale infrastructuur voor die IP's ontbreekt.

4 Overwegingen voor de toekomst

We zijn voor deze evaluatie nadrukkelijk op pad gestuurd met zowel een terugblikkende als vooruitblikkende opdracht. Nu we de terugblik en lessons learned op een rij hebben, gaan we in dit hoofdstuk verder in op de toekomst. We zoeken hiervoor inspiratie in andere strategische beleidsverkenningen en adviezen op het gebied van innovatie-ecosystemen en missiegedreven innovatiebeleid. Met deze insteek pogen we de partners de juiste handvatten te bieden in de keuzes die zij gezamenlijk op het vlak van de IP's willen gaan maken.

4.1 Van reactief naar missiegedreven

Het innovatiebeleid in Nederland richt zich in grote (en nog steeds groeiende) mate op het beïnvloeden van onderzoeks- en innovatie-ecosystemen en het nastreven van missies. We staan als samenleving voor grote maatschappelijke uitdagingen op het gebied van klimaatbestendigheid, waterrobuustheid, duurzaamheid, gezondheid en veiligheid.⁴⁷ Deze uitdagingen zijn groot en vragen om samenwerking tussen overheid, bedrijven, kennisinstellingen en in toenemende mate burgers. Deze missiegedreven ontwikkeling van kennis en innovatie zien we bijvoorbeeld terug in het Missiegedreven Topsectoren en Innovatiebeleid, de introductie van Invest-NL⁴⁸, het Groeifonds⁴⁹ en de inzet van fieldlabs (incl. experimenteren en leeromgevingen) als mechanisme voor vermenging van kennisontwikkeling en kennisoepassing (zie ook paragraaf 4.3 over de beleidsmix).

Om te kunnen bepalen hoe regionale innovatiebeleidsinstrumenten zoals de Zuid-Hollandse innovatieprogramma's binnen deze (veranderende) beleidsmix passen en waar hun grootste meerwaarde zit, moeten de betrokkenen erg goed zicht hebben op zowel het aanbod van de bestaande instrumenten als de benodigde ondersteuning/aansturing vanuit de vraagzijde/doelgroep. De uitdaging hierbij is dat die 'vraagzijde' niet langer een enkelvoudige entiteit is, zoals één (type) bedrijf of groep burgers, maar dat deze vraag juist voortkomt uit een complexe interactie aan partijen, belangen en doelen. Of meer in termen van het eerder aangehaalde gedachtegoed rondom falens te spreken: waar overheden zich in het verleden vaak konden beperken tot het reactief oplossen van specifieke vormen van marktfalen (zoals het reguleren van marktmacht of aanbieden van publieke goederen), herkennen we in het nieuwe proactieve en sturende beleid nu uitgesproken ambities om meer complexe vormen van systeem- of transitiefalen aan te pakken. Voor (regionale) overheden en de andere betrokken (publieke) organisaties is deze overgang naar dit missiegedreven beleid een gezamenlijke zoektocht qua herdefiniëring van rollen, doelstellingen en verantwoordelijkheden. Het is nu vooral een uitdaging om te komen tot de juiste (mix aan) beleidspraktijken die ervoor zorgen dat ontwikkelingen in een bepaalde richting gaan of ecosystemen voldoende sterk zijn om tot de gewenste uitkomsten te komen. Met de innovatieprogramma's zijn de provincie Zuid-Holland, MRDH en de betrokken partners al in een vroege fase begonnen met deze vorm van beleidsinnovatie.

⁴⁷ Zie: topsectoren.nl/missiesvoordetoekomst

⁴⁸ Zie: www.invest-nl.nl

⁴⁹ Zie: www.rijksoverheid.nl

4.2 De bouwblokken voor ecosysteem-versterkend beleid

Het missiegedreven beleid richt zich in de basis dus op het oppakken van missies en het versterken van ecosystemen. Het kan een flinke zoektocht zijn om te bepalen waar een beleidsprikkel of mix aan prikkels dan op gericht zou moeten zijn. Gelukkig staat Zuid-Holland niet alleen in deze zoektocht; ook op nationaal niveau en in andere regio's wordt nagedacht over hoe dergelijke innovatie-ecosysteemversterkend beleid eruit zou kunnen zien. In generieke zin zijn er binnen onderzoeks- en innovatie-ecosystemen een achttal elementen (beter gezegd: uitdagingen) waarop overheden kunnen inhaken om deze systemen te versterken.⁵⁰ Dit betreft:

1. **Investerings in onderzoeks- en testfaciliteiten.** Hierbij gaat het met name om financiering voor het behoud van onderzoek en de benodigde infrastructuur, om ook op de lange termijn hoogwaardige oplossingen te blijven ontwikkelen.
2. **Toptalent.** De kwaliteit en kwantiteit van geschikt human capital wordt als een uitdaging gezien, waarbij specifiek tekorten aan technisch personeel en het risico van het wegvloeien van talent naar andere ecosystemen of landen genoemd worden.
3. **Financiering voor startups en scale-ups: vroege-fase-financiering en door-groei.** Kansrijke innovatieve jonge bedrijven komen vaak vast te zitten in de 'valley of death', of ze vertrekken naar het buitenland als daar makkelijker kapitaal te verkrijgen is.
4. **Marktcreatie en het betrekken van gebruikers bij onderzoek en innovatie.** In veel ecosystemen verloopt marktcreatie suboptimaal en worden (eind)gebruikers onvoldoende betrokken, terwijl zij de uiteindelijke vraag voor het ecosysteem representeren.
5. **Het faciliteren van verbindingen tussen ecosystemen.** Verbindingen met andere ecosystemen worden vaak nog onvoldoende effectief gelegd, er wordt nog lang in de breedte geïnvesteerd, en (te) veel verschillende mogelijke innovatiepaden worden opgehouden.
6. **Vaardigheden en absorptiecapaciteit in het mkb.** Hoogwaardige kennis wordt onvoldoende geabsorbeerd en toegepast door kleine en middelgrote bedrijven.
7. **Versterken kennisoverdracht en valorisatieproces voor meer impact.** Bedrijven weten vaak moeilijk de voor hen relevante kennisinstellingen of bedrijfspartners te vinden.
8. **Eerder in het proces aandacht besteden aan wet- en regelgeving.** Wettelijke kaders die innovatie onnodig hinderen leveren weerstand op, wanneer ze innovatieve ontwikkelingen in een ecosysteem tegenhouden.

Aanvullend zijn er uitdagingen die kunnen spelen op het functioneren van het ecosysteem als geheel en dus ruimte kan liggen voor verstekende beleidsprijkkels, namelijk:

9. **Het organiserend vermogen van ecosystemen.** Het organiserend vermogen van ecosystemen is vaak suboptimaal, en het blijkt vaak nog moeilijk om met één stem te spreken over belangrijke onderwerpen als onderzoeksfinanciering en talentversterking.
10. **Lange-termijn-blik en samenhang bij investeringen in onderzoek en innovatie.** Coherentie en consistentie in overheidsbeleid kan ontbreken. Dit vereist onder meer goede afstemming van het missiegedreven innovatiebeleid en afzonderlijke agenda's van ecosystemen, en (aanvullende) mogelijkheden voor programmatische financiering.

⁵⁰ Zie hiervoor: Dialogic (2020) Onderzoeks- en innovatie-ecosystemen in Nederland. [www.dialogic.nl]

Verondersteld wordt dat het oplossen van deze knelpunten zal bijdragen aan het versterken van de structuren die zorgen voor innovatieve producten en systemen, nieuwe kennis en nieuwe vaardigheden. Deze creatie van nieuwe ideeën kunnen leiden tot nieuwe activiteiten (businessmodellen) van bestaande of geheel nieuwe bedrijven. Uiteindelijk draagt dit innovatieproces bij aan het versterken van de concurrentiekracht, verdienvermogen en de werkgelegenheid in de regio; factoren die belangrijk zijn voor het economisch vestigingsklimaat. Ook kunnen de innovaties richting geven en oplossingen bieden voor maatschappelijke opgaven rondom bijvoorbeeld klimaat en gezondheid.

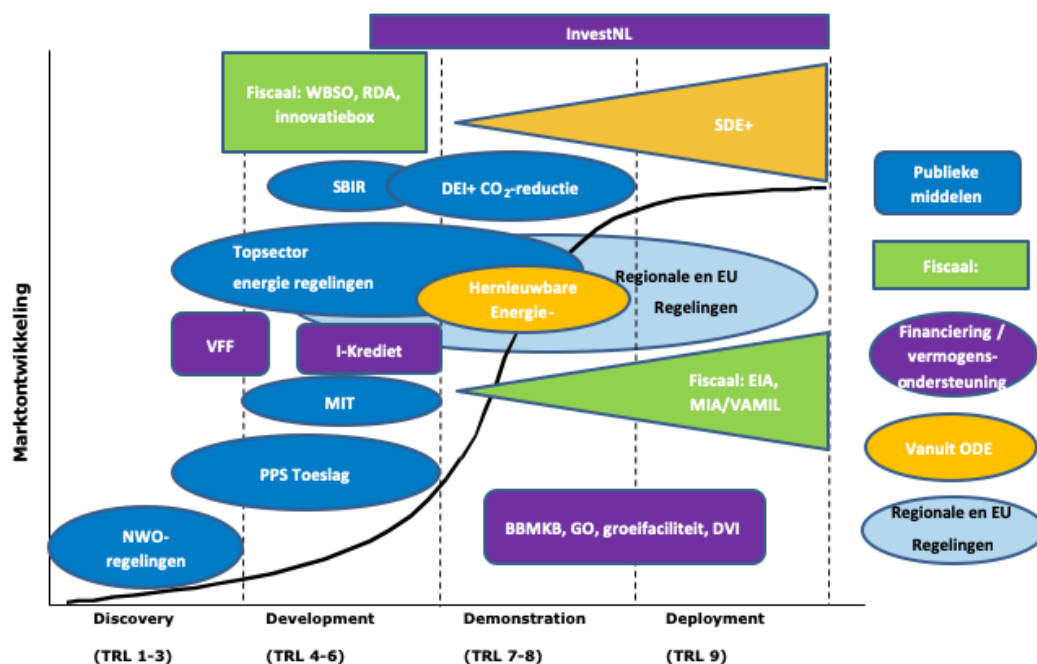
Alle hiervoor geïdentificeerde knelpunten kunnen vanuit de perspectieven van marktfalen, systeemfalen en transformatiefalen geïnterpreteerd worden. Daarmee lijkt de weg open te liggen voor overheidsingrijpen, alleen is nog niet duidelijk hoe en door wie deze knelpunten het beste beslecht kunnen worden. Een regionaal programma kan bijvoorbeeld waarschijnlijk weinig invloed uitoefenen op nationale regelgeving, maar kan zich wel richten op de aansluiting tussen vraag en aanbod van talent in de regio. Het is dus vooral zaak om vooraf in meer detail na te gaan waarom bepaalde transacties, interacties en richtinggevende afstemmingen niet tot stand komen binnen een bepaalde sector, regio of maatschappelijke uitdaging. De opgesomde lijst aan knelpunten kan vooral helpen als zoeklens om te bepalen of ze bestaan, wat hiervoor een geschikte oplossing zou kunnen zijn en op welk niveau de interventie vorm moet krijgen.

Deze visie en werkwijze zit in de basis al ingebouwd in de gefaseerde aanpak van de IP's, waarbij men in de eerste fase een inventarisatie van de behoeften maakt. We zien hier bij ZorgTech ook al een uitgewerkte beleidstheorie⁵¹, waarin de directe outcome meer gedefinieerd is als verwacht effect (claims), dan als hard te behalen resultaten. Dit kan de betrokken partijen helpen om periodiek te bepalen in hoeverre hier ook daadwerkelijk voortgang is bereikt en in hoeverre dat terug te herleiden is naar de ondernomen activiteiten.

Figuur 2. Beleidstheorie Zorgtech (bron: BeBright)

⁵¹ Opgesteld door BeBright en opgenomen in Innovation Quarter (2022), *Innovatieprogramma's – Strategische partnersamenwerking om innovatie aan te jagen*. Innovation Quarter. P.34.

Figuur 4. Nationale regelingen energie-innovatie (Bron: Topsector Energie).

4.4 Perspectieven voor de toekomst

Op basis van de resultaten, duiding en effecten uit de vorige hoofdstukken (H2 + H3) en de behandeling van de bouwblokken en de beschouwing van de bredere beleidsmix (H4), komen wij tot een aantal perspectieven voor de toekomst, zowel op generiek niveau als op het niveau van de individuele IP's. Het doel van de deze perspectieven is om richting te geven aan het keuzeproses en de partners gezamenlijk in staat te stellen de juiste keuzes te laten maken.

Generiek

Voortbouwend op onze kennis van het (inter)nationale beleidsspeelveld rondom innovatie ligt het wat ons betreft voor de hand dat er op regionaal niveau beleidsinitiatieven worden ontplooid voor (mark)ontwikkeling van technologie in de hogere TLR-niveaus. De stap van ontwikkelen en demonsteren naar volwaardige marktintroductie blijft uitdagend, zeker als deze ontwikkelingen in het kader van missies en transitie plaatsvinden. In die gevallen is er immers nog niet altijd sprake van een logische ontwikkelrichting of markt. Het nut en de noodzaak voor ondersteuning bij de lokale inbedding en doorontwikkeling van technologie wordt alom onderschreven, bijvoorbeeld rondom (de toegang tot) fieldlabs en experimenteromgevingen.⁵⁴

Voor de IP's is het vooral zaak om in gezamenlijkheid de meerwaarde aan te (blijven) aantonen. Het aantonen van deze meerwaarde is een gedeelde verantwoordelijkheid van de MRDH, PZH, IQ, TNO en de andere partners. De aard van de programma's maakt dat dit niet simpelweg een kwestie is van 'uitvoeren en verantwoorden', maar van een continu proces van leren en evalueren. Een terechte afweging is bijvoorbeeld in hoeverre er bovenop de bestaande instrumenten en relaties een programma nodig is. Provincie Zuid-Holland is immers medeaandeelhouder van IQ en zou via die weg ook de taakstelling kunnen verrijken

⁵⁴ Dialogic (2021), *Verkenning EZK-perspectief benutting fieldlabs*, Utrecht.

en kunnen richten. Ook zien we dat er via de RNIZ subsidie gaat naar partijen als Greenport West-Holland en Medical Delta. Tot slot heeft Kansen voor West overlappende doelstellingen met de IP's. De onderbouwing van de effecten van de IP's kan worden versterkt door al in de vroege fase de impact aannemelijk te maken (beleidstheorie) en de juist indicatoren hierbij te ontwikkelen. Ter inspiratie hebben wij een overzicht van indicatoren voor het meten van veranderingen in missiegedreven-innovatiesystemen toegevoegd in Bijlage 2.

SMITZH

Doordat dit programma in de EDIH een logisch vervolg gevonden, zien wij hier niet veel ruimte om nog veel overwegingen richting de toekomst mee te geven. Vraag is vooral in hoeverre het programma nu 'klaar' is, of dat er toch nog opgaven liggen waar een zelfstandig IP op het gebied van de maakindustrie vanuit PZH en MRDH van waarde kan zijn. Als blijkt dat het programma klaar is, dan is het nog wel zaak om een goede exit-strategie uit te werken waarbij de lopende activiteiten en ontstane samenwerkingsverbanden een logische nieuwe landingsplek krijgen. Hierbij is het van grote waarde om de lessen uit het SMITZH-programma goed te borgen en te delen met andere IP's en gelijksoortige initiatieven. Zo was er binnen SMITZH goede afstemming tussen het Rijk en de regio, waardoor goed duidelijk was wat het IP kon bieden bovenop de andere subsidies en instrumenten. Ook worden er veel activiteiten uitgevoerd door de betrokken partijen die niet per se onderdeel zijn van de IP's, maar mogelijk wel helpen om het bredere ecosysteem meer kleine stapjes te laten zetten.

Energie & Klimaat

E&K leunt sterk op de aanwezigheid van **fieldlabs** in de regio. Deelname van een fieldlab is namelijk een harde eis voor een consortium om in aanmerking te komen voor een voucher. Tegelijkertijd gaat het in sommige gevallen om fieldlabs met grootschalige en zeer kostbare infrastructuur, waarbij het financieringsvraagstuk al snel om de hoek komt kijken. Welke fieldlabs financier je, met welke financieringsbron en voor hoe lang dan precies? Hierin dienen MRDH en PZH keuzes te maken.

Sinds de start van E&K hebben partijen aan de hand van de inmiddels bijna 50 innovatieprojecten binnen diverse fieldlabs kunnen experimenteren met veelbelovende technologieën. Hoewel de technologieën TRL-stappen maken, is de daadwerkelijk opschaling naar marktrijpe innovaties nog altijd een knelpunt. Dit roept de vraag op of je wil blijven experimenteren op een gegeven moment ook keuzes wil maken en financiering gericht kan inzetten om de gewenste opschalingsslag te maken.

Er liggen kansen om de koppeling te maken met **ander instrumentarium** op het gebied van energie & klimaat. Een voorbeeld hiervan is het regionale campusnetwerk van de MRDH, waarin onderwijs ook een grote rol speelt, en het innovatiefonds ENERGIIQ van PZH. Ook het creëren van overzicht en het doorverwijzen naar ander instrumentarium kan zinvol zijn. Op die manier wordt E&K meer een overkoepelend programma in plaats van enkel een 'projectenprogramma'.

Gesprekspartners geven aan dat meer **bovenregionale afstemming** (bijv. met andere ROM's of EZK) nodig is, zodat bijvoorbeeld meer gebruikers uit andere delen van het land gebruik kunnen maken van de fieldlabinfrastructuur. In E&K-2 is de eerste stap hiertoe gezet binnen het thema Elektrificatie van de industrie (Power2X).

ZorgTech

Ondanks de grote waardering vanuit het veld voor de meerwaarde van het innovatieprogramma ZorgTech, zien verschillende respondenten in dit onderzoek vooral financieringsvraagstukken bij de toekomstige doorontwikkeling, implementatie en opschaling van de ingezette innovatietrajecten en nieuwe IP's als aandachtspunt. Allereerst is meer vrijheid gewenst bij het inzetten van subsidies door ontvangers, waar dat tijdens uitvoering van projecten nodig blijkt.

Meer generiek bestaat behoefte aan het beter stroomlijnen van alle mogelijke financieringsinstrumenten. Een concreet vraagstuk daarbij is hoe vanuit een regionaal programma meer nationaal op te schalen: Hoe kom je van een regionaal project naar een groeifondsaanvraag? Dit sluit aan bij de wens om het regionale en nationale innovatiebeleid beter op elkaar te laten aansluiten. Grote budgetten zijn vaak op nationale schaal beschikbaar, maar daar kunnen bedrijven in regio veelal niet eenvoudig bij.

Tevens bestaat de vraag vanuit enkele interviewrespondenten naar meer structurele financiering, die vervolgens per fase besteed kan worden. De Provincie en de MRDH zouden deze financiering bij voorkeur meer in beleid kunnen verankeren. Daarnaast kan financiering ook van meer 'externe' bronnen komen zoals Kansen voor West 3. Deze middelen zijn immers al beschikbaar en zouden voor de IP's ingezet kunnen worden.

Tot slot is er ook behoefte aan meer 'ruimte' en tijd om met partners aan het ecosysteem te werken. Een vraag hierbij is wel hoeveel tijd genoeg is en wat de exit-strategie is? Zoeken naar mogelijkheden van cross-overs tussen IP's past hierbij.

AgriTech

Zoals reeds besproken lijkt AgriTech in een impasse terecht gekomen te zijn doordat het IP min of meer tussen wal en schil valt. Terugkijkend is het daarom duidelijk dat met name de uitdagingen van de markt voor AgriTech beter verkend hadden moeten worden. Richting de toekomst is het dan in de eerste plaatst ook cruciaal om het doel van AgriTech duidelijk te krijgen, aangezien hier nog altijd veel verwarring over lijkt te bestaan onder de interviewrespondenten. Hierbij dient nadrukkelijk de vraag gesteld te worden of AgriTech zich moet richten op het concurrerend houden van de bestaande sector, of dat AgriTech moet proberen om de sector te vernieuwen. Dat wil zeggen, moet AgriTech zich richten op meer samenwerking binnen de huidige sector, of moet het zich richten op technologische innovatie die potentieel veel export oplevert zoals bij SMITZH?

Gezien de impasse, en gezien het succes van SMITZH, lijkt het voordehandliggend om de overwegingen voor de toekomst van AgriTech ook tegen het licht van de EDIH in Zuid-Holland te houden. EDIH-SMITZH zal in Zuid-Holland namelijk de partij zijn die bedrijven ondersteunt bij de inzet van digitale technologie. Hierbij ligt in de periode tot 2025 de focus niet alleen op bedrijven in de maakindustrie (zoals SMITZH), maar ook op de glastuinbouw en het havengebied. Met de focus die de EDIH gaat leggen op het MKB van de glastuinbouw lijken er grote kansen te liggen voor Europese samenwerking en technologische ontwikkeling in de Agrarische sector die zich bovendien onderscheiden van het reeds bestaande scala aan aanpalende en concurrerende beleidsinstrumenten.

5 Conclusies en aanbevelingen

We sluiten dit rapport af en met een overzicht van de belangrijkste uitkomsten en conclusies (paragraaf 5.1). Vervolgens geven we inzicht in de voornaamste aanbevelingen die al in meer of mindere mate in de voorgaande hoofdstukken aan bod zijn gekomen (paragraaf 5.2). We sluiten af met een korte reflectie op dit onderzoek (paragraaf 5.3).

5.1 Uitkomsten en conclusies

Het innovatiebeleid in Nederland richt zich in grote (en nog steeds groeiende) mate op het beïnvloeden van onderzoeks- en innovatie-ecosystemen en het nastreven van missies. Voor (regionale) overheden en de andere betrokken (publieke) organisaties is deze overgang naar dit missiegedreven beleid een gezamenlijke zoektocht qua herdefiniëring van rollen, doelstellingen en verantwoordelijkheden. Met de innovatieprogramma's zijn de provincie Zuid-Holland, MRDH en de betrokken partners al in een vroege fase begonnen met deze vorm van beleidsinnovatie, zonder dat hier een vooraf een duidelijk aanpak voor handen was.

Allereerst enkel observaties over de opzet van de programma's. Uit de feitelijke beschrijving van de opzet, doelstellingen en resultaten van de vier afzonderlijke innovatieprogramma's in hoofdstuk 2 is gebleken dat SMITZH de basis heeft gelegd voor de overige IP's. Dit houdt in dat de **onderlinge samenwerking** tussen PZH, MRDH, IQ en TNO vorm gekregen heeft en er een fundamentele basisopzet is gemaakt voor de andere IP's. Deze fundering betreft een opsplitsing van de IP's in drie **deelfases**.

In de basis is er binnen elk programma sprake van een **combinatie van beleidsprikkels** waarmee in een experimentele en lerende setting een overkoepelend doel wordt nagestreefd. Dit overkoepelende doel is het realiseren van duurzame innovaties in de provincie Zuid-Holland door ondernemerschap en samenwerking te bevorderen. Toch is er door de tijd heen ook flinke variatie in de programma's ontstaan.

SMITZH heeft ten opzichte van haar doelstellingen goede resultaten behaald op het gebied van integratie, opzetten van nieuwe samenwerkingen en het ondersteunen van start-ups, en lijkt dan ook goed te zijn aangeslagen in de regio. Sommige concrete resultaten (realisatie van inclusieve en mensgerichte technologie en het vestigen/reshoren van nieuwe maakbedrijven in de regio) zijn hier echter bij achtergebleven. Bij de opzet van SMITZH valt met name op dat de maakbedrijven in de sector meteen enthousiast leken en aanhaakten. Zo waren er van meet af aan sterke fieldlabs die gedragen werden door de universiteiten en onderzoeksinstellingen in de regio.

Ook bij het IP **Energie & Klimaat** zijn overwegend positieve resultaten waar te nemen ten opzichte van de beoogde resultaten van het IP, maar ook hier blijven de concrete resultaten achter. Zo zijn er minder projecten in real-life getest dan vooraf gedacht.

Uit de verkennende fase van **ZorgTech** is gebleken dat het ecosysteem voor innovatie in de zorg zeer versnipperd was. Voor ZorgTech was daarom het verbinden en versterken van het ecosysteem in Zuid-Holland cruciaal om verschillende belemmeringen weg te nemen om de toepassing van technologische oplossingen in de gezondheidszorg te verhogen en daarmee uitdagingen in de gezondheidszorg aan te gaan. Vanwege deze conclusies in de verkennende fase is ervoor gekozen om de opzet gericht op een fieldlabinfrastructuur, zoals in SMITZH en E&K het geval was, los te laten en sterker in te zetten het versterken van de netwerken en marktvraag. Ten opzichte van de beoogde resultaten geeft ook ZorgTech een positieve indruk.

AgriTech kwam minder goed op gang, onder als gevolg van de beperkingen rondom fysieke bijeenkomsten in Corona-tijd. Op het gebied van het ondersteunen van innovatieprojecten en het bevorderen van samenwerking binnen het ecosysteem werden daarom in beide gevallen de beoogde doelstelling ruim niet behaald. De tweede voucherronde (maart 2022) is succesvoller gebleken, mede door de inzet van Dare2Cross. Verder is er binnen AgriTech voldaan aan de meeste doelen qua bereik en kennisontwikkeling, waaronder de analyse van de eiwittransitie.

Overkoepelend kan er gesteld worden dat het merendeel van de doelstellingen van de afzonderlijke IP's gehaald zijn. Wat betreft de effecten van de programma's op het bredere innovatie-ecosysteem stellen we vast dat er vooral op netwerkvorming, richting geven en samenwerking vooruitgang wordt geboekt. In veel gevallen hebben deze doelstellingen namelijk direct betrekking op enerzijds het uitvoeren van voucherprojecten en anderzijds netwerkvorming en versterking van de ecosystemen. Naast deze concrete outputdoelstellingen is er in meerdere programma's ook sprake van zogenaamde 'throughput-doelstellingen', oftewel doelen die op zichzelf niet direct een effect hebben. Zo worden er veel sessies georganiseerd en worden het uitvoeren van analyses en het schrijven van roadmaps gezien als doel op zich.

Terugkijkend valt het op dat, hoewel alle IP's min of meer hetzelfde stramien gevolgd hebben, er wel verschuivingen tot stand zijn gekomen in de doorvertaling van SMITZH naar elk volgend programma, met name op de type doelen en falens die centraal staan. In SMITZH lag de nadruk vooral op het oplossen **systeemfalen**, namelijk een gebrek aan infrastructuur, capaciteit en netwerk (synergie). De doelen van E&K en ZorgTech (m.n. Fase 3) lijken meer te willen aanhaken bij vormen van **transitiefalen**, aangezien zij pogen richting te geven aan de ontwikkelingen en sociale innovatie pogen te bewerkstelligen.

We zien in die hoedanigheid dat de doelstelling mee zijn geëvolueerd met de omgeving: waar provincie Zuid-Holland in het verleden duidelijke ambities had op het individuele verdienvermogen van bedrijven en innovatiekracht van de regio, ligt de focus nu, conform de wensen van de financierende partijen, veel meer op brede welvaart en transities. Dit vraagt om een andere beleidsmix en andere doelen.

We zien dat de eerste stappen zijn gezet in het vormen van een onderbouwing van de **impact** van de programma's, passend bij het missiegedreven innovatiebeleid. Zo wordt bijvoorbeeld binnen Zorgtech en E&K onderbouwd wat de bijdrage van een innovatieproject is geweest aan de hand van gemaakte TRL- en IRL- stappen. Binnen ZorgTech kijkt men ook al wat de directe en indirecte output en outcome van het programma is geweest (aan de hand van de Social Return on Investment).

Meer dan eens blijft de **onderbouwing** van de impact echter beperkt tot uitspraken als 'er is een flinke impuls gegeven' of 'beter dan voorheen'. Dit valt de IP's niet aan te rekenen aangezien er intrinsieke spanning zit op de succes-gedreven en opportunistische insteek ('gaan waar de energie zit') van de IP's en de gevraagde verantwoording achteraf. Immers, de complexiteit van systeem- en transitiebeleid zit in het dynamische karakter. Hierdoor wordt gaandeweg pas duidelijk wat de onderliggende problemen zijn (welk falen er speelt), en wat best mogelijke oplossingen zijn.

Tot slot hebben we een aantal bouwblokken kunnen aandragen die de IP's en programma-partners kunnen gebruiken om hun vervolgstappen te valideren of onderbouwen. Uit deze beschouwing volgt dat er veel aanpalend beleid bestaat, maar nog steeds behoefte bestaat aan **regionale koppelingen** en inzet om de laatste stappen naar implementatie te maken.

5.2 Aanbevelingen

- Provincie Zuid-Holland, MRDH en de betrokken partners geven met de programma's al vanaf een vroege fase regionale invulling aan het missiegedreven innovatiebeleid. Het opzetten en doorontwikkelen van de IP's is een vorm van **beleidsinnovatie** die op zichzelf al een erg waardevolle bron van kennis en ervaring, die zowel binnen als buiten de regio gebruikt kan worden bij andere samenwerkingsverbanden en ecosysteemversterkende initiatieven.
- Het ligt wat ons betreft **voor de hand** dat er op regionaal niveau beleidsinitiatieven worden ontplooid voor (mark)ontwikkeling van technologie in de hogere TLR-niveaus. De stap van ontwikkelen en demonstren naar volwaardige marktintroductie blijft uitdagend, zeker als deze ontwikkelingen in het kader van missies en transities plaatsvinden.
- Het maken en uitvoeren van ecosysteem versterkend beleid is **complex**. Het vraagt om een erg goede antenne voor de behoeftes in het veld. Er kan spanning zitten tussen het richtinggevende karakter van meer missiegedreven en *outcome*-gerichte IP-doelstellingen en de bereidwilligheid bij ondernemers hieraan actief deel te nemen en bij te dragen (korte versus lange termijn doelen). Het vraagt om een nauwe **afstemming en samenwerking** ('doen') met stakeholders uit het veld om in vervolgfases het passende instrumentarium te kunnen aanreiken dat hoort bij het volgende ontwikkelstadium waarin marktpartijen zich bevinden. Daarbij uiten de effecten zich pas op lange termijn, zeker als dit systeemveranderingen betreft.
- De kracht van de onderzochte IP's zit niet enkel in de financiering, maar juist ook in de **integrale benadering** en begeleiding op maat. Van belang is dan ook om goed in kaart te brengen welke financiële instrumenten beschikbaar zijn en aansluiten op de behoeften uit het ecosysteem: waar zitten de sterktes en energie die aansluiten bij de behoeften en doelstellingen van de IP's. Dit vraagt meer om denken in termen van **synergie** dan om vervanging. De Provincie Zuid-Holland zou er goed aan doen om in tijden van aankomende bezuinigen dergelijke overzichten beschikbaar te hebben om tot een effectieve(re) beleidsmix te kunnen komen.
- Voor IP's is het zaak om in gezamenlijkheid de **meerwaarde** te (blijven) aantonen. Het aantonen van deze meerwaarde is een gedeelde verantwoordelijkheid van de MRDH, PZH, IQ en de andere programmapartners. Er is niet één partij die het juiste antwoord heeft op de vraag wat de beste beleidsmix is om de beoogde doelstellingen te bereiken. Dit vraagt om regelmatige afstemming tussen de partijen in de regio, met de markt en met het Rijk. Er moet daarbij een goede balans gezocht worden tussen het ontwikkelen van de technologie en de **zachtere aspecten** rondom het toepassen en gebruiken van innovatie (zoals sectorcultuur en acceptatie door eindgebruikers).
- **Herhalen van succes** is lastig gebleken. Het doorvertalen van concreet geformuleerde doelstellingen is goed te doen van IP naar IP, maar er spelen bij het uitvoeren van dergelijke programma's ook zachtere en **impliciete factoren** mee. Denk aan de combinatie van de betrokken personen, hun achtergronden, beschikbare tijd en de tijdsgeest waarbinnen een instrument wordt opgezet. Veel wisseling in personen heeft immers ook haar weerslag op de continuïteit en kennisborging binnen het programma. De beleidsambities moeten ook passend zijn bij dergelijke randvoorwaarden.

- Het nastreven van structuurveranderingen op regionaal niveau vraagt om **lange termijn commitment en visie**. Politieke cycli zijn veel korter dan de termijn waarop deze veranderingen kunnen optreden. Met de verschuiving naar de ecosysteemversterkende interventies zoals de IP's is het voor beleidsmakers en bestuurders een leerpunt hoe om te gaan met de doelstellingen (bijv. opknippen in kortere termijn doelen), monitoring (slimme keuze van indicatoren) en verantwoording (meer op basis van vertrouwen en nauwe betrokkenheid). De lessen die vanuit de IP's op dit vlak worden getrokken kunnen ook bij andere initiatieven worden ingezet, zoals het Maritime Delta programma en de opzet van de EDIH.

5.3 Reflectie op het onderzoek

In lijn met het experimentele karakter van het nieuwe missiegedreven beleid heeft deze verkenning ook een lerend en iteratief karakter gehad. Onze aanpak was initieel sterk gericht op het plotten van de ondernomen activiteiten op de verschillende dimensies voor ecosysteemversterkend beleid (wat is er wel en niet gedaan en bereikt). Later werd duidelijk dat er toch meer behoefte was aan een getrapte aanpak zoals deze nu nadrukkelijker in het rapport is terug te lezen: eerst kijken of de afgesproken doelen zijn behaald, gevolgd door een behandeling van de lessen en effecten die de betrokkenen eraan toeschrijven en tot slot de blik vooruit. Hiermee trachten we eer te doen aan de gedane inspanningen in het verleden en toch ook een kritische reflectie te kunnen bieden, inclusief bruikbare overwegingen voor de beleidsmakers bij de provincie en MRDH. Hiermee worden wij als externe evaluatoren ook een tijdelijk onderdeel van het gezamenlijke leerproces waar de programmapartners in verweven zitten.

Bijlage 1. Overzicht interviewrespondenten

Naam	Organisatie
art 5 1-2e	Cue2Walk
art 5 1-2e	Duurzaamheidsfabriek
art 5 1-2e	Ministerie EZK, voorheen Provincie Zuid-Holland
art 5 1-2e	Ministerie EZK, voorheen Provincie Zuid-Holland
art 5 1-2e	Gemeente Westland
art 5 1-2e	GreenPort
art 5 1-2e	IQ
art 5 1-2e	IQ
art 5 1-2e	IQ
art 5 1-2e	IQ
art 5 1-2e	IQ
art 5 1-2e	IQ
art 5 1-2e	Medical Delta
art 5 1-2e	TU Delft
art 5 1-2e	MRDH
art 5 1-2e	MRDH
art 5 1-2e	MRDH
art 5 1-2e	MRDH
art 5 1-2e	Provincie Zuid-Holland
art 5 1-2e	Provincie Zuid-Holland
art 5 1-2e	Provincie Zuid-Holland
art 5 1-2e	Provincie Zuid-Holland
art 5 1-2e	Provincie Zuid-Holland
art 5 1-2e	RoboHouse
art 5 1-2e	TNO
art 5 1-2e	TNO
art 5 1-2e	TNO
art 5 1-2e	TNO
art 5 1-2e	VSPARTICLE

Bijlage 2. Aanpalende beleidsmix

Nationale regelingen

- **Nationaal Groeifonds** – Met het Nationaal Groeifonds trekt het kabinet tussen 2021 en 2025 twintig miljard euro uit voor projecten. Het gaat om gerichte investeringen op twee terreinen waar de meeste kansen aanwezig zijn voor structurele en duurzame economische groei zijn: Kennisontwikkeling en Onderzoek, ontwikkeling en innovatie. Er zijn inmiddels twee inschrijf- en gunningsronden geweest, de komende drie ronden volgen t/m 2025.⁵⁵
- **WBSO** - Via de fiscale regeling WBSO stimuleert het kabinet ondernemers in alle bedrijfssectoren om meer te investeren in onderzoek en ontwikkeling (R&D, ook wel S&O genoemd). Met WBSO kunnen ondernemers hun loonkosten en andere kosten en uitgaven van S&O-projecten verlagen. Daarvoor ontvangen zij een korting op de loonbelasting. Zelfstandig ondernemers ontvangen een vaste aftrek voor S&O. Daarnaast is er nog een extra tegemoetkoming voor starters.
- **Innovatiebox** - Met de Innovatiebox wil de overheid innovatieve activiteiten door ondernemingen stimuleren en het vestigingsklimaat bevorderen. Ondernemingen die winst maken uit innovatieve activiteiten kunnen deze winst onder bepaalde voorwaarden onderbrengen in een speciale box binnen de vennootschapsbelasting: de Innovatiebox. Zij betalen dan over de kwalificerende winst een lager effectief tarief.
- **Innovatiekrediet** - Het Innovatiekrediet is een risicodragende geldlening voor met name het innovatieve mkb en start-ups. Het Innovatiekrediet helpt ondernemers aan financiering voor innovatieprojecten met een sterke business case, in een fase dat zij bij banken nog nauwelijks voor financiering in aanmerking komen.
- **Small Business Innovation Research (SBIR)** - SBIR is een innovatie-instrument dat de Nederlandse overheid kan gebruiken voor het vinden van innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken. Bedrijven kunnen inschrijven op tenders en krijgen hiermee de kans om nieuwe innovatieve producten, processen en diensten voor de overheid te ontwikkelen. Na de onderzoek- en ontwikkelfase is de overheid potentiële afnemer ('launching customer') van de ontwikkelde innovaties.
- **Mkb-Innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT)** - De Mkb-innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT) stimuleert innovatie bij het midden- en kleinbedrijf over regiogrenzen heen. Bovendien stimuleert de MIT dat projecten van het mkb beter aansluiten bij de innovatieagenda's van de topsectoren. De MIT kent verschillende instrumenten: R&D-samenwerkingsprojecten, haalbaarheidsstudies en kennisvouchers. Daarnaast is er geld beschikbaar voor TKI-netwerkactiviteiten en

⁵⁵ Opvallend en relevant is de afwijzing van de groeifondsaanvraag van MedTechNL. Leerpunten zijn dat het voorstel volgens de beoordelingscommissie te weinig focus had, niet voldoende aannemelijk kon maken dat er een koppeling zou zijn tussen de zorguitdagingen en het verdienvermogen voor Nederland, een te sterke techniekfocus had (en niet de vraagkant / wensen van zorgpersoneel) en onrealistische doelstelling van het consortium om leidend te worden (aangezien er al veel initiatieven lopen en niet alle relevante partijen deelnemen). Zie publieksversie: [\[medtech.nl\]](https://medtech.nl)

TKI-Innovatiemakelaars. Sinds 2015 wordt de MIT uitgevoerd en gefinancierd in samenwerking met de provincies.

- **EDIH** – zie Box 1 (paragraaf 2.1) voor meer achtergrond over dit Europese initiatief om in Nederland de komende drie jaar meer dan 3.500 bedrijven en 200.000 mensen te ondersteunen bij het toepassen van nieuwe digitale technologieën.
- Daarnaast zijn er nog diverse nationale regelingen rondom financiering, zoals de **Vroegefasefinanciering (VFF)**, **Seed Capital**, **Innovatiekrediet**, **DVI** en fondsen als de Dutch Future Fund en het Deeptech fonds.
- **TO2-instituten** – Deze instellingen voor toegepast onderzoek spelen een centrale rol in de ontwikkeling, verspreiding en benutting van kennis in binnen- en buitenland. Daartoe werken zij samen met bedrijven, overheden en andere kennisinstellingen, onder meer via publiek-private samenwerking. De kennisinstellingen voor toegepast onderzoek (verenigd in de TO2-federatie) bestaan uit Deltares, Marin, NLR, TNO en Wageningen Research (WR).
- **Regionale Ontwikkelmaatschappijen** – De Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen zijn opgericht om de (regionale) economische structuur te versterken, in het geval van Zuid-Holland betreft dit IQ. Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat is medeaandeelhouder. De ROM's versterken het ecosysteem in hun regio door het delen van kennis en het samenbrengen van ondernemers, kennisinstellingen en overheden. Verder investeren de ROM's in innovatieve en snelgroeiende bedrijven en stimuleren ze innovatie in het mkb die een bijdrage leveren aan maatschappelijke vraagstukken, zoals onder andere gezondheid, duurzaamheid, veiligheid, topsectoren, smart industry en circulaire economie. Tot slot werken de ROM's samen met het NFIA bij het aantrekken en behouden van buitenlandse bedrijven naar en in hun regio.
- **Digital Trust Center** – Het DTC⁵⁶ heeft als missie om 2,0 miljoen Nederlandse bedrijven weerbaarder te maken tegen toenemende cyberdreigingen. Dit doet men via kennisdeling, aanbieden van tooling en het stimuleren (subsidieren) van samenwerking). Een voorbeeld hiervan is Cyber Weerbaarheidscentrum Greenport.
- **Katapult** – Katapult is een netwerk van meer dan 450 samenwerkingsverbanden tussen onderwijs en bedrijfsleven en groeit continu. Doelstelling is om de samenwerking tussen onderwijs, bedrijfsleven en maatschappij te verbeteren. Dit gebeurt bijvoorbeeld door professionals uit het bedrijfsleven die lessen verzorgen. Of door studenten die tijdens hun opleiding onderzoek doen voor een MKB-bedrijf. Er participeren inmiddels 124.000 studenten, 12.000 bedrijven en 8.000 docenten in deze samenwerkingsverbanden, ook wel Centres of expertise, Centra voor innovatief vakmanschap en andere vormen van samenwerking in het beroepsonderwijs.⁵⁷

⁵⁶ [\[www.digitaltrustcenter.nl\]](http://www.digitaltrustcenter.nl)

⁵⁷ [\[www.wijzijnkatapult.nl\]](http://www.wijzijnkatapult.nl)

Regionale instrumenten

- **Regionale Netwerken voor Innovatie Zuid-Holland (RNIZ)**⁵⁸ – hierin wil de provincie het organiserend vermogen versterken van regionale netwerken die zijn gericht op innovatie. De provincie zet middelen in voor de ontwikkeling van regionale netwerken gericht op innovatie, bestaande uit samenwerkende bedrijven, en waar relevant ook kennisinstellingen en/of overheden. Door krachten te bundelen wordt het organiserend vermogen van de sector versterkt. Het vormen van een netwerk per sector met een agenda voorkomt bovendien dat verschillende netwerken binnen dezelfde sector met verschillende agenda's ontstaan.
 - De provincie subsidieert via deze route ook al kernteamleden Medical Delta (ZorgTech) en Greenport West-Holland (Agritech), evenals Holland Instrumentation en Robovally/Robohouse (SMITZH).
 - Omvang: 750.000 euro
- **Kansen voor West (3)** - dit economisch stimuleringsprogramma voor West-Nederland is via verschillende routes al verbonden aan de IP's of kent gelijke doelen/doelgroepen. Het programma heeft een budget van 237 miljoen euro: 200 miljoen vanuit Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) en 37 miljoen euro cofinanciering van uit de Rijksoverheid. Projecten mogen maximaal lopen tot en met 2029. Onder andere de laatste voucherronde van Zorgtech is gefinancierd vanuit dit programma.⁵⁹
- **Fieldlabs** – Fieldlabs zijn in de kern een coördinatie-initiatief om verbindingen te leggen tussen meerdere organisaties die samen in een praktijkomgeving werken aan het ontwikkelen, toepassen en verspreiden van innovaties. Deze regionale initiatieven zijn soms gekoppeld zijn een onderzoeks- of onderwijsinstelling en het lokale ecosysteem waar zij onderdeel van uitmaken. Er zijn geen duidelijk aanwijsbare nationale regelingen ter bevordering van fieldlab-achtige initiatieven. Een recente inventarisatie in Zuid-Holland laat zien dat er al gauw 100 initiatieven zijn die kenmerken van fieldlabs vertonen.⁶⁰

Agenda's, programma's en deals

Bovenop of naast de individuele regelingen zijn er verschillende nationale, regionale en sectorale agenda's op het gebied van digitalisering, human capital en innovatie. Denk bijvoorbeeld aan de Nederlandse Digitaliseringsstrategie, de Digitaliseringagenda en Human Capital Agenda van de Topsector Energie of de Regiodeal Drechtsteden Gorinchem (met een Pijler Toegepaste Innovatie).⁶¹ Voor de regionale ambities rondom maatschappelijke uitdagingen en toekomstig verdienvermogen kan worden gekeken naar de Groeiagenda Zuid-Holland⁶², de agenda voor investeringen in verdienvermogen, brede welvaart en werkgelegenheid. Ook de Digitaliseringsagenda Zuid-Holland vanuit de Economic Board⁶³ heeft aandacht voor mensgerichte transitie, digitale connectiviteit, digitale innovatie en cybersecurity.

⁵⁸ [\[www.zuid-holland.nl\]](http://www.zuid-holland.nl)

⁵⁹ [\[www.kansenvoorwest2.nl\]](http://www.kansenvoorwest2.nl)

⁶⁰ Verkenning Dialogic in opdracht van Innovation Quarter (en de provincie Zuid-Holland).

⁶¹ [\[open.overheid.nl\]](http://open.overheid.nl)

⁶² [\[www.zuid-holland.nl\]](http://www.zuid-holland.nl)

⁶³ [\[www.economicboardzuidholland.nl\]](http://www.economicboardzuidholland.nl)

Uiteraard mag het **Smart Industry Programma** niet ontbreken in dit overzicht. Met de Smart Industry Schaalsprong Agenda 2022 - 2026⁶⁴ is de focus voor de komende jaren bekend geworden. De agenda richt zich op vier pijlers:

1. Het vergroten van het Ecosysteem door > 200.000 mensen te informeren over de mogelijkheden van Smart Industry technologie en vergaande digitalisering. Dit betreft > 150.000 nieuwe bezoekers op het Smart Industry platform.
2. Actieve ondersteuning voor > 3.500 bedrijven binnen sectoren en waardeketens middels diensten en 1-op-1 interacties, waarbij naast het inspireren en vormgeven van een digitaliseringsvisie, concrete handvatten worden aangereikt voor de eerste implementatie stappen en aan de slag te gaan met digitalisering in de keten.
3. Ten minste 1.000 bedrijven te begeleiden bij het implementeren van Smart Industry technologie in de fabriek. De positieve ontwikkeling van de betrokken bedrijven zal blijken uit een significant verschil tussen de 0-meting en herhaal meting van de Digital Maturity Assessment met als effect het vergroten van het verdienvermogen van de Nederlandse maakindustrie.
4. > 50.000 skills modules voor digitale vaardigheden zijn gevolgd door medewerkers gedurende de looptijd van de agenda via de Smart Makers Academy.

Sectorspecifieke regelingen

Dan is er nog een grote variëteit aan sectorspecifieke (innovatie)regelingen en programma's.

Zo zijn er op het gebied van **energie** vier landelijke regelingen (TSE, DEI+, HER+, MOOI), twee programma's (ENERGIIQ⁶⁵ en het Startup in Residence Programma⁶⁶) en de netwerken van de MRDH (Regionale Netwerk Energie en het Regionaal campusnetwerk). Onder die laatste vallen bijvoorbeeld de Green Technology Campus Voorne-Putten, het Energietransitielab Rotterdam en het Innovatiecentrum Energie & Mobiliteit Delft (I-EM Delft).

Specifiek voor de **agri-sector** wezen gesprekspartners ons op het Ecosysteem RoboCrops, NxtGen Hightech, Versnellen Groene Digitalisering Glastuinbouw, Fieldlab Do IoT/ 5G, en Kas als energiebron.

Vanuit verschillende hoeken wordt op dit moment gewerkt aan het creëren van overzicht aan bestaande regelingen en hun bijdrage. Denk bijvoorbeeld aan initiatieven zoals Bedrijvenbeleid in Beeld en de Regioscan.

⁶⁴ [\[smartindustry.nl\]](https://smartindustry.nl)

⁶⁵ [ENERGIIQ – Energie-innovatiefonds Zuid-Holland](#)

⁶⁶ [Startup in Residence Programma](#)

Bijlage 3. Voorbeelden indicatoren

In de publicatie *Durf te Leren* worden onderstaande indicatoren aangehaald als vertrekpunt voor het meten van veranderingen in missiegedreven-innovatiesystemen, afgeleid van Elzinga et al (2020).⁶⁷

Functie	Voorbeelden van indicatoren
Aanscherpen van probleem-focus	Zichtbaarheid van de uitdaging in media
	Zichtbaarheid van de uitdaging in bedrijfsstrategie
	Zichtbaarheid van de uitdaging in strategie brancheorganisaties
	Zichtbaarheid van de strategie in onderzoeksprogramma's
	Mate waarin uitdaging op de agenda staat van relevante organisaties (prioriteit)
	Specificiteit van de beschrijvingen van de uitdaging in strategische documenten
	Stimulerende wet- en regelgeving ten aanzien van generieke uitdaging
Aanscherpen van oplossings-focus	Benoemen van verwachtingen rondom specifieke oplossingen
	Maatschappelijke discourse in media rond specifieke oplossingen
	Stimulerende wet- en regelgeving voor specifieke oplossing
	Vorming van coalities rond de transitie
Coördinatie	Ontstaan van leidende organisaties die het veld samenbrengen
	Strategische documenten die verschillende oplossingsrichtingen vergelijken / analyseren
	Ontstaan van coherente visies op de transitie
Experimenteren door ondernemingen	Aantal (nieuwe) ondernemers die experimenteren met relevante oplossingen
	Aantal projecten die zijn gestart/gestopt
	Aantal bedrijven die zijn gestart/gestopt
Kennisontwikkeling	Aantal (wetenschappelijke en professionele) publicaties
	Aantal kennisprojecten gestart/gestopt Impact van publicaties (citaties, gebruik in samenleving)
	Aantal nieuwe onderzoeksgroepen
	Aantal nieuwe onderzoeksprogramma's
	Aantal nieuwe leerstoelen
	Aantal nieuwe patenten
Kennisverspreiding	Aantal symposia en conferenties
	Aantal kennisnetwerken

⁶⁷ Elzinga, R., Negro, S. O., Janssen, M. J., Wesseling, J. H., & Hekkert, M. P. (2020). Het Missiegedreven Innovatiesysteem: Uitbreiding 'Technologisch Innovatie Systeem'-raamwerk ter monitoring van de Circulaire Economie. Universiteit Utrecht.

Functie	Voorbeelden van indicatoren
Marktcreatie	Aantal gemeenschappelijke publicaties
	Aantal kennis-delende activiteiten tussen verschillende actoren (bedrijven, consumenten, kennisinstellingen, overheden)
	Bedrijfsactiviteiten die consument verleiden tot adoptie
	Regelgeving die verplicht om oplossingen toe te passen
	Fiscale of subsidie-instrumenten die oplossingen financieel aantrekkelijker maken
Mobiliseren van middelen	Standaarden / labels die oplossingen onderscheidend maken en adoptie stimuleren / verplichten
	Beschikbaar stellen van financiële middelen voor innovatie, onderzoek, pilots, investeringen door overheden, bedrijven en andere organisaties
	Opleiden en beschikbaar maken van personeel met juiste kennis en capaciteit
	Beschikbaar stellen van benodigde infrastructuur en grondstoffen
Legitimiteit creëren	Lobby en media uitlatingen die dienen om angst / weerstand rond nieuwe trajecten te verminderen
	Balans in lobbyactiviteiten voor en tegen de missie met bijbehorende oplossingen
Druk zetten op het huidige regime	Regelgeving die stelt dat bestaande activiteiten afgebouwd dienen te worden
	Afschaffen van subsidies / voordelen voor bestaande activiteiten
	Vrijwillige afspraken met marktpartijen om van koers te veranderen
	Maatschappelijke discourse / activisme tegen huidige praktijken
	Acties gericht op benoemen 'verkeerd' consumentengedrag

CONTACT:

Dialogic innovatie & interactie
Hooghiemstraplein 33-36
3514 AX Utrecht
Tel. +31 (0)30 215 05 80
www.dialogic.nl

provincie **HOLLAND**
ZUID

InnovationQuarter
t.a.v. het bestuur
Prinses Margrietplantsoen 32
2595 BR 'S-GRAVENHAGE

Onderwerp
Cofinanciering interreg project Exskallerate

Geacht bestuur,

Uw subsidieaanvraag van 16 juli 2020 voor uw project Exskallerate hebben wij op 16 juli 2020 ontvangen. Het gaat om een aanvraag voor een projectsubsidie 2020 tot 2023 ter grootte van € 87.463,00 ten behoeve van activiteiten waarmee u bijdraagt aan het provinciale doel: Innovatie: richting duurzaam en digitaal - Een concurrerend Zuid-Holland. U heeft op 17 augustus 2020 aanvullende informatie aangeleverd. In deze brief leest u ons besluit op uw subsidieaanvraag. U vindt de toetsingsdocumenten op www.zuid-holland.nl/subsidies.

Besluit

1. Wij verlenen u een projectsubsidie 2020-2023 ter grootte van maximaal € 87.463,00 voor de uitvoering van uw project Exskallerate, waarbij de BTW niet subsidiabel is.

Overwegingen

Wij verstrekken deze subsidie onder toepassing van artikel 1.2 lid 2 sub c van de Subsidieregeling cofinanciering EFRO Zuid-Holland. Hierbij gelden de volgende overwegingen: Het doel en de activiteiten van dit interreg project sluiten goed aan bij het SMITZH-programma. SMITZH staat voor Smart Manufacturing Industriële Toepassing in Zuid-Holland. Dit programma is genoemd in het Programma Zuid-Hollandseconomie dat gericht is op digitalisering van de maakindustrie in Zuid-Holland. De Provincie Zuid-Holland investeert in dit meerjarige innovatieprogramma met de Smart industry fieldlabs. U bent een drijvende kracht achter het SMITZH-programma (samen met de Provincie Zuid-Holland, TNO en de MRDH). U bent partner in dit Exskallerate interreg project. Het project zal een internationale versterking betekenen van het SMITZH-programma en sluit hier goed bij aan. In het SMITZH-programma wordt er ook gewerkt aan het ontwikkelen van nieuwe maaktechnologie, waarbij mensgerichte technologie via digitalisering/exoskeletten een aandachtsgebied is. U doet dit in samenwerking met de fieldlabs die zich onder meer richten op het gebruik van robotisering en de SME in Zuid-Holland die exoskeletten maken.

Bezoekadres
Zuid-Hollandplein 1
2596 AW Den Haag

Tram 9 en de buslijnen
90, 385 en 386 stoppen
dichtbij het
provinciehuis. Vanaf
station Den Haag CS is
het tien minuten lopen.
De parkeerruimte voor
auto's is beperkt.

Gedeputeerde Staten

Bureau Subsidies

art.5.1-2e

art.5.1-2e

Bureau Economische Zaken

art.5.1-2e

art.5.1-2e

art.5.1-2e [@pzh.nl](mailto:info@pzh.nl)

Postadres Provinciehuis

Postbus 90602

2509 LP Den Haag

T 070 - 441 66 11

www.zuid-holland.nl

Datum

Zie verzenddatum linksonder

Ons kenmerk

PZH-2020-758590523

DOS-2020-0005824

Uw kenmerk

-

Bijlagen

Het project Exskallerate is erop gericht om het werk voor medewerkers in de bouw en in de maakindustrie veiliger te maken door het gebruik van exoskeletten, zodat mensen makkelijker zware klussen kunnen doen zoals tillen en het verplaatsen van zware voorwerpen. Dit moet leiden tot minder ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid. Het project maakt de SME die exoskeletten maken competitiever. Het project zal naar verwachting bijdragen aan meer (nationale en internationale) vraag naar exoskeletten en nieuwe ontwikkelingen en maakt tevens SME in de bouw en de maakindustrie competitiever doordat hun medewerkers langer gezond in het productieproces kunnen functioneren. Dit project is dus een waardevolle aanvulling op het SMITZH-programma waarin de Provincie Zuid-Holland vanuit het programma Zuid-Hollandse Economie reeds investeert.

Bevoorschotting

Voorschotten worden per projectjaar betaald op basis van de voorgangsrapportages en de betaalbrief van het Joint Secretariat (hierna JS). Dit zijn in totaal 2 termijnen van € 23.323,00 en 1 termijn van € 23.324,00 voor de respectievelijke jaren 2020, 2021 en 2022.

Activiteiten en prestaties

U voert conform het bij de aanvraag meegezonden projectplan de activiteiten uit. Het JS is belast met het monitoren van de in de projectplan genoemde activiteiten.

De totale lasten inclusief de niet-subsidiabele lasten bedragen € 3.835.345,00.

Looptijd

De subsidiabele activiteiten vangen aan op 1 september 2020 en worden afgerond op 31 mei 2023.

Verplichtingen

Ter raadpleging vindt u de algemene subsidieverplichtingen, die aan de subsidie zijn verbonden, op www.zuid-holland.nl/subsidies onder 'Subsidie ontvangen: wat nu?'.

A. Meldingsplicht

Als de uitvoering van uw activiteit anders verloopt dan verwacht, dan moet u dit melden. Deze meldingsplicht heeft u in elk geval in de volgende situaties:

- U kunt de aangegeven activiteiten niet of niet geheel uitvoeren of doet dit op een andere wijze of met andere middelen;
- U kunt de activiteit niet binnen de hiervoor gestelde looptijd uitvoeren;
- U kunt niet of niet geheel voldoen aan de specifieke subsidieverplichtingen.
- U meldt wijzigingen in uw begroting, conform het Controleprotocol.

U dient deze meldingen schriftelijk te doen en kunt hierbij gebruik maken van het meldingsformulier op www.zuid-holland.nl/subsidies onder 'Subsidie ontvangen: wat nu?'.

Wanneer u wijzigingen niet tijdig meldt, gaan wij over tot handhaving. Hiervoor hebben wij beleid vastgesteld. U vindt deze beleidsregel op www.zuid-holland.nl/subsidies onder 'Subsidie ontvangen: wat nu?'. Dit kan betekenen dat wij de subsidie korten als gevolg van het niet tijdig melden van de wijziging.

B. Specifieke verplichtingen

U stuurt ons een kopie van het contract met het JS binnen 30 dagen na dagtekening van dit contract.

C. Verplichtingen bijhouden administratie

Wij stellen een aantal eisen aan de verantwoording van ons subsidiegeld, omdat wij zorgvuldig willen omgaan met onze financiën. Daarom houdt u – op grond van artikel 4:37, eerste lid, onderdeel b van de Awb – een administratie bij van aan de activiteiten verbonden baten en lasten.

D. Verplichtingen bij subsidievaststelling

U moet uw aanvraag tot subsidievaststelling **uiterlijk 29 november 2023** indienen ter attentie van bureau Subsidies, maar als het project eerder is afgerond eveneens binnen 6 maanden na afronding van dit project. Wij verwijzen u voor het postadres van het Provinciehuis naar pagina 1 van deze brief. In het Controleprotocol vindt u de eisen waaraan uw aanvraag tot vaststelling moet voldoen. U vindt het Controleprotocol op www.zuid-holland.nl/subsidies onder 'Subsidie ontvangen: wat nu?'.
 Wij vragen u hierbij uw speciale aandacht voor de volgende punten:

- a. De werkelijke baten en lasten van de activiteiten zijn bepalend voor de hoogte van het uiteindelijke subsidiebedrag. Wij subsidiëren 15% van de werkelijke subsidiabele lasten van de Zuid-Hollandse deelnemers met een maximum van € 87.463,00.
- b. Wij zullen de subsidie nooit hoger vaststellen dan het maximaal verleende subsidiebedrag. Wel kan een lager subsidiebedrag worden vastgesteld. Redenen daartoe zijn onder meer:
 - De activiteiten zijn niet of slechts gedeeltelijk uitgevoerd.
 - Bij de vaststelling blijkt dat u niet heeft voldaan aan bovengenoemde meldingsplicht (artikel 18, tweede lid van de Asv).
 En indien de werkelijke subsidiabele kosten per activiteit lager uitvallen, verlagen wij naar rato de provinciale subsidie. Ook als er meer inkomsten zijn dan begroot, zal de subsidie eveneens naar rato lager worden vastgesteld.

Overige bepalingen

A. Publiciteit

Wij willen graag dat mensen zien dat wij uw activiteiten subsidiëren. Wilt u in uw publicitaire uitingen vermelden dat deze activiteiten mogelijk zijn gemaakt met steun van de provincie Zuid-Holland?

B. Openbaar Subsidieregister

De openbare informatie uit deze beschikking is opgenomen in ons openbaar subsidieregister: www.zuid-holland.nl/subsidies onder Openbaar Subsidieregister. In dit register vermelden wij de hoogte van de subsidie en de naam van de subsidieontvanger. Adresgegevens en bankrekeningnummers worden ter bescherming van de privacy echter niet opgenomen.

C. Registratie ter voorkoming van misbruik en oneigenlijk gebruik bij subsidieverstrekking

Voor de provinciale registratie ter voorkoming van misbruik en oneigenlijk gebruik bij subsidieverstrekking hebben wij beleid vastgesteld. U vindt deze beleidsregel op www.zuid-holland.nl/subsidies onder 'Subsidie ontvangen: wat nu?'.

Bezwaarprocedure

U kunt **binnen zes weken** na de dag van verzending of uitreiking van dit besluit bezwaar maken, volgens artikel 7:1 van de Awb. Dit kan door een gemotiveerd bezwaarschrift in te dienen bij Gedeputeerde Staten t.a.v. het Awb-secretariaat onder vermelding van '**Awb-bezwaar**' in de linkerbovenhoek van de envelop en het bezwaarschrift. Wij verwijzen u voor het postadres van het Provinciehuis naar pagina 1 van deze brief.

Contact

Wij willen uw vragen, wijzigingen en meldingen graag snel afhandelen. Wilt u daarom altijd het DOS-nummer vermelden, dat u rechts bovenaan deze brief vindt? Graag indienen ter attentie van bureau Subsidies. Wij verwijzen u voor het postadres van het Provinciehuis naar pagina 1 van deze brief.

Tot slot

Wij danken u voor uw bijdrage aan onze doelen door de uitvoering van uw project Exskallerate.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland,
voor dezen,

D.E.P. Morrison
Hoofd Economische Zaken

Deze brief is digitaal vastgesteld, hierdoor staat er geen fysieke handtekening in de brief.

VERTROUWELIJK

Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter

T.a.v. art.5.1-2e

art.5.1-2e

art.5.1-2e

art.5.1-2e

Den Haag, 8 april 2020

SASMaritime Delta

Controleverklaring inzake project Maritime Delta Programma 2017/2018

Geachte art.5.1-2e,

Bijgaand doen wij u in tweevoud toekomen onze controleverklaring betreffende het financieel verslag over de periode 1 januari 2017 tot en met 31 december 2018 inzake het project Maritime Delta Programma 2017/2018 ten behoeve van provincie Zuid-Holland. Het financieel verslag is als bijlage toegevoegd en ter identificatie gewaarmerkt.

Wij machtigen u om de controleverklaring en het gewaarmerkte financieel verslag over bovengenoemde periode te zenden aan provincie Zuid-Holland. Onze machtiging heeft uitsluitend betrekking op deze wijze van openbaarmaking.

Wij hopen u hiermee voldoende te hebben ingelicht en zijn graag bereid een nadere toelichting op de werkzaamheden te verstrekken. Mocht u nog vragen hebben, dan kunt u contact opnemen met de behandelaar van het dossier, Ferry Stijnman, via 06 2125 1935 of per e-mail (ferry.stijnman@nl.ey.com).

Hoogachtend,
Ernst & Young Accountants LLP

art.5.1-2e

Bijlagen: controleverklaring (in tweevoud)
gewaarmerkte financieel verslag (in tweevoud)

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter

Ons oordeel

Wij hebben bijgaande, door ons voor identificatiedoeleinden gewaarmerkte, financieel verslag van Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter te Den Haag over de periode 1 januari 2017 tot en met 31 december 2018 inzake het project Maritime Delta Programma 2017/2018 (hierna: het financieel verslag) gecontroleerd. De van toepassing zijnde criteria op basis waarvan Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter het financieel verslag heeft opgesteld zijn de subsidievoorwaarden zoals beschreven in subsidieverlening met kenmerk PZH-2017-601992894 DOS-2017-004102 d.d.30 juni 2017 (hierna: de subsidievoorwaarden). De subsidiabele kosten zoals opgenomen in het financieel verslag bedragen € 495.383,24.

Naar ons oordeel is het financieel verslag van Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter over de periode 1 januari 2017 tot en met 31 december 2018 in alle van materieel belang zijnde aspecten opgesteld in overeenstemming met de subsidievoorwaarden.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden en het controleprotocol ten behoeve van de verantwoording van de subsidie versie december 2017 vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie "Onze verantwoordelijkheden voor de controle van het financieel verslag".

Wij zijn onafhankelijk van Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Benadrukking van de basis voor financiële verslaggeving en beperking in gebruik en verspreidingskring
Het financieel verslag is opgesteld op basis van financiële grondslagen zoals beschreven in de subsidievoorwaarden en is opgesteld voor de provincie Zuid-Holland met als doel Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter in staat te stellen te voldoen aan de subsidievoorwaarden. Hierdoor is het financieel verslag mogelijk niet geschikt voor andere doeleinden. Onze controleverklaring is derhalve uitsluitend bestemd voor Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter en de provincie Zuid-Holland en dient niet te worden verspreid aan of te worden gebruikt door anderen.

Ons oordeel is niet aangepast als gevolg van deze aangelegenheid.

Verantwoordelijkheid van het bestuur voor het financieel verslag

Het bestuur van Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter is verantwoordelijk voor het opstellen van het financieel verslag in overeenstemming met de subsidievoorwaarden. Het bestuur is tevens verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het noodzakelijk acht om het opstellen van het financieel verslag mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van het financieel verslag

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fouten of fraude en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van het financieel verslag nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, het controleprotocol ten behoeve van de verantwoording van de subsidie versie december 2017, ethische voorschriften en onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- ▶ het identificeren en inschatten van de risico's dat het financieel verslag afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt, groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- ▶ het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de organisatie;
- ▶ het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor het opstellen van het financieel verslag en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in het financieel verslag staan;
- ▶ het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van het financieel verslag en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- ▶ het evalueren of het financieel verslag de onderliggende transacties en gebeurtenissen zonder materiële afwijkingen weergeeft.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Den Haag, 8 april 2020

Ernst & Young Accountants LLP

art.5.1-2e

art.5.1-2e

Paraaf voor waarmerkingsdoeleinden:

FINANCIËEL VERSLAG MARITIME DELTA 2017-2018

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland - Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter B.V.

Bedrag: € 160.000,00

Periode 1 januari 2017 t/m 31 december 2018

Beschikking/ kenmerk: PZH-2017-601992894 DOS-2017-0004102

Overzicht van Bijdragen Maritime Delta 2017/2018		
	Budget 2017	Ontvangen 2017
Drechtsteden	55.000,00	55.000,00
Gemeente Werkendam	6.250,00	6.250,00
Gemeente Schiedam	17.500,00	17.500,00
PZH	80.000,00	64.000,00
Regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden	10.000,00	10.000,00
Gemeente Rotterdam	80.000,00	80.000,00
Gemeente Krimpen a/d IJssel	10.000,00	10.000,00
Gemeente Gorinchem	4.000,00	4.000,00
Gemeente Molenwaard	4.000,00	4.000,00
InnovationQuarter	30.000,00	30.000,00
Afwikkeling Maritime Delta 2015/2016		60.318,36
	296.750,00	341.068,36
Bestedingen 2017		
	Budget 2017	Realisatie 2017
NMTA: MKB consultant	37.500,00	41.177,83
NMTA: MD Projectmanagement	20.000,00	18.150,00
Nieuwsbrief/ Website	10.000,00	7.603,40
Programmacoördinatie + administratie	87.500,00	87.500,02
Human Capital/ Vestigingsklimaat/ Kwartiermakers	214.000,00	
Maritime Delta onbijt 13-01-2017		828,00
Maritime Delta blockchain 18-04-2017		259,40
Maritime innovatie Overleg 03-05-2017		192,39
Maritime Delta diner 22-05-2017	12.500,00	15.718,45
Offshore Wind Centre 05-09-2017		3.426,43
TER Singapore		3.539,24
KIVI Koninklijke Instituut Van Ingenieurs		137,50
Hogeschool Rotterdam		200,00
Overig/ diversen		476,82
Totaal	381.500,00	179.209,48
Restant budget per 31-12-2017		161.858,88

Overzicht van Bijdragen Maritime Delta 2017/2018		
	Budget 2018	Ontvangen 2018
Drechtsteden	55.000,00	55.000,00
Gemeente Werkendam	pm	-
Gemeente Schiedam	17.500,00	17.500,00
PZH	80.000,00	64.000,00
Regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden	10.000,00	10.000,00
Gemeente Rotterdam	80.000,00	80.000,00
Gemeente Krimpen a/d IJssel	10.000,00	10.000,00
Gemeente Gorinchem	4.000,00	4.000,00
Gemeente Molenwaard	4.000,00	4.000,00
Gemeente Delft	-	10.000,00
InnovationQuarter	30.000,00	30.000,00
Afsluiting Maritime Delta boekjaar 2017		161.858,88
	290.500,00	446.358,88
Bestedingen 2018		
	Budget 2018	Realisatie 2018
NMTA: MKB consultant/ Projectmanagement	57.500,00	67.518,00
TER Noorwegen		907,50
Nieuwsbrief/ Website	10.000,00	7.669,91
Programmacoördinatie + administratie	87.500,00	87.499,99
Innovatie/ Human Capital/ Vestigingsklimaat	119.250,00	
Stichting Nederland Maritiem Land		36.300,00
Europoort/ Havenbedrijf		10.894,55
Maritime Delta ideecafé 15-03-2018		1.492,79
Maritime Delta Event Gorinchem 29-05-2018		2.427,73
Vertaalbureau - concept note Interreg Market		1.620,48
Symposium 'Toekomst voor de baggerindustrie'		12.100,00
Bijdrage Dare2Cross Smart Maintenance		8.579,29
Maritime Delta Monitor 2018	55.000,00	63.679,02
Lidmaatschap KIVI		137,50
Kwartiermaker Binnenvaart Centre of Excellence	40.000,00	15.125,00
Ontbijtsessie CIC 06-12-2018		222,00
Totaal	369.250,00	316.173,76
Restant budget per 31-12-2018		130.185,12

Restant budget Maritime Delta 2017/2018	
Restant budget	130.185,12
Nog te ontvangen restant PZH (20% na vaststelling subsidie)	32.000,00
	162.185,12

Akkoord
 Regionale Ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter B.V.
 d.d. 8 april 2020

art.5.1-2e

Rinke Zonneveld
 Directeur

Totaal 2017 179.209,48
 Totaal 2018 316.173,76
 Totaal 495.383,24

art.5.1-2e

EY building a better
 working world